

Treiteren, schelden, bedreigen en buitensluiten: Jongeren en de keerzijde van de digitale wereld

Een kwalitatief en kwantitatief onderzoek naar oordelen over en ervaringen met digitaal asociaal gedrag ten opzichte van regulier asociaal gedrag door Nederlandse jongeren

Eline Bosman

S0086835

Master of Communication Science, Universiteit Twente

Eerste begeleider: Dr. S. Ben Allouch

Tweede begeleider: Dr. J. J. Van Hoof

Juli 2011

SAMENVATTING

Inleiding: Er is in de sociale wetenschappen nog vrij weinig bekend over de negatieve aspecten van de nieuwe digitale media als internet en mobiele telefoons, laat staan dat er voldoende bekend is over deze negatieve aspecten vanuit het perspectief van jongeren, een groep waarvoor deze digitale media een belangrijke rol spelen in het leven. Ouders, docenten en peers spelen eveneens een belangrijke rol in het leven van een jongere. Deze sociale actoren zijn van invloed op hoe een jongere zich vormt, en meerdere opzichten. In dit onderzoek werd gezocht naar oordelen over en ervaring met asociaal digitaal gedrag ten opzichte van regulier asociaal gedrag, vanuit het perspectief van jongeren.

Onderzoeksvraag: *Hoe ervaren en beoordelen jongeren digitaal asociaal gedrag via mobiele telefoon en internet ten opzichte van regulier asociaal gedrag, en in hoeverre achten zij de sociale omgeving van invloed op dit gedrag?*

Methode: Middels interviews (N=29) en vragenlijsten (N= 283) is in deze studie achterhaald hoe Nederlandse jongeren de volgende aspecten ervaren en beoordelen: normen en waarden in de maatschappij en de attitude t.o.v. asociaal gedrag, asociaal gedrag op de traditionele wijze en via digitale media, de motivatie voor asociaal gedrag en de invloed van belangrijke anderen als ouders, docenten en peers op het asociale gedrag van een jongere. Er werd naar verschillen gezocht op basis van geslacht en studiefase.

Resultaten: Het blijkt dat jongeren respectloosheid, criminaliteit, geweld en bedreigingen erg asociaal vinden. Op internet en via mobiele telefoons vinden zij o.a. kleineren, schelden en beledigen erg asociaal. Dit gedrag uit zich vaak middels beeldmateriaal en vervelende tekstberichten. Volgens de respondenten vertonen jongeren asociaal gedrag veelal vanwege de groepsdruk, ze willen ergens bijhoren. Jongeren weten vaak wel dat dit asociale gedrag niet juist is, al bereiken ze hun doel 'populariteit' er meestal wel mee. Wat blijkt is dat de respondenten van mening zijn dat er weinig toezicht is op de activiteiten van jongeren via de digitale media. Zowel ouders en docenten als peers zijn vaak niet op de hoogte. De respondenten schatten de effectiviteit van toezicht ook erg laag in en achten zichzelf veelal verantwoordelijk voor hun eigen gedrag.

Conclusies en aanbevelingen: Jongens beschouwen de meeste vormen van asociaal gedrag minder asociaal dan meisjes. Om preventieprogramma's beter te kunnen afstemmen op geslacht, zal nader onderzoek moeten plaatsvinden naar verschillen tussen geslachten leeftijd en hun attitudes t.o.v. asociaal gedrag. Daarnaast blijken er significante verschillen te bestaan tussen leerlingen van de onderbouw en bovenbouw wat betreft het oordeel over de mate van toezicht. Voor beide groepen is de mate van toezicht schrijnend, maar de leerlingen van de bovenbouw geven aan meer toezicht te krijgen dan leerlingen van de onderbouw. Om precies in kaart te kunnen brengen welke rol het toezicht van ouders, docenten, of peers speelt in de mate van asociaal digitaal gedrag, zal het verschil tussen onderbouw en bovenbouw leerlingen en de rol van de ouders en docenten nader onderzocht moeten worden. De motivatie van de respondenten voor asociaal gedrag is niet overtuigend autonoom of gecontroleerd. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen waar deze schommeling in motivatie op gebaseerd is, zo kunnen preventieprogramma's beter worden ingericht, en denkbeelden van jongeren beter in kaart worden gebracht.

MANAGEMENT SUMMARY

Introduction: In social science there is just a little known about the negative aspects of new digital media like mobile phones and internet, and there is also a little known about these negative aspects from adolescents' point of view, a group for which digital media plays an important role in their everyday life. Parents, teachers and peers also play an important role in the life of adolescents. These social actors have influence on how a youngster develops, in several ways. In this research was looked after the judgments and experiences with asocial digital behavior regarding regular asocial behavior, from the adolescents' point of view.

Research question: *How do adolescents judge and experience digital asocial behavior by mobile phones and internet regarding regular asocial behavior, and on which level do they think the social environment has influence on this behavior?*

Method: In this research is found by interviews (N=29) and questionnaires (N= 23) how Dutch adolescents judge and experience the next aspects: norms and values in society and attitude regarding asocial behavior, asocial behavior by the original way and by digital media, the motivation for asocial behavior and the influence of important others like parents, teachers and peers on the social behavior of a youngster. There was a search after differences based on gender and study phase.

Results: It appears that adolescents think that insolence, criminality, violence and threats are very asocial. Disregarding, calling names and humiliating by internet and mobile phones are also very asocial. This behavior is often expressed by pictures and nasty messages. According the respondents, youngsters express asocial behavior mostly because of the group pressure; they want to belong to something. Youngsters often know that this asocial behavior is not right, even though they often reach their goal 'popularity'. It seems that the respondents think that there is hardly any supervision on the activities by digital media. Parents, teachers and peers are often out of touch. Respondents establish the effectiveness of the supervision very low and they found themselves mostly responsible for their own behavior.

Conclusions and recommendations: Boys consider the most forms of asocial behavior as less asocial then girls do. To create better prevention programs regarding gender, further research should be done after differences between gender and age groups and attitudes regarding asocial behavior. Besides, there seems to be more significant differences between students of lower ages and students of higher ages considering the judgment of the amount of supervision. For both groups the supervision is very low, but the students of higher ages say they have more supervision than students of lower ages. To make it possible to describe exactly which role plays the supervision of parents, teachers and peers regarding asocial digital behavior, there should be done some research after the differences between these two groups, and the involvement of parents and teachers. The motivation of the respondents for asocial behavior is not convincing for both autonomous and controlled motivation. Further research should point out where this oscillation is based on, to create better prevention programs and to find out more about the way of thinking of adolescents.

1 INTRODUCTIE

Met de komst van nieuwe digitale technologieën zijn er nieuwe mogelijkheden gecreëerd om te kunnen communiceren. De communicatie en het gedrag via deze nieuwe technologieën zijn minder inzichtelijk voor derden, dan dat het geval is bij reguliere communicatie (Bakker & Scholten, 2003) en dit maakt dat er nog relatief weinig bekend is over digitale communicatie. Wat wél bekend is in de literatuur over gedragingen en communicatie via digitale technologieën, is dat *jongeren* zich helaas regelmatig asociaal gedragen met mobiele telefoon en op internet. In deze introductie wordt omschreven welke rol digitale technologieën spelen in het leven van jongeren, en waarom het van belang is om te onderzoeken hoe jongeren omgaan met deze digitale middelen.

Reguliere vormen van asociaal gedrag door jongeren zijn pesten, schelden en vechten (Olweus, 2001). Ook zwartrijden, diefstal, vernielingen, graffiti vallen onder asociaal gedrag (Kruissink & Essers, 2004). Dit asociale gedrag zien we geregeld in het openbaar, bijvoorbeeld in het openbaar vervoer, of in een winkelcentrum, en ook op school is het aan de orde (Millie, 2006). Dit is vaak zichtbaar asociaal gedrag, veel mensen kunnen er in levenden lijve getuige van zijn (Kruissink & Essers, 2004). Gedrag via digitale media is vaak minder inzichtelijk, gezien het gedrag veel anoniem wordt vertoond, en omdat het op onbewaakte momenten kan plaatsvinden, wanneer een persoon achter zijn computer zit, of met een mobiele telefoon bezig is (Van Rooij & Van den Eijnden, 2007; Ito, 2005).

Een belangrijke vorm van minder zichtbaar asociaal gedrag is cyberpesten. Deze vorm van pesten komt helaas veelvuldig voor (Raskauskas & Stoltz, 2007), en ook is er vaak sprake van ongepast gedrag met mobiele telefoons of internet (Lipscomb, Totten, Cook en Lesch, 2005; Vandereycken & van Deth, 2004). In de literatuur rond dit onderwerp wordt wel omschreven wat het asociale gedrag via deze digitale middelen inhoudt en op welke schaal het gedrag voorkomt, minder bekend is echter in hoeverre jongeren zich bewust zijn van dit asociale gedrag, en hoe zij digitaal asociaal gedrag ervaren. Toch is dit iets wat ook in kaart gebracht moet worden, omdat deze nieuwe technieken een steeds grotere rol spelen in het dagelijks leven van de jongeren (Berson, 2000), een doelgroep die veelvuldig gebruik maakt van digitale communicatiemiddelen. Met name mobiele telefoons en internet zijn populair in gebruik (Van Rooij & Van den Eijnden, 2007; Ito, 2005; Raskauskas & Stoltz, 2007).

Het blijkt dat vrijwel alle jongeren zowel thuis als op school over internet beschikken (respectievelijk 97% en 100%) en dat ze veel tijd online doorbrengen (Van Rooij & Van den Eijnden, 2007). E-mailen, MSN-en en het bezoeken van profielsites zijn de voornaamste activiteiten. Ook de mobiele telefoon wordt veel gebruikt, met name als tijdverdrijf en voor onderhoud van sociale contacten (Wei, 2008) maar ook biedt een mobiele telefoon jongeren een vorm van veiligheid en geruststelling (Frankenhuis, Van der Hagen & Smelik, 2007). Voor sommige jongeren wordt een mobiele telefoon een soort eerste levensbehoefte, omdat ze nog geen 48 uur zonder hun mobiel kunnen (Katz, 2005). Tegenwoordig is het ook mogelijk om te internetten via mobiele telefoon. Uit cijfers van het CBS (2008) blijkt dat 15% van de jongeren van 12 tot 24 jaar via hun mobiele telefoon gebruik maakt van internetdiensten. De schatting is dat dit aantal al flink is toegenomen, en nog verder zal toenemen in de toekomst.

Jongeren kunnen veel nieuwe media naast elkaar gebruiken. Valkenburg (2005) noemt het 'multitasken'. Door dit multitasken is de kans aanwezig dat jongeren zaken verkeerd interpreteren, of onjuist gebruiken. Valkenburg (2005) meldt dat "jongeren alleen kleinere onderdelen van het geheel zien, waardoor ze niet altijd wat ze zien in de juiste context kunnen plaatsen". De kans op miscommunicatie is daarmee vergroot. Daar komt bij dat het lastig is om nuances aan te brengen bij geschreven tekst via digitale media. Op deze manier kan er asociaal gedrag ontstaan als reactie door de miscommunicatie. Ook kunnen jongeren zich uit zichzelf asociaal gedragen, zonder dat er bij hen sprake is van een reactie op een bepaalde actie via digitale media (Patching en Hinduja, 2008). Gedrag is zelden zonder reden (Deci & Ryan, 2000). Interessant is om te onderzoeken wat de motivatie van jongeren is voor asociaal gedrag. Door inzicht te krijgen in hun motivatie, kunnen bijvoorbeeld anti-pestprogramma's gerichter worden samengesteld, om zo de daadwerkelijke intentie om asociaal gedrag te gaan vertonen, in de kiem te smoren, en bovendien geeft het de sociale wetenschap toegang tot de denkwereld van de jongeren van deze tijd.

In het dagelijks leven hebben ouders, peers en docenten een grote invloed op het uitvoeren van gedrag, inclusief asociaal gedrag (Kemp, Scholten, Overbeek & Engels, 2004). De vraag is echter in hoeverre deze sociale actoren van invloed zijn op digitaal asociaal gedrag, iets waar nog niet veel onderzoek naar is verricht. In de literatuur over de vorming van bijvoorbeeld regulier delinquent gedrag worden peers, en met name peers die asociaal gedrag vertonen, en de opvoeding door de ouders als belangrijk peilers gezien in de sociale omgeving van de jongere (Loeber & Farrington, 2000; Kemp, e.a., 2004). Ook docenten zijn van invloed op het gedrag van jongeren. Dit is deels afhankelijk van hoe zij zich opstellen tegenover een jongere, en welke mate van controle zij hebben in de klas (Skinner, Zimmer-Gembeck & Connel, 1998). Naast sociale actoren zijn ook de digitale technologieën van invloed op een jongere (Hinduja & Patchin, 2008). Jongeren van tegenwoordig zijn namelijk opgevoed in een wereld waarin internet en mobiele telefonie niet meer weg te denken zijn. Een wereld waarin blogs, sociaal netwerken en instant messaging concurreren met face-to-face communicatie en telefoongesprekken, de meest dominante methoden waarmee persoonlijke interactie plaats vindt (Hinduja & Patchin, 2008). De entertainment waarde en de snelheid van corresponderen zijn hoog via internet en mobiele telefoons, en daarnaast leert de jeugd via deze middelen allerlei sociale en emotionele vaardigheden om succesvol door het leven te kunnen gaan in een digitale wereld (Berson, 2000; Frankenhuis, Van de Hagen, Veenstra, 2008). Dit zijn vaardigheden op gebied van zelf controle, tolerantie en respect voor andermans standpunten, gevoelens uitdrukken, kritisch denken en besluitvorming, allerlei vaardigheden die helpen bij het vormen van een identiteit, en die een jongere normaal gesproken ook leert in zijn opvoeding en op school. In hoeverre sociale actoren invloed hebben op het digitale gedrag wanneer het negatief wordt, dient echter onderzocht te worden.

In dit artikel wordt beschreven hoe de Nederlandse jongeren het digitale gedrag wat ze middels mobiele telefoon en internet uitvoeren, precies ervaren, en hoe ze het beoordelen. Hierbij wordt gekeken naar de attitude van de jongeren ten opzichte van asociaal gedrag, de mogelijke positieve en negatieve invloeden van sociale actoren op dit gedrag en de motivatie die ten grondslag ligt aan het asociale gedrag via de digitale

communicatiemiddelen. Aan het eind van het artikel zal een antwoord worden gegeven op de volgende hoofdvraag:

Hoe ervaren en beoordelen jongeren digitaal asociaal gedrag via mobiele telefoon en internet ten opzichte van regulier asociaal gedrag, en in hoeverre achten zij de sociale omgeving van invloed op dit gedrag?

2 THEORIE

In dit artikel zal worden ingegaan op asociaal gedrag via digitale communicatiemiddelen. Er zal worden beschreven wat asociaal gedrag is, met behulp van een uiteenzetting over normen en waarden. Daarnaast zal worden beschreven wat de invloed van ouders, docenten en peers kan zijn op het gedrag van jongeren, wat de motivatie van een jongere kan zijn voor het vertonen van asociaal gedrag, en hoe traditioneel en digitaal asociaal gedrag er uit ziet, specifiek gedrag via mobiele telefoon en internet.

2.1 Normen en waarden als fundamenteën van gedrag

Bij gedragingen als spugen, voordringen en respectloosheid, oftewel asociaal gedrag, wijkt men af van de norm (Kok, 2003). Volgens het woordenboek Van Dale is een norm *“een regel of richtsnoer, de toestand die voor een categorie van personen de gewone is, of waarnaar zij zich kunnen of moeten richten”*. Maar wie bepaalt wat de norm is? En wat is dan abnormaal?

Oorsprong normen en waarden

Volgens Rousseau hebben we normen (gedragsregels) zelf bepaald (Friend, in Snyder, Carpenter & Slauson, 2007). Hij verklaart dit volgens de Sociale Contract Theorie waarvan Socrates de grondlegger is. De theorie stelt dat mensen onderling een zogezegd contract over gedrag hebben, die de maatschappij vorm geeft. Volgens Rousseau bestaat een sociaal contract pas als het hele volk (of een aantal vertegenwoordigers van het volk) samenkomt om te beslissen hoe de samenleving te reguleren. Hierbij is unanimititeit, of iets daar dichtbij, van belang. De moraal van de samenleving staat centraal (Snyder, Carpenter & Slauson, 2006). Sociale contracten worden nu op vele gebieden gesloten. In de politiek bijvoorbeeld, zelfs met spelletjes (Woods, 2009). Vaak worden de regels op papier vastgelegd. Het zijn een soort van gedragscodes geworden. Er vanaf wijken wordt niet gewaardeerd, en heeft in de meeste gevallen consequenties. Het afwijken wordt asociaal gedrag genoemd (Woods, 2009).

Normen

Kok (2003) spreekt bij asociaal gedrag over het afwijken van de sociologische norm van de maatschappij. Volgens Kok gaat het om

“..de regels over hoe men zich in grotere en kleinere groepen behoort te gedragen voor wat betreft het benaderen van anderen, het omgaan met hen, de wijze van kleding in bepaalde situaties, gedragsaanpassing in functie van de omstandigheden of de plaats waarin men tijdelijk verblijft en het taalgebruik daarbij”.

Volgens Kok (2003) zijn sociologische normen cultuurgebonden, en veranderen ze met de tijd. Het niet nastreven van normen getuigt volgens Kok (2003) over het algemeen van respectloosheid.

In schoolklassen worden vaak duidelijke normen gesteld. Niet het gedrag van een complete klas is hierop van invloed, het gedrag van de populaire jongeren bepaalt de normen (Dijkstra, Lindenberg & Veenstra, 2008).

Waarden

Waarden zijn opvattingen die we er op nahouden. Dit zijn opvattingen over gedragingen en situaties over mensen en dingen, etcetera. We gebruiken woorden die de waarden of opvattingen uitdrukken, zoals: fijn, mooi, lelijk, vervelend. Er bestaan zes waardegebieden waaruit een persoon er één of meerdere kan kiezen om ze tot een richtsnoer in zijn leven te maken: ethische, religieuze, esthetische, sociale, intellectuele en materiële waarden. Welke waarde(n) iemand kiest, komt tot uiting in de manier waarop diegene zijn of haar leven leeft (Kok, 2003). Naast een concreet en individueel karakter is een waarde niet alleen gebaseerd op rationele gronden, maar ook op gevoel. Vele voorbeelden in de media geven aan dat jongeren vaak wel begrijpen dat ze verkeerd zitten, maar dat het gevoelsmatig niet tot hen doordringt (Kok, 2003).

Huidige situatie in de maatschappij

Mensen handelen in de regel op basis van sociale normen en sociale eigen waarden. Het blijkt inmiddels dat de samenhang met het rationalistischer worden van de samenleving, normen als richtsnoer de voorkeur gaan genieten, ten koste van sociale waarden als drijfveer. Het wordt steeds meer noodzakelijk om via normen een schijn van sociaal samenleven op te houden. Normen functioneren alleen betrouwbaar als er sociale controle is (Kok, 2003). Enerzijds worden mensen door eigen waarden van binnen uit gestuurd en anderzijds vinden ze steun in de vele groepen waarvan ze deel uitmaken. Groepsnormen of maatschappelijke normen geven richting én ze controleren.

Asociaal gedrag versus normen en waarden

Zoals hierboven omschreven zijn normen en waarde de fundamenteën van gedrag. Zo ook van asociaal gedrag. Shaw en McKay (1942) beschrijven het belang van normen en waarden in de leefomgeving in relatie tot asociaal gedrag. Zij veronderstellen dat een individu zich conformeert aan de normen en waarden die heersen in de directe leefomgeving. Indien deze normen en waarden niet overeenkomen met de algemene normen en waarden in de samenleving, betekent dit dat er meer asociaal gedrag plaats vindt. Ook Hirschi (1969) omschrijft het belang van normen en waarden, specifiek voor de relatie tussen normen en waarden van de samenleving en asociaal gedrag. Hij stelt dat niet ieder individu voldoende controle heeft over het eigen handelen om gedrag dat door de maatschappij als asociaal wordt beschouwd, te voorkomen. Om dit gedrag te voorkomen, is het van belang dat de normen van de samenleving voldoende worden geïnternaliseerd door dit individu. Dan zal minder vaak het individu kiezen voor het hanteren van eigen normen en waarden, waardoor asociaal gedrag zal verminderen.

Loeber en Farrington (2000) beschouwen de gezinssituatie van een jongere en bijbehorende normen en waarden als belangrijke factor voor het al dan niet vertonen van asociaal gedrag. Wanneer ouders minder controle uitoefenen op hun kind, zelf het verkeerde voorbeeld geven en inconsequent straffen, vergroot dit volgens Loeber en Farrington de kans op vertonen van asociaal gedrag door het kind.

Gottfredson (2001) richt zich meer op het belang van scholen en hun normen en waarden voor het gedrag van jongeren, specifiek op hun rol in het voorkomen van asociaal gedrag. Wanneer een school voldoende aandacht besteedt aan socialisering, en het integreren van haar normen en waarden, is de kans kleiner dat haar leerlingen binnen school of daar buiten zich asociaal gaan gedragen.

2.2 Belangrijke sociale actoren: ouders, docenten en peers

Zoals in de introductie beschreven, zijn er een aantal belangrijke sociale actoren in het leven van een jongere. Jongeren brengen het merendeel van hun tijd door op school en thuis, waar ze omringd zijn door docenten, peers en ouders; belangrijke sociale actoren die maatschappelijke en groepsnormen kunnen bijbrengen en tonen aan jongeren (Frankenhuis, van der Hagen, Smelik, 2007; Naber, 1990). Zowel thuis als op school beschikken jongeren over het algemeen over internet, en ook dragen jongeren vaak op beide locaties hun mobiele telefoon bij zich, of dit nu is toegestaan of niet (Ito, 2005). Hierna zal worden beschreven welke belangrijke rol ouders, docenten en peers spelen in het leven van een jongere, en welke op welke manier zij van invloed kunnen zijn op het gedrag, specifiek op gedrag via mobiele telefoon en internet.

De rol in de ontwikkeling van een jongere

De puberteit is voor jongeren een zeer roerige periode, waarin ze zich seksueel beginnen te ontwikkelen en waarin ze zelfstandig leren worden (Berson, 2000). Deze periode gaat in de meeste gevallen gepaard met worstelingen wat betreft de identiteit van de jongere. Zij zoeken in hun sociale omgeving naar bevestiging en rolmodellen. Deze omgeving kan de jongere prikkelen en de mogelijkheden geven om zelfstandig activiteiten te ondernemen. Wat hierbij van belang is, is dat de sociale omgeving deze activiteiten serieus neemt, en hier positieve waardering voor laat blijken.

1) Ouders

Het gezin is van grote invloed op de vorming van identiteit. Binnen het gezin kan een jongere experimenteren met bepaalde rolverdelingen en zijn discussies en het vormen van een mening vaak aan de orde van de dag. Om een onafhankelijke identiteit te ontwikkelen, moeten de adolescenten zich losmaken van ouders. Dit is een proces, waarin emoties, cognities en biologische factoren een rol spelen (Berson, 2000).

2) *Docenten*

Docenten spelen ook een rol in de ontwikkeling van jongeren, zowel in de cognitieve ontwikkeling, doormiddel van het aanleren van bepaalde lesstof, maar ook in de sociale ontwikkeling, bijvoorbeeld door leerlingen te leren samenwerken. Uit een onderzoek van Roland & Galloway (2002) blijkt dat wanneer docenten om leerlingen geven, wanneer zij hun lokaal zo inrichten dat er positieve relaties ontstaan tussen de leerlingen, en wanneer zij het leren en de gedragingen in positieve en educatieve richting managen, dat leerlingen dan veel minder vaak betrokken zijn bij pesterijen en ander negatief gedrag, of dit in mindere mate ervaren.

3) *Peers*

Leeftijdsgenoten maken min of meer dezelfde ontwikkelingen door en hebben ook te maken met maatschappelijke en sociale factoren. Met leeftijdsgenoten oefenen jongeren hun sociale vaardigheden, experimenteren ze met bepaalde sociale rollen, en kunnen ze leren een standpunt in te nemen over bepaalde kwesties. Bovendien zijn vrienden van belang bij het ontwikkelen, versterken en handhaven van hun zelfvertrouwen, en het gevoel van eigenwaarde (Frankenhuis e.a., 2007; Naber, 1990). Peer groups zijn groepen waarmee op school, in de buurt en in de vrije tijd wordt opgetrokken (De Waal, 1993). Vaak trekt een jongere met meer dan één groep op. De peer groups dragen bij aan de ontwikkeling van een sociale identiteit en maatschappelijke herkenbaarheid, dus het 'wie ben ik, wie wil ik zijn en waar wil ik bijhoren'. Zowel de sterke band met vaste vrienden als lossere banden met groepen leeftijdgenoten dragen bij aan de ontwikkeling van competenties om informatie, kennis en cultuur te verwerven en eigen te maken, om zich sociaal en maatschappelijk te verbinden (Granovetter, 1983).

De invloed op het digitale gedrag van een jongere

Met de komst van de nieuwe media hebben de jongeren de kans om als individu en anoniem hun identiteit te uiten en te vormen. Jongeren kunnen het onbekende ontdekken, buiten de sociale omgeving op zoek gaan naar wie ze zijn of graag willen zijn en standpunten beoordelen, ook zonder toezicht oog van ouders of andere bekenden. Het lijkt daarom alsof de komst van de nieuwe media de keuzevrijheid vergroot, en het proces van onafhankelijk worden versnelt (Frankenhuis e.a., 2007). Wellicht is de mate van toezicht van belangrijke anderen van belang bij het vertonen van asociaal gedrag online en via mobiele telefoons. Volgens Valkenburg (2005) is namelijk de privacy van de jeugd met de komst van deze communicatiemiddelen vergroot. Jongeren beschikken tegenwoordig over hun eigen middelen zoals internet en mobiele telefoons, waardoor volgens Frankenhuis e.a. (2007) de controle door bijvoorbeeld ouders of docenten, verloren gaat. Daarnaast blijkt dat docenten en ouders verschillende percepties en interacties hebben met kinderen in verschillende situaties, verschillende situaties brengen namelijk vaak verschillend gedrag met zich mee. Uit onderzoek blijkt namelijk dat wanneer kinderen bijvoorbeeld asociaal gedrag vertonen in het klaslokaal, docenten er een heel andere perceptie op na kunnen

houden wat het gedrag van de jongere betreft, dan dat de ouders doen (Veenstra, Lindenberg, Oldehinkel, De Winter, Verhulst, Ormel, 2008).

1) *Ouders*

Veel jongeren geven aan dat er iemand is die thuis op ze let als ze op internet zitten. Dit kunnen een broer of zus, een of beide ouders of iemand anders zijn, maar in 28% van de gevallen let er niemand op ze (Van Rooij & Van den Eijnden, 2007). Een onderzoek van Slonje en Smith (2008) toonde aan dat jongeren veelal slachtoffer worden van cyberpesten buiten school, significante resultaten werden gevonden voor pesterij via tekst berichten en telefoongesprekken. Dit zijn manieren van communicatie die voor ouders of andere huisgenoten niet direct toegankelijk zijn. Een onderzoek onder Japanse jongeren wees uit dat jongeren massaal hun mobiele telefoon gebruiken voor communicatie met sociale contacten, vanwege de hoge kosten voor het aanleggen van een vaste telefoonlijn. Veelal is dit mobiele telefoon gebruik niet onder toezicht van ouders, wat maakt dat zij onwetend zijn van wat hun kinderen precies bespreken en versturen (Ito, 2005). Een onderzoek van Liao, Khoo en Ang (2008) laat zien dat er inconsistentie tussen jongeren en hun ouders bestaat als het gaat om de mate waarin de ouders op de hoogte zijn van het internetgedrag van hun kinderen, ouders blijken de situatie volledig te onderschatten. Uit vele studies blijkt dat de controle technieken van ouders als het achterhalen van de bezoeks geschiedenis en het beperken van de tijd die jongeren online doorbrengen, niet effectief zijn in het verlagen van het risico om in aanraking komen met schadelijke informatie of met mensen met verkeerde bedoelingen (Mitchell, Finkelhor & Wolak, 2001). Wellicht wordt het risico juist vergroot, omdat wanneer ouders te veel strenge regels hanteren, jongeren op internet gaan bij hun vrienden of in cyber-café's (Khoo, Liao & Tan, 2006), waar minder toezicht is. Echter, deze onderzoeken zijn verricht vanuit het slachtofferperspectief van de jongeren, maar er wordt niet geschreven over de invloed van toezicht wanneer een jongere zich als dader opstelt.

2) *Docenten*

Ook docenten zijn van invloed op het gedrag van jongeren. Dit is deels afhankelijk van hoe zij zich opstellen tegenover een jongere, en welke mate van controle zij hebben in de klas (Skinner, Zimmer-Gembeck & Connel, 1998). Op school lijkt meer toezicht te worden gehouden op de jongeren. Slechts 7% van de jongeren geeft aan geen toezicht te krijgen als ze op school op internet zitten (Van Rooij & Van den Eijnden, 2007). Toch wordt er binnenschools veel gepest, vooral via e-mail. Wat verontrustend is, is dat op school de docenten vaak net zo onwetend als de ouders thuis, wat betreft de inhoud van de berichten. In veel gevallen zijn docenten niet eens op de hoogte van de pesterijen (Van Rooij & Van den Eijnden, 2007). Opvallend is wel dat op school mobiele telefoons tijdens de les vaak min of meer gedoogd worden. Leerlingen sms'en er op los met klasgenoten, en een enkele keer wordt er zelfs gebeld in de klas (Ito, 2005), terwijl er op deze manier ook veel schadelijke berichten kunnen worden gestuurd.

3) Peers

Jongeren hebben via de digitale communicatiemiddelen veel contact met hun leeftijdsgenoten. Voor jongeren is het heel belangrijk om de groepsnormen en waarden na te leven (De Waal, 1993). Jongeren zijn namelijk bang om buitengesloten te worden indien ze niet aan die normen en waarden voldoen. De term 'groepsdruk' valt al snel ter verklaring van asociaal gedrag. Maar is dit wel daadwerkelijk groepsdruk, of zijn er andere factoren van toepassing? Jongeren vertonen immers vaak overeenkomstig gedrag, omdat relaties ontstaan tussen jongeren die in dezelfde omstandigheden opgroeien, omdat ze vrienden kiezen met dezelfde attitude en oriëntatie (De Waal, 1993). Er is sprake van het maken van vergelijkbare keuzes binnen overeenkomstige omstandigheden onder jongeren, op grond van wederzijdse bewondering en respect. Op deze manier worden er ook keuzes gemaakt om risico's te lopen op gebied van asociaal gedrag, en mee te gaan in negatief gedrag. Het blijkt dan ook dat agressie minder negatief wordt ervaren door peers gedurende de tienerjaren (Graham, Bellmore, & Juvonen, 2003). Onduidelijk is echter nog hoe jongeren de invloed van peers op digitaal asociaal gedrag ervaren.

2.3 Motivatie voor asociaal gedrag

Gedrag wordt vertoond naar aanleiding van een motivatie om dat gedrag te vertonen (Deci & Ryan, 2000). Een gedragsintentie is een doelstelling of een bepaalde ambitie die een persoon probeert na te streven, en de motivatie is de drijvende kracht waarmee een dergelijke doelstelling wordt getracht te bereiken (Scholtz, Schütz, Ziegelmann, Lippke & Schwarzer, 2008). Als vertaalslag naar het huidige onderzoek volgt het volgende voorbeeld:

Een paar weken terug heeft Anne, een zeer populair meisje uit de klas, een klasgenootje gepest op MSN, Janine. Marieke wil ook graag populair zijn (*motivatie*), en is van plan vanavond Janine te pesten op MSN (*intentie*).

In dit onderzoek ligt een focus op de motivatie voor het uitvoeren van bepaald asociaal gedrag; de beweegredenen voor bepaalde gedragsintenties. De motivatie voor asociaal gedrag volgens de mening van jongeren is in de literatuur vrij onbekend, de intenties of het daadwerkelijke gedrag zijn veelvuldig onderzocht.

Onderzoek heeft aangetoond dat naarmate kinderen ouder worden, hun gedrag gemiddeld genomen niet meer hoofdzakelijk op gecontroleerde motieven gebaseerd is, maar dat zij steeds meer op basis van autonome motieven hun gedrag leren reguleren (Sheldon & Kasser, 2001). Het blijkt dat gedurende een mensenleven een persoon makkelijker een oordeel leert vormen over een situatie, op basis van ervaringen uit het verleden. Voor jongeren houdt het in dat ze minder levenservaring hebben, en hun oordelen over een situatie of gedrag van andere factoren laten afhangen. Of dit nu een juiste keuze is of niet, de ervaringen rondom de keuze en het gevolg van bepaald gedrag zal een leermoment zijn voor de toekomst. Gezien ouders docenten en peers voor jongeren van groot belang zijn voor hun vorming en oordeelvorming over diverse zaken in het leven (De Waal, 1993) zouden deze factoren kunnen bieden voor motivatie van asociaal gedrag. Deci en Ryan (2000) spreken over deze sociale omgeving. Zij geven aan dat de motivatie voor bepaald gedrag een weerspiegeling is van de persoonlijke waarden

die iemand er op na houdt en de normen en waarden van de sociale omgeving waarin iemand leeft, en in welke mate deze sociale normen en waarden zijn geïntegreerd in de persoon.

Self Determination Theory

Deci en Ryan (2000) beschrijven verschillende vormen van motivatie in hun Self Determination Theory (SDT). De theorie is een benadering tot menselijke motivatie en persoonlijkheid. In de SDT gaat men er vanuit dat mensen streven naar het bevredigen van drie natuurlijke, aangeboren behoeftes:

- autonomie: je bent zelf de bron van je eigen gedrag
- competentie: het gevoel hebben effectief te zijn in de interacties met anderen, en je eigen capaciteiten te kunnen benutten.
- verbondenheid: het gevoel echt contact te hebben met anderen.

Volgens Deci & Ryan (2000) zijn deze behoeftes essentieel voor optimaal functioneren van de natuurlijke neiging naar groei en integratie, en naar constructieve sociale ontwikkeling en persoonlijk welzijn. Alleen als al deze drie behoeftes vervuld worden, kan een mens optimaal functioneren en zich goed voelen. Deci en Ryan (2000) onderscheiden twee uitersten van motivatie voor gedrag, namelijk intrinsieke en extrinsieke motivatie, die in meer of mindere mate de drie aangeboren behoeftes kunnen helpen vervullen. Tussen volledige intrinsieke motivatie en extrinsieke motivatie liggen vormen van motivatie die in meer of mindere mate intrinsiek of extrinsiek zijn, zie figuur 1. Hier volgt een toelichting van deze motivatievormen en de bijbehorende gevoelens en processen.

Extrinsieke motivatie

Deci en Ryan (2000) onderscheiden drie soorten *extrinsieke motivatie*. Deze drie vormen verschillen in de mate waarin men autonomie ervaart tijdens het uitvoeren van de taak, en dus de mate waarin men het eigen gedrag kan reguleren. Het is belangrijk om te bedenken dat bij extrinsieke motivatie een ander doel van toepassing is dan bij intrinsieke motivatie. Als bijvoorbeeld een leerling studeert om een beloning te verwerven, om te laten zien aan de buitenwereld dat hij slim is, of omdat hij inziet dat het studeren helpt om een persoonlijk zinvol doel te bereiken, dan is het studeren geen doel op zich, zoals bij intrinsieke motivatie het geval zou zijn, maar dient het een ander doel. Het studeren is dan met andere woorden nuttig (Verschuere & Koomen, 2007). Hieronder bevindt zich een beschrijving van de vormen van extrinsieke motivatie met bijbehorende gevoelens en processen.

1) Externe regulatie

Het gedrag dat wordt vertoond heeft als motivationele drijfveren een beloofde beloning, externe verwachtingen van bijvoorbeeld sociale actoren of een dreigende straf. Men moet aan de eis of verwachtingen van de omgeving voldoen om een beloning te krijgen en straf te vermijden. Er is daarbij sprake van controle of zelfs dwang.

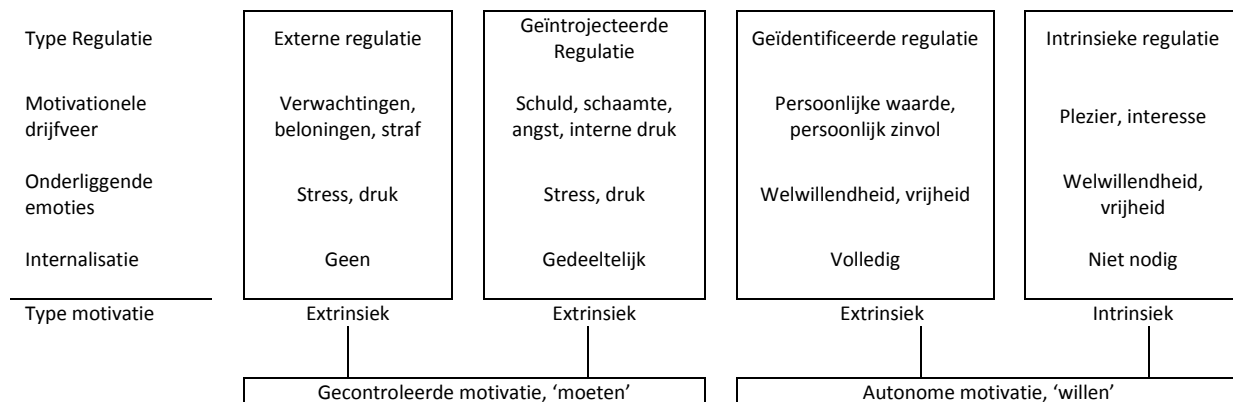
Gevoelens die hiermee gepaard gaan zijn gevoelens van verplichting, druk en eventueel stress. Externe regulatie is de meest extreme vorm van extrinsieke motivatie.

2) *Geïntrojecteerde regulatie*

Bij geïntrojecteerde regulatie gaat het om de druk om bepaald gedrag te vertonen, om trots te verwerven en schaamte-, schuld- en angstgevoelens te vermijden. Deze gedragsregulatie werd aanvankelijk gestuurd door externe motieven, maar bevindt zich nu in de persoon. De persoon ziet deels in waarom bepaald gedrag voor hem of haar persoonlijk zinvol kan zijn en past dezelfde druk toe op zichzelf die hij of zij aanvankelijk van buitenaf voelde (Vansteenkiste, Sierens, Soenens, Lenz, 2007).

Figuur 1

Schematisch overzicht van types motivatie

3) *Geïdentificeerde regulatie*

Een persoon ziet in waarom het uitvoeren van bepaald gedrag voor hem of haar persoonlijk relevant is. Hij of zij kan zich identificeren met het persoonlijke belang of de waarde van het gedrag. Het zich eigen maken van de waarde van een bepaald gedrag wordt 'internaliseren' genoemd (Deci en Ryan, 2000). Het gedrag dat een persoon vertoont vindt hij of zij zelf erg belangrijk en waardevol, maar is nog niet volledig geïntegreerd. Leerlingen zien bijvoorbeeld in dat studeren helpt om een persoonlijk zinvol doel te bereiken (Verschuere & Koomen, 2007).

Intrinsieke motivatie

Deci en Ryan (2000) gebruiken de Theory van Cognitive Evaluation om verschillende vormen van *intrinsieke motivatie* te beschrijven (zie figuur 1). Deze stelt dat mensen zich competent willen voelen, succesvol willen zijn en zichzelf als oorzaak van uitkomsten willen zien. Hun gedrag is doelgericht en 'primaire drives' leveren energie voor dat gedrag. Intrinsieke motivatie speelt hierin een belangrijke rol (Deci en Ryan, 1985). Als de behoefte aan zelfbekwaamheid wordt bevredigd, stijgt de intrinsieke motivatie. De theorie van Deci en Ryan benadrukt dat men

de behoefte voelt om de omgeving te controleren én zich competent te voelen in dit proces. Als een beloning gezien wordt als dwingend, om iemand een bepaalde richting in te duwen, daalt de intrinsieke motivatie.

SDT Model

In figuur 1 staan beide vormen en subvormen weergegeven, met bijbehorende processen. Het model is aangepast vergeleken met het origineel van Deci en Ryan (2000). Er is namelijk gekozen voor een variant van het model dat tevens gebruikt wordt in een onderzoek door Vansteenkiste, Sierens, Soenens en Lenz (2007). Dit is een onderzoek naar de leermotivatie van een leerling en de rol van de docent daarin. Het model is uitgebreid met twee overkoepelende vormen van regulatie. Geïntrojecteerde regulatie en externe regulatie worden beide gekenmerkt door gevoelens van stress en verplichting. Daarom zal in dit onderzoek verder gebruik maken van een samengevoegde vorm van motivatie, namelijk 'Gecontroleerde motivatie', zoals ook Vansteenkiste, Sierens, Soenens en Lenz (2007) hebben gedaan. Ook wordt er verder in dit onderzoek gebruik gemaakt van een samenvoeging van "Geïdentificeerde Regulatie" en "Intrinsieke Motivatie", aangezien ze beide gekenmerkt worden door een gevoel van psychologische keuze en vrijheid. Deze vormen van regulatie vallen onder "Autonome Motivatie" (Vansteenkiste, Sierens, Soenens en Lenz, 2007).

2.4   Traditioneel pesten

Pesten is een vorm van asociaal gedrag, die we vaak in het openbaar tegenkomen, en dat tegen onze normen indruist. Pesten houdt in dat een persoon het doelwit is van gedrag dat schadelijk is of met schadelijk intenties wordt uitgevoerd, herhaaldelijk gebeurt of gedurende een periode plaats vindt, en dat gekarakteriseerd wordt door de kracht van het slachtoffer dat uit balans is, waardoor hij of zij niet in staat is, of voelt niet in staat te zijn om de interactie te stoppen (Olweus, 2001).

Olweus (2001) beschrijft twee vormen van traditioneel pesten, namelijk fysiek en verbaal pesten. Fysiek pesten gebeurt wanneer jongeren een leeftijdsgenootje lichamelijk aanvallen, door te slaan, schoppen, duwen of onderuit te halen, en dingen naar hem of haar te gooien. Verbaal pesten is het pesten met woorden, door te plagen of te schelden. Het schijnt dat kinderen naarmate ze ouder (een jongere) worden steeds minder fysieke agressie uiten richting hun peers, en dat verbale en indirecte vormen van agressie toenemen (Bjorkqvist, Osterman, Kaukiainen, 1992). Fysieke en verbale pesterij kunnen zowel indirect als direct voorkomen. Directe vormen zijn zojuist beschreven. Indirect verbaal pesten wordt ook wel relationele agressie genoemd; gedrag waardoor iemand psychologisch wordt aangevallen. Hierbij valt te denken aan manipuleren van relaties en vernedering. De pestkoppen gebruiken hun woorden dusdanig dat ze relaties bedreigen of de sociale situatie van het slachtoffer. Ze kunnen roddels gebruiken of het slachtoffer buitensluiten van sociale activiteiten (Crick et al., 2001).

2.5 Digitaal pesten

Jongeren doen heel wat positieve en negatieve ervaringen op door te pesten of door gepest te worden, maar vandaag de dag hebben jongeren te maken met nieuwe vormen van pesten door de komst van digitale communicatiemiddelen en doen dus nieuwe ervaringen op (Raskauskas & Stoltz, 2007). Gemedieerd asociaal gedrag wordt ook wel beschouwd als digitaal pesten of cyberpesten. Volgens Willard is dit wreedheid tegenover anderen door schadelijk materiaal te zenden of te posten of het toepassen van een andere vorm van sociale agressie door het gebruik van internet of andere digitale technologieën (Willard, 2007). Li (2005) schrijft in haar artikel over cyberpesten als het gebruik van informatie en communicatietechnologieën door individuen of groepen, als e-mail, mobiele telefoons en pager tekst berichten, instant messages, persoonlijke roddelsites en schadelijke online persoonlijke peilingwebsites dat opzettelijk, herhaaldelijk en vijandig is en bedoeld is om anderen te schaden. Uit haar onderzoek blijkt dat 22.7% van de slachtoffers alleen wordt gepest via e-mail, 36.4% alleen in chat rooms en 40.9% via verschillende bronnen, waaronder email, chat rooms en telefoon. Daarnaast blijkt uit een onderzoek van Beran en Li (2007) dat 37% (n= 159) van de respondenten van 12 tot 15 jaar zowel op school als in cyberspace wordt gepest. Cyberpesten wordt ook wel gedefinieerd als kwetsende en opzettelijke communicatie activiteiten middels het gebruik van technologische middelen als internet en mobiele telefoons (Patchin and Hinduja, 2006). Patchin en Hinduja (2006) rapporteerden de volgende vormen van cyberpesten als meest uitgevoerde vormen: negeren, het niet respecteren van anderen, schelden, bedreigen, treiteren, belachelijk maken en roddels verspreiden.

Digitaal pesten kan zowel direct als indirect plaatsvinden. Willard (2007) heeft het over een aantal hoofdvormen van digitaal pesten, direct en indirect. Volgens haar bestaan er 7 hoofdvormen:

- 1) Flaming: online ruzies waarin elektronische berichten met boos en vulgair taalgebruik worden gebruikt.
- 2) Harassment: herhaaldelijk sturen van vervelende, gemene en bedreigende berichten
- 3) Denigration: het verzenden of posten van roddels om iemands reputatie of vriendschappen te schaden
- 4) Outing: het online delen van iemands geheimen, beschamende informatie of afbeeldingen
- 5) Exclusion: opzettelijk en ongenadig iemand buitensluiten van een online groep
- 6) Cyberstalking: herhaaldelijk, intense pesterij door onder andere bedreigingen of het opwekken van aanzienlijke angst.
- 7) Impersonation: het zichzelf voordoen als iemand anders en verzenden of posten van materiaal om voor een persoon problemen of gevaar te creëren of om een reputatie of vriendschappen van iemand te schaden.

Deze vormen van digitaal pesten kunnen middels verschillende middelen worden uitgevoerd. Zo worden er onder andere plaatjes of foto's gebruikt om iemand te pesten. Daarnaast zorgen de modernere mobiele telefoons voor een extra dimensie in het digitaal pesten. Naast tekstberichtjes kunnen er ook foto's mee worden gemaakt en filmpjes. Deze kunnen worden verspreid, via e-mail bijvoorbeeld (Willard, 2007).

Naast schadelijk beeldmateriaal kunnen er ook gemene teksten worden verstuurd, via e-mail, profielsites, chatprogramma's en sms'jes. De teksten kunnen vol staan met bedreigingen, roddels, leugens, gemene grappen enzovoorts. De teksten worden vaak voorzien van de zogeheten 'emoticons', ook wel smileys genoemd, om emoties uit te kunnen drukken. Deze emoticons hebben voor en nadelen. Ze kunnen een positieve of negatieve boodschap ondersteunen, maar zorgen daarentegen soms ook voor misinterpretatie (Derks, Bos & von Grumbkow, 2008).

Vanwege de unieke eigenschappen worden online omgevingen door jongeren beschouwd als een bevrijdend platform waar zij zichzelf kunnen uiten. Dit resulteert in positieve consequenties, als het opbouwen van sociale contacten (Henderson & Gilding, 2004), wat voor sommige jongeren offline lastiger is te realiseren. Tegelijkertijd zijn deze online omgevingen een plek waar jongeren emoties uiten, inclusief de negatieve emoties. De anonimiteit van internet maakt dat jongeren meer agressiviteit tonen dan zij wellicht offline doen (Ybarra & Mitchell, 2004). Omdat jongeren zich schuilen achter schuilnamen of die van een ander gebruiken, is de online omgeving een heel interessante omgeving voor pestkoppen (Kowalski & Limber, 2007), en een veilige omgeving voor slachtoffers van traditioneel pesten om wraak te zoeken (King, Walpole & Lamon, 2007).

2.6 Traditioneel versus digitaal pesten

Digitaal pesten is weliswaar een relatief nieuwe vorm van pesten, maar dat wil niet zeggen dat er geen overeenkomsten zijn met traditioneel pesten. Onder andere Patching en Hinduja (2008) beschrijven gelijkenissen tussen traditioneel pesten en de elektronische vorm. Zij duiden met name op het geweld, de boosaardige intentie, herhaling en onbalans in macht. Verder concludeerden Raskauskas en Stoltz (2007) dat slachtoffers die op de traditionele manier gepest worden, vaak ook online gepest worden. Het begint vaak op de traditionele manier, en zet zich dan voort, ook op internet. Pestkoppen die online pesten, pesten ook vaak op de traditionele manier. Ook Li (2005) benoemt dat cyberpesten niet moet worden onderscheiden van traditioneel pesten, omdat beide vormen significant correleren (30% van de traditionele pestkoppen zijn ook digitale pestkoppen, en een derde van de slachtoffers van traditioneel pesten zijn slachtoffers van cyber pesten).

Naast overeenkomsten bestaan er ook een paar belangrijke verschillen tussen traditioneel pesten en digitaal pesten. Smith, Mahdavi, Carvalho & Tippett (2006) vergeleken cyberpesten met traditioneel pesten, met name de effecten die beide teweeg brengen. Zij vonden dat foto/videoclip-pesten en pesten via telefoon een hogere negatieve impact hebben vergeleken met traditioneel pesten. Een sms heeft ongeveer dezelfde impact als traditioneel pesten, en pesten via e-mail heeft een lagere impact. Slonje & Smith (2008) noemen in hun artikel ook een aantal verschillen. Ze noemen onder andere dat er van digitaal pesten minder eenvoudig afstand kan worden genomen. Traditioneel pesten vindt vaak plaats buitenshuis, maar tekstberichtjes en e-mails kun je ook thuis ontvangen. Daarnaast geven Slonje en Smith (2008) aan dat bij digitaal pesten de kans op veel getuigen groter is, met één druk op de knop kunnen veel mensen een vervelende afbeelding over een persoon ontvangen. Ook is de mate van onzichtbaarheid of anonimiteit vele malen groter bij digitaal pesten. Vaak zijn de daders dan ook veel

minder bewust van wat digitaal pesten aanricht, en tonen minder snel empathie voor het slachtoffer, omdat ze geen directe feedback krijgen. Greene (2006) noemt drie belangrijke verschillen. Ten eerste weet het slachtoffer bij traditioneel pesten wie de dader is, er is een machtsverschil bij traditioneel pesten, en traditioneel pesten speelt zich af op of rondom school. Cyberpesten geeft voor deze drie punten veel meer mogelijkheden.

3 ONDERZOEKSOPZET

In het theoretisch hoofdstuk kwam naar voren dat gedrag voortvloeit uit de normen en waarden die men er op nahoudt. Het afwijken van deze normen en waarden wordt als asociaal beschouwd. Dit asociale gedrag komt tegen het openbaar, maar ook in de digitale wereld, waar dit gedrag vaak veel minder openbaar is. Jongeren groeien op in digitale wereld, en zijn veelgebruikers van mobiele telefoons en internet. Het doel van dit onderzoek is meer inzichtelijk te maken wat de ervaringen zijn van Nederlandse jongeren met digitaal asociaal gedrag, specifiek asociaal gedrag op internet en via mobiele telefoon. In de eerste plaats is dit artikel een bijdrage aan het onderzoek naar jongeren en digitalisering en de online etiquette van Nederlandse jongeren, door Universiteit Twente. Dit artikel zou daarnaast als basis kunnen dienen voor eventuele educatieve doeleinden en campagnes, en zou tevens van dienst kunnen zijn als onderdeel van bewustwording van de huidige maatschappelijke denkbeelden onder jongeren.

Het onderzoek bestaat uit twee delen. De data werden middels een kwalitatief en een kwantitatief onderzoek vergaard. Het kwalitatieve onderzoek bestaat uit interviews, en het kwantitatieve onderzoek uit vragenlijsten. Het kwalitatieve onderzoek is exploratief en de resultaten dienden hoofdzakelijk als input voor het kwantitatief onderzoek. Het combineren van deze twee vormen van onderzoek wordt ook wel triangulatie genoemd (Jick, 1979). Het voordeel van triangulatie is dat de twee onderzoeksmethoden elkaars zwakke punten kunnen ondervangen, het kan kwalitatieve data meer betekenis geven en meer betrouwbaar maken. Doormiddel van triangulatie zijn de data van het kwalitatieve onderzoek niet meer alleen veronderstellingen, maar worden deze versterkt, wat de externe validiteit ten goed komt. Het is mogelijk om doormiddel van triangulatie dimensies te ontdekken die niet met één methode niet zouden worden ontdekt (Jick, 1979). De methode van triangulatie geldt niet voor alle deelvragen, een aantal is enkel in een interview of een vragenlijst aan de respondenten voorgelegd.

De hoofdvraag die als rode draad door dit artikel loopt, luidt:

Hoe ervaren en beoordelen jongeren digitaal asociaal gedrag via mobiele telefoon en internet ten opzichte van regulier asociaal gedrag, en in hoeverre achten zij de sociale omgeving van invloed op dit gedrag?

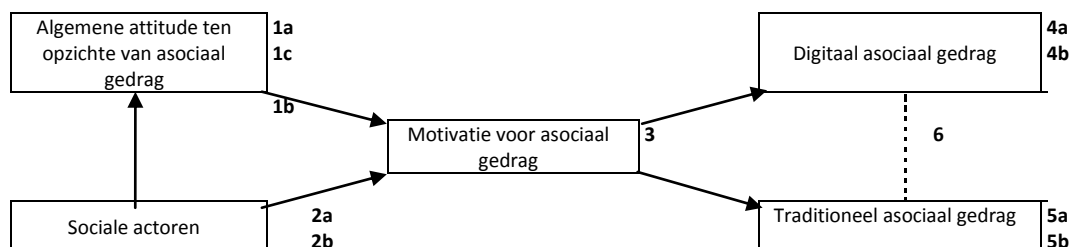
De volgende deelvragen kunnen aan bovenstaande hoofdvraag worden gekoppeld:

- 1 *Wat is de algemene attitude van jongeren ten opzichte van asociaal gedrag?*
  - 1a *Hoe definiëren jongeren asociaal gedrag?*
  - 1b *Wat zijn volgens jongeren normen en waarden in de maatschappij?*
  - 1c *In welke mate beschouwen jongeren vormen van asociaal gedrag ook daadwerkelijk als asociaal?*

- 2 *Welke sociale actoren in het leven van een jongere zijn van invloed op het vertonen en voorkomen van asociaal gedrag?*
  - 2a *Welke positieve invloed heeft de sociale omgeving van een jongere op het vertonen van asociaal gedrag?*
  - 2b *Welke negatieve invloed heeft de sociale omgeving van een jongere op het vertonen van asociaal gedrag?*
- 3 *Wat is volgens de jongeren de motivatie voor het vertonen van asociaal gedrag?*
- 4 *Hoe ervaren en beoordelen jongeren traditioneel pesten?*
  - 4a *Hoe omschrijven jongeren traditioneel pesten?*
  - 4b *Op welke manier vindt traditioneel pesten plaats?*
- 5 *Hoe ervaren en beoordelen jongeren digitaal pesten?*
  - 5a *Hoe omschrijven jongeren digitaal pesten?*
  - 5b *Op welke manier vindt digitaal pesten plaats?*
- 6 *In hoeverre bestaan er volgens de jongeren verschillen of overeenkomsten tussen traditioneel en digitaal pesten?*

Er is getracht de deelvragen waar mogelijk door zowel kwantitatieve als kwalitatieve analyses te beantwoorden. In studie 1 is een kwalitatieve methode gebruikt voor beantwoorden van deelvragen 1a, 1b, 2a, 2b, 3, 4a, 5a en 6. In studie 2 is gebruik gemaakt van een kwantitatieve methode, voor de deelvragen 1a, 1c, 2a, 2b, 3, 4a, 4b, 5a, 5b, en 6. Hierbij hoort het volgende schematisch overzicht met de deelvragen daarin verwerkt:

Figuur 2
Schematisch overzicht deelvragen.

4   STUDIE 1 –METHODE KWALITATIEF ONDERZOEK

In dit deel van het onderzoek werd gezocht naar een meer afgebakend kader voor onderzoek onder jongeren omtrent asociaal gedrag via mobiele telefoon en internet. Gezien asociaal gedrag een breed begrip is, gedrag via nieuwe media als mobiele telefoon en internet nog niet veelvuldig onderzocht is, is het goed om naar meer specifieke informatie op zoek te gaan om een beter beeld te creëren over dit onderwerp. Niet alleen voor de jongeren, maar ook voor ouders en docenten zijn mobiele telefoons en internet zaken waarmee ze moeten leren omgaan. Zij moeten ook de juiste manier vinden om jongeren in de digitale wereld te kunnen begeleiden. Daarom is het van belang te weten hoe het er op dit moment voor staat, in hoeverre zij er in slagen om jongeren te begeleiden, en hoe jongeren denken over deze begeleiding. Middels een kwalitatieve studie werd getracht een antwoord te vinden op deelvragen 1a, 1b, 2a, 2b, 3, 4a, 5a en 6.

Dit deel van het onderzoek zal een eerste beeld opleveren van hoe jongeren over asociaal gedrag en bijbehorende aspecten denken. Eerste ingevingen, eigen ervaringen, een eerste reactie over de negatieve kant van de digitale wereld. Eerst zal worden omschreven welke methode is gebruikt en waarom, vervolgens wordt uitgelegd hoe het meetinstrument tot stand is gekomen en zal er worden geschreven over het onderzoeksproces, alvorens de resultaten en voorlopige antwoorden op de deelvragen te kunnen geven.

4.2   Instrument

De data werden verzameld middels interviews, een kwalitatieve onderzoeksmethode. De interviews in dit onderzoek waren semigestructureerd. Semigestructureerde interviews zijn vaak databronnen voor kwalitatieve onderzoeksprojecten (DiCicco-Bloom & Crabtree, 2006). Doorgaans worden deze interviews gepland op een bepaalde tijd en worden zij afgenomen in een vooraf bepaalde ruimte, afgesloten van allerlei andere activiteiten van het dagelijks leven. Semigestructureerde interviews worden georganiseerd rondom een set van vooraf opgestelde open vragen, aangevuld met andere vragen die de dialoog tussen interviewer en respondent gaande houden. Deze vorm van interviewen kan worden uitgevoerd bij zowel individuen als in groepen, en nemen meestal een half uur tot een uur tijd in beslag (DiCicco-Bloom & Crabtree, 2006).

De interviews in dit onderzoek waren van open aard, exploratief, en hadden als doel het onderzoek af te bakenen. Zoals in de literatuur asociaal gedrag en bijbehorende aspecten zijn beschreven, zijn een aantal zaken te ruim omvattend of niet specifiek genoeg, om de ervaringen van jongeren met digitaal asociaal gedrag te kunnen meten op grotere schaal. Het interview diende in dit geval als verkenning voorafgaand aan het kwantitatieve onderzoek. Het betrof hier vragen rondom definiëring van asociaal gedrag, het onderscheiden van soorten asociaal gedrag, motivatie voor asociaal gedrag en de mening van jongeren over de invloed van ouders, docenten en peers. Doormiddel van de antwoorden verkregen via de interviews konden er meer gestructureerde vragen worden geformuleerd om het nog vrij onbekende terrein rondom digitaal asociaal gedrag te kunnen vormgeven. De leerlingen bleven anoniem. Alleen leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, leerjaar en de naam van de school werden gevraagd.

Zoals hierboven is omschreven, bestond het interview uit een set vragen die vooraf opgesteld is, die kon worden aangevuld met vragen die de dialoog gaande konden houden. Per vraag wordt hieronder beschreven hoe deze tot stand is gekomen en welke subvragen er daarnaast gesteld worden. De vragen in het interview zijn gebaseerd op de literatuur zoals eerder beschreven in dit artikel. Er bestaan 6 secties, met een volgorde die het interview vloeiend kon laten verlopen. Het artikel zal verder gebaseerd worden op de gestelde deelvragen, niet op de secties, om zo de beantwoording van de deelvragen eenvoudiger weer te kunnen geven.

1) *Definitie asociaal gedrag*

De eerste sectie vragen richtte zich op het kunnen *definiëren van asociaal gedrag*. Dit begon met een inleidende vraag die de jongeren liet brainstormen over asociaal gedrag en vervolgens werd hen gevraagd een definitie te geven. De vraag die daarop volgde vroeg de jongeren voorbeelden te geven van asociaal gedrag. In de literatuur worden namelijk diverse en vooral brede omschrijvingen gegeven van asociaal gedrag, maar hoe jongeren hier zelf naar kijken is nog niet duidelijk.

2) *Achtergrond asociaal gedrag*

Sectie twee ging wat dieper in op asociaal gedrag, met name op waar het kan gebeuren, hoe het kan gebeuren, wanneer het kan gebeuren en of het ook via de nieuwe technologieën kan plaatsvinden. Daarnaast werd de jongeren gevraagd of ze voorbeelden konden geven van asociaal gedrag dat ze zelf hebben meegemaakt. Hen werd gevraagd om dit specifiek te omschrijven.

3) *Pesten en cyberpesten*

De derde sectie ging in op een specifieke vorm van asociaal gedrag via digitale middelen, namelijk cyberpesten. Eerst werd gevraagd om een beschrijving van traditioneel pesten, om een vergelijking te kunnen maken met digitaal pesten. Aan de respondenten werd gevraagd of ze konden vertellen wat cyberpesten inhoudt en of ze voorbeelden konden noemen. Verder werden er vragen gesteld om te controleren of jongeren een link leggen tussen cyberpesten en asociaal gedrag, werd er gevraagd naar eigen ervaringen met cyberpesten en werd er om een oordeel gevraagd over de meest vervelende vorm van pesten via mobiele telefoon of internet.

4) *Motivatie voor asociaal gedrag*

In de vierde sectie werd er ingegaan op de motivatie voor asociaal gedrag. Er werd gevraagd of het mogelijk is dat asociaal gedrag plaatsvindt door toedoen van andere mensen, en zo ja, dan volgden er vragen over wie dit precies zou kunnen zijn en op welke manier deze mensen invloed zouden kunnen uitoefenen. Ook werden er vragen gesteld over de eigen motivatie van een jongere om asociaal gedrag te vertonen.

5) Invloed van ouders, docenten en peers

Sectie 5 spitste zich toe op peers, ouders en docenten en in hoeverre zij op een positieve manier van invloed kunnen zijn op asociaal gedrag, en wie er het meeste invloed heeft op een jongere om positiever gedrag te bereiken en wie de verantwoordelijkheid draagt voor het asociale gedrag van een jongere.

6) Normen en waarden

Sectie 6 ging in op de normen en waarden in de maatschappij. Er werd gevraagd naar de normen en waarden van de respondent, en naar hoe deze respondent denkt over de normen en waarden van de maatschappij. Ook werd er ingegaan op normen en waarden via digitale communicatiemiddelen.

4.2 Respondenten

Er zijn 29 interviews afgenomen onder jongeren die allen woonachtig zijn in de omgeving van Zwolle. Het betreft 15 meisjes (41,7%) en 14 jongens (48,3%), allen afkomstig uit verschillende jaarlagen van verschillende niveaus (vmbo niveau 1 tot vwo), de meeste respondenten volgen hun opleiding op het vmbo (N=15). De leeftijden lopen uiteen van 12 tot 18 jaar. De gemiddelde leeftijd is 14.92 jaar (SD=1.36). Op één respondent na zijn alle respondenten geboren in Nederland, voor de ouders geldt ook dat het overgrote deel geboren is in Nederland (89,7%). Er zijn 17 leerlingen van het Thorbecke College te Zwolle geïnterviewd, en 12 leerlingen aan De Groene Welle te Zwolle (zie tabel 1).

Tabel 1
Demografische gegevens respondenten van kwalitatieve studie

Items	N	%	Items	N	%	Items	N	%
Geslacht			Klas			Geboorteland		
Man	14	48,3%	1	5	17,2%	NL	28	96,5%
Vrouw	15	41,7%	2	4	13,8%	Anders	1	3,5%
Leeftijd			3	5	17,2%	Geboorteland ouders		
12	3	10,3%	4	7	24,1%	NL	26	89,7%
13	5	17,2%	5	7	24,1%	Anders	3	10,3%
14	3	10,3%	6	1	3,5%	School		
15	8	27,6%	Niveau			Thorbecke	17	58,6%
16	3	10,3%	vmbo BBL	1	3,5%	Groene Welle	12	41,4%
17	4	13,8%	vmbo GL	5	17,2%			
18	3	10,3%	vmbo KBL	6	20,7%			
			vmbo TL	3	10,3%			
			mavo/havo	1	3,5%			
			Havo	5	17,2%			
			havo/vwo	3	10,3%			
			Vwo	5	17,2%			

4.3 Procedure

De respondenten voor de interviews zijn afkomstig van twee scholen die zijn gevestigd in Zwolle. Op beide scholen wordt onderwijs gegeven op verschillende niveaus, voor meerdere jaarlagen. De respondenten werden willekeurig geselecteerd voor deelname aan het onderzoek. Wel werd er een verdeling van respondenten naar geslacht,

niveau en leeftijd nagestreefd. De interviews werden afgenomen in een rustige spreekkamer of een leeg klaslokaal. De respondent werd eerst verteld dat het om een interview gaat en dat het gesprek werd opgenomen en later geanalyseerd. Er werden vragen gesteld aan de respondent en deze had ook zelf de ruimte om vragen te stellen, opmerkingen te maken of onderwerpen aan te snijden. De gesprekken duurden nagenoeg allemaal tussen de 30 en 60 minuten.

Voordat de vragen zouden worden voorgelegd aan de respondenten, zijn deze eerst onderworpen aan een pretest. Door de antwoorden die de respondenten gaven op de vragen, kon worden vastgesteld of de respondenten de vraag goed begrepen, of dat er een herformulering plaats moest gaan vinden. Daarnaast is er gelet op hoe uitgebreid de respondenten antwoord gaven. Hierdoor kon worden bepaald of sommige vragen voorzien moesten worden van meer subvragen, om tot een volledig antwoord op de vraag te komen. Op deze manier werd getracht na te gaan of er verbeteringen mogelijk zijn die de kwaliteit van de interviews, en dus van het onderzoek, ten goed zouden komen, voor dat het interview ook daadwerkelijk zou worden afgenomen (De Jong en Schellens, 1995).

De pretest heeft plaatsgevonden onder 6 jongeren in de leeftijdscategorie 12 t/m 17 jaar, de leeftijd die men heeft in de middelbare school periode heeft (vmbo-havo-vwo). De respondentengroep bestond uit twee jongens (16 en 17 jaar oud) en vier meiden (13, 14, 15 en 17 jaar oud), allen woonachtig in Vollenhove. De respondenten vertegenwoordigden niveau VMBO BBL, VMBO KBL, VMBO TL, HAVO en VWO. Alle respondenten zijn in Nederland geboren, evenals hun ouders. De pre-tests zijn afgenomen in een rustige ruimte, waar onderzoeker en respondent als enige aanwezig waren.

Uit de pretest bleek dat er een aantal aanpassingen dienden te gebeuren. In de bijlage zijn de interviewvragen te vinden die onderworpen zijn aan de pretest, en tevens de vragen die zijn ontstaan na de pretest. In sectie twee van de interviewvragen is er een aanpassing gedaan, omdat in de interviewvraag te veel sturing werd gegeven aan de respondent wat betreft het geven van een antwoord. Dit is aangepast door de respondent eerst naar eigen ervaringen te vragen, en later in te gaan op specifieke elementen. In sectie 3 is er een aanpassing gedaan op gebied van begrijpelijkheid. 'Cyberpesten' is niet bij elke respondent in de pretest bekend, dus is het aangepast naar 'digitaal pesten'. Ook zijn er vragen toegevoegd om meer specifieke antwoorden te krijgen. Sectie 4 uit de interviewvragen is verwijderd, vanwege gebrek aan relevantie. Ouders, docenten en peers komen op een andere manier aan bod in dit onderzoek. Sectie 5 is sectie 4 geworden na de pretest. Sectie 5 en 6 in de pretest zijn uitgebreid met wat meer specifieke vragen. Sectie 4 in de pretest is omgebogen naar sectie 6. Nu heeft deze sectie wat meer betrekking op de respondent zelf. Tot slot is er een algemene vraag toegevoegd, of de respondent nog iets wil vertellen wat niet aanbod is gekomen in het interview.

4.4 Dataverwerking en analyse

Na het afnemen van de interviews zijn ze allen meerdere malen beluisterd en vervolgens uitgeschreven tot transcripten in het programma Microsoft Word 2007 (zie bijlage). Er heeft een analyse plaatsgevonden van de interviews, waardoor er een beknopter overzicht werd gecreëerd van de gegeven antwoorden. Dit is gebeurd aan de hand van codes die aan de antwoorden zijn toegekend. Gezien er bij deze kwalitatieve studie sprake is van verkenning, afkadering en gefragmenteerde voorkennis, wordt er gebruik gemaakt van de inductieve benadering bij het coderen van de interviewtranscripten en worden er codes gebaseerd op de gegeven antwoorden van de respondenten, maar ook wordt er gebruik gemaakt van de deductieve benadering, gezien sommige codes konden worden opgesteld aan de hand van de behandelde literatuur (Lauri & Kyngäs, 2005). Voor de deductieve benadering geldt dat er eerst categorieën werden opgesteld op basis van de literatuur, om hier vervolgens codes onder te plaatsen. Vervolgens werden de transcripten doorgelezen om frases aan bepaalde codes te kunnen toekennen (Patton, 1990). Vanuit de inductieve benadering werden de data eerst georganiseerd doormiddel van open coderingen, het creëren van categorieën en het toekennen van een juiste omschrijving aan een code (Burnard, 1991). Bij het coderen is er zowel naar manifeste als latente inhoud (patronen) gezocht (Potter & Donnerstein, 1999). Sommige respondenten noemen woordelijk een term die past bij een code, andere respondenten gebruiken een wat ruimere omschrijving voor hun antwoorden.

Na het coderen is er gekeken naar de *frequentie* van het voorkomen van de codes, om zo te kunnen vaststellen welke antwoorden veel of weinig werden gegeven. Aan de hand hier van is besloten bepaalde antwoorden niet mee te nemen in de analyse. Het betreft hier unieke gevallen of irrelevante antwoorden. De resultaten van dit deel van het onderzoek zijn gebaseerd op de frequenties. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen leeftijd, geslacht, afkomst of andere kenmerken van de respondenten. De respondenten hadden de mogelijkheid om vrijuit te spreken, en vaak is het dan ook het geval dat er meerdere antwoorden gegeven worden per vraag, die onder verschillende codes vallen. Een overzicht van de vastgestelde codes met hun frequenties is te vinden in de bijlagen.

Binnen kwalitatief onderzoek is een meetinstrument valide wanneer het heeft bestudeerd wat het heeft bedoeld te bestuderen. De nadruk ligt hoofdzakelijk op de validiteit van interpretaties (Miles & Huberman, 1994). De betrokkenheid van bijvoorbeeld een tweede codeur is van belang bij het bepalen van de validiteit. Er kan op deze manier worden bepaald of codes op de juiste manier en terecht zijn toegewezen aan bepaalde frases uit interviews. Het gebruik van een tweede codeur binnen dit onderzoek zou echter te tijdrovend zijn, vandaar dat er is gekozen voor een pre-test om te bepalen of het meetinstrument meet wat het beoogt te meten. Dit komt de validiteit deels ten goede, omdat de begrijpelijkheid en volledigheid van de interviewvragen zo kan worden bepaald.

De betrouwbaarheid werd getracht te waarborgen door de representativiteit in het oog te houden. De respondenten werden van te voren niet ingelicht over het onderwerp van het onderzoek en het doel, pas als zij tegenover de onderzoeker zaten kregen zij een introductie. Bovendien is er voor voldoende respondenten gezorgd

van verschillende leeftijden, niveaus, geslacht, verschillende klassen en twee verschillende scholen, doormiddel van randomisatie. Op deze manier werd Elite Bias voorkomen (Miles & Huberman, 1994).

4.5 Resultaten kwalitatieve studie

De resultaten worden ingericht naar de volgorde van de deelvragen, om zo eenvoudiger antwoord te kunnen geven op deze vragen.

1) *Algemene attitude ten opzichte van asociaal gedrag*

Beschrijving en ervaring normen en waarden

De respondenten weten heel goed wat zij belangrijk vinden in relaties met andere mensen, en hoe het er voor staat in de maatschappij. Elkaar kunnen vertrouwen ($f=12$) en elkaar respecteren ($f=10$) zijn belangrijke waarden voor de jongeren. Ook je problemen kwijt kunnen bij iemand ($f=6$), lachen met elkaar ($f=5$) en een leuk gesprek voeren ($f=5$) en aardig doen tegen elkaar ($f=5$) zijn waarden die genoemd worden.

Een aantal keer werd genoemd dat er geen verschil zit tussen omgangsnormen in de echte en digitale wereld ($f=11$). In sommige gevallen staat asociaal gedrag recht tegenover de normen en waarden die een jongere er op na houdt ($f=6$). Respect wordt een paar keer genoemd als belangrijke omgangsnorm ($f=5$). Dit is volgens een aantal jongeren ook een belangrijke maatschappelijke norm ($f=7$). Er wordt gehoopt dat de maatschappelijke normen hetzelfde zijn als die de jongeren er op na houden, maar jongeren zijn zich er van bewust dat niet iedereen dezelfde normen heeft ($f=6$). De jongeren baseren hun normen en waarden op wat ze mee krijgen in hun opvoeding ($f=17$), door te kijken en te ervaren door de jaren heen ($f=17$), via de media ($f=8$) en in de lessen op school ($f=8$).

Definiëring asociaal gedrag

Het blijkt dat de geïnterviewde jongeren een heel brede opvatting hebben over asociaal gedrag. Een aantal keer werd genoemd dat het om gedrag gaat dat niet wordt geaccepteerd in de maatschappij ($f=6$). De jongeren noemen verbaal geweld ($f=12$), respectloosheid ($f=7$), vernielingen en vandalisme ($f=7$) als voorbeelden van asociaal gedrag. Ook onvriendelijk ($f=5$) en onbeleefd ($f=5$) gedrag wordt genoemd, evenals weinig rekening houden met andere mensen ($f=5$), en lichamelijk geweld ($f=4$). Een duidelijk voorbeeld van asociaal gedrag werd gegeven door een meisje: *„Daar komen wel eens jongens uit de struiken en die houden je aan, en dan beginnen ze te schelden en te dreigen. Ik heb een keer gehad dat ze zeiden van je moet je portemonnee geven en anders laten we je niet gaan”*.

De jongeren zijn van mening dat asociaal gedrag op veel plekken kan plaatsvinden. Het meest wordt genoemd dat het in de stad of op straat kan plaatsvinden ($f=14$), in of rondom uitgaansgelegenheden ($f=11$) omdat er vaak sprake is van drank en drugs op die locatie: *“Hangjongeren hangen op straat en doen dan heel stoer met drank*

bijvoorbeeld". Jongeren die drank gebruiken, zorgen ook vaak voor vernielingen: *"Ik werk in een kroeg, en je ziet wel dat mensen ineens een glas kapot gooien als ze hem leeg hebben, of de wc pot kapot schoppen. Dat vind ik asociaal. Meestal is dat als ze dronken zijn, maar wie het doet, daar komen we vaak niet achter. Als we iemand vinden, dan wordt die meteen aangepakt"*. Tevens vindt asociaal gedrag plaats op school ($f=10$). Ook wordt er een paar keer genoemd dat het eigenlijk overal wel gebeurt ($f=5$). Een jongen van 18 geeft het volgende aan: *"Je merkt op straat wel dat het respect verdwijnt. Het gedrag onder jongeren wordt steeds asociaal. Ik help regelmatig bij de muzieklessen op school, en ik zie de brugklassers steeds lomper doen in het lokaal"*. Wanneer de jongeren gevraagd werd wat voor soort mensen asociaal gedrag vertonen, noemen de respondenten vooral scholieren van de middelbare school ($f=13$).

2) Ouders, docenten en peers

Algemeen oordeel over invloed door sociale omgeving

In het interview werd gevraagd wie uit de sociale omgeving van een jongere het meeste invloed heeft op de jongere. Het meest werden ouders ($f=11$) en vrienden genoemd. Vrienden hebben volgens de respondenten om verschillende redenen invloed op een jongere. Jongeren luisteren het meest naar hun vrienden ($f=8$), ze zitten in dezelfde levenssituatie ($f=3$), en in de pubertijd luisteren ze niet naar hun ouders maar naar hun vrienden ($f=3$). Driemaal werd genoemd dat het heel verschillend is per persoon wie de meeste invloed kan uitoefenen ($f=3$).

Ook is de jongeren gevraagd wie er nu eigenlijk verantwoordelijk is voor het gedrag dat jongeren vertonen. Het meest werd genoemd dat een jongere verantwoordelijk is voor zijn eigen gedrag ($f=16$). Vaak weten zij zelf wel dat ze fout zitten ($f=7$). Ook werd een aantal keer genoemd dat ouders en docenten medeverantwoordelijk zijn ($f=3$). Ouders zijn volgens een deel van de respondenten verantwoordelijk, door de opvoeding die ze hun kinderen geven ($f=10$), en vanwege het toezicht wat ze moeten houden op hun kind ($f=4$). Het is soms ook afhankelijk van waar een jongere zich bevindt, wie er op dat moment verantwoordelijk is ($f=5$).

Uit de interviews blijkt dat er door bovenbouw leerlingen vaker wordt geantwoord dat een jongere zelf verantwoordelijk is, en dat door onderbouwleerlingen vaak de ouders als verantwoordelijke worden aangewezen. Een jongen meldt: *"Ik denk dat er zo'n niet zichtbare grens is waar je je verantwoordelijkheid zelf moet gaan nemen"*. Wellicht is leeftijd een belangrijke factor als het gaat om verantwoordelijkheid voor gedrag.

Positieve invloed ouders, docenten en peers

Jongeren noemen dat ouders, vrienden of leeftijdsgenoten, docenten of andere personen op school en professionals er voor kunnen zorgen dat een scholier zich minder, of niet meer asociaal gaat gedragen. Het meest frequent werd genoemd dat vrienden een jongere kunnen wijzen op zijn of haar gedrag ($f=21$). Een andere vorm van positieve invloed is het aanspreken op gedrag door docenten of andere volwassenen op school ($f=15$) of

docenten die straffen ($f= 12$). Ook ouders die praten met het kind over het gedrag heeft een positieve invloed ($f= 12$), of ouders die straffen ($f= 8$). Daarnaast kunnen zij goede voorbeelden geven in de opvoeding ($f= 5$).

In het interview werd specifiek gevraagd naar wat een goede aanpak zou zijn om asociaal gedrag te voorkomen of te verminderen. Straffen werd relatief vaak genoemd ($f= 7$), evenals gesprekken voeren ($f= 6$), mensen aanspreken op hun gedrag ($f= 5$), en informatie geven over de gevolgen van asociaal gedrag, en wat je er aan zou kunnen doen, preventief ($f= 4$).

Negatieve invloed ouders, docenten en peers

Vrijwel alle jongeren geven aan dat scholieren aangezet kunnen worden tot asociaal gedrag door andere mensen. Dit komt onder meer door groepsdruk ($f= 23$), jongeren willen er graag bij horen ($f= 7$) of zijn bang om afgewezen te worden ($f= 4$). Ook kunnen jongeren gedrag overnemen van volwassen personen ($f= 15$). Daarnaast kunnen jongeren door middel van opvoeding worden aangezet tot asociaal gedrag ($f= 12$).

Volgens de jongeren kan het ook zo zijn dat scholieren tot asociaal gedrag worden aangezet dat wordt vertoond via de mobiele telefoon. Vaak krijgen ze een opdracht van leeftijdsgenoten om bepaalde handeling uit te voeren met mobiele telefoon ($f= 12$) of worden ze gedwongen tot bepaald asociaal gedrag ($f= 4$), zoals een sms sturen of bellen. Naast het aanzetten tot asociaal gedrag via mobiele telefoon kan het ook zijn dat scholieren tot dit gedrag worden aangezet op internet. Wederom krijgen scholieren een opdracht van leeftijdsgenootjes om zich op deze manier te gedragen ($f= 13$), of worden ze gedwongen ($f= 4$) (zie tabel 2).

Tabel 2

Negatieve invloed ouders, docenten en peers op asociaal gedrag

<i>Item</i>	<i>F</i>
Groepsdruk	23
Overname van gedrag van volwassen persoon	15
Door middel van opvoeding	12
Er bij willen horen	7
Angst om afgewezen te worden	4
Als reactie op wat een docent zegt	3
Docenten laten regels verslonzen	2
Iedereen kan wel iemand asociaal laten doen	1
Op laten leggen door volwassenen	1

Noot: f = het aantal maal dat een antwoord werd gegeven

3) *Motivatie voor asociaal gedrag*

Motivatie algemeen

De jongeren is gevraagd redenen op te noemen waarom jongeren asociaal gedrag gaan vertonen, welke motivatie ze daarvoor hebben. Ongeveer tweederde van de respondenten noemt dat het gaat om stoerdoenerij ($f= 19$), en dan met name voor hun vrienden. Ook willen ze waardering krijgen van anderen ($f=7$) en er bij horen ($f=8$). Soms is de motivatie onzekerheid ($f= 3$). Een aantal jongeren noemt verveling als motivatie voor asociaal gedrag ($f= 2$), of

de kick die het geeft om asociaal te doen ($f=2$). Frustraties zouden volgens de jongeren ook een motivatie kunnen zijn, deze ontstaan volgens de jongeren soms omdat er sprake is van een negatieve thuissituatie ($f=3$) of te strakke regels waar de jongeren zich aan moeten houden ($f=5$) (zie tabel 3).

Tabel 3

Algemene vormen en eigen motivatie voor asociaal gedrag

<i>Motivatie Algemeen</i>		<i>Eigen motivatie</i>	
Vorm van motivatie	<i>F</i>	Vorm van motivatie	<i>f</i>
Stoerdoenerij	19	Het heeft meestal wel een aanleiding	7
Er bij horen	8	Door opvoeding weet je niet beter	5
Waardering krijgen van anderen	7	Is mogelijk, maar hoe weet ik niet precies	4
Beïnvloeding door anderen	7	Dat zit in je aard/genen	3
Frustratie door strakke regels	5	Uiten van frustraties	3
Onzekerheid	3	Je ziet voorbeelden en denkt dat het goed is wat je doet	2
Frustratie door negatieve thuissituatie	3	Gebeurt niet zo veel	1
Verveling	2	Indruk maken op meisje	1
Hormonen	2	Trauma	1
Kick	2	Geeft een kick	1
Vooraf jongens doen dat	1	De regels zijn te streng	1
Trauma van vroeger	1	Iemand die is gepest gaat later zelf ook pesten	1
Pesten om niet gepest te worden	1		
Grenzen opzoeken	1		
Vroeger zelf gepest, nu anderen pesten	1		
Lage sociaal economische achtergrond	1		
Zit in je karakter	1		
Macht krijgen over anderen	1		

Noot: f = het aantal maal dat een antwoord werd gegeven

Eigen motivatie voor asociaal gedrag

Een aantal jongeren had even de tijd nodig om te bedenken of asociaal gedrag vertoond kan worden vanuit eigen motivatie. Sommigen noemden uiteindelijk dat het wel kan, maar vonden het lastig om aan te geven wat dan precies deze motivatie was ($f= 4$).

Anderen noemen dat asociaal gedrag vaak wel een aanleiding heeft ($f= 7$), voorbeelden van een aanleiding zijn volgens de respondenten een gebrekkige opvoeding waardoor ze gewoon niet beter weten ($f= 5$), of frustraties ($f= 3$). Daarnaast kan het volgens een paar jongeren ook in de genen zitten of in de aard van een jongere ($f= 3$).

Ook gebeurt het volgens een paar respondenten wel eens dat jongeren een voorbeeld zien van andere mensen met gewenst resultaat, en dan overtuigd zijn dat het goed is om bepaald asociaal gedrag te vertonen ($f= 2$). Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer een jongere zich onzeker voelt. Door het kijken naar het gedrag van een meer populaire scholier, wordt er een vergelijking gemaakt en geconcludeerd dat dit gedrag misschien toch succesvoller is dan het huidige gedrag van de jongere. Er vindt uiteindelijk soortgelijk gedrag plaats waarvan de jongere overtuigd is dat het juist is. Een jongen van 15 beschrijft dit helder: *“Weet je wat het is, in de eerste en tweede klas wordt meer gepest dan in de derde en vierde klas. Dan zie ik toch dat mensen wat groter worden, en denken van dat slaat nergens op. In de onderbouw gebeurt het meer, omdat ze er nog niet bij nadenken. Het is een nieuwe school, je weet nog niet van hoe of wat, ze weten niet wat de rangen zijn, ze willen er wel graag bij horen en ja, iedereen wil graag wat aanzien in de klas, dus gaan ze maar stoer doen of pesten om dat te krijgen”*. Wat

opvalt is dat deze jongen aangeeft dat het voornamelijk jongeren betreft die tussen 12 en 14 jaar oud zijn, die pesten. Oudere jongeren die zijn geïnterviewd geven ook aan dat dit gedrag bij hen niet meer aan de orde is, dat het in eerdere jaren meer plaats vond. Het aspect leeftijd zal dus waarschijnlijk van belang zijn, en wellicht is het effect van leeftijd ook terug te vinden in andere elementen.

4) *Traditioneel en digitaal pesten*

Traditioneel pesten

Onder pesten verstaan de jongeren kwetsende handelingen ($f=6$) of opmerkingen ($f=5$), vaak vanwege het uiterlijk of een persoonlijkheid die niet rijmt met die van de gemiddelde jongere ($f=9$). Als voorbeelden van het afwijken van de gemiddelde norm worden overgewicht, het dragen van een bril en het hebben van minder sterke sociale vaardigheden genoemd. De respondenten noemen als voorbeelden van pesten onder andere schelden ($f=8$), lichamelijk geweld ($f=4$) en iemand zwart maken ($f=3$). Ook geven de jongeren aan dat het herhaaldelijk uitvoeren van dit negatieve gedrag een aspect is wat hoort bij pesten ($f=7$). Een jongen gaf het volgende voorbeeld van pesten: *“Ik heb wel eens gezien dat een jongen werd bedreigd en geschopt, en achterna werd gezeten met een keukenmes op het schoolplein op de basisschool. De leraar dacht dat het een spelletje was.”*

Digitaal pesten

Bij digitaal pesten gaat het volgens de jongeren vaak om hetzelfde gedrag als bij traditioneel pesten. Wederom noemen zij schelden ($f=8$) beledigende opmerkingen maken vanwege bepaalde uiterlijke of persoonlijke kenmerken ($f=5$) en kwetsen, op verschillende manieren. Er zijn echter ook gedragingen genoemd die specifiek van toepassing zijn op digitaal pesten. Uiteraard heeft dit te maken met de tussenkomst van mobiele telefoon of toepassingen op internet, waardoor tekst ($f=29$) en beeldmateriaal ($f=18$), film ($f=15$) en geluid ($f=7$) kunnen worden gebruikt om te pesten, maar daarnaast is anonimiteit een belangrijke factor. In het interview kwam anonimiteit in de antwoorden naar voren naar aanleiding van de vragen rondom de definitie van digitaal pesten, en de aanverwante vragen, naar wat jongeren zoal hebben meegemaakt op gebied van digitaal pesten, en vragen over wat ze erg vervelend zouden vinden op gebied van digitaal pesten. Het gaat hier met name om anonieme telefoontjes, en daders die zich voordoen als een ander en vervolgens beginnen met digitaal pesten. Een jongen gaf een voorbeeld van wat er gebeurde bij een klasgenoot: *“Op MSN zeiden ze ‘morgen ben je dood’ enzo, maar ze zijn nooit langs geweest”.*

Een ander typisch aspect van digitaal pesten is het gebruik van emoticons bij het pesten. Alle jongeren noemen tekstberichten om iemand digitaal mee te kunnen pesten. In deze tekstberichten worden vaak emoticons gebruikt (smileys). Het gaat meestal om boze emoticons, die met een negatieve lading, ($f=5$). Er werd een aantal keer genoemd dat emoticons de boodschap van het pesten ondersteunen ($f=6$). Soms gaat het om emoticons die mensen zelf gemaakt hebben ($f=2$). Een meisje gaf het volgende aan: *“Er zijn veel smileys, net als een boze, of met een guillotine bijvoorbeeld. Dan vraag ik me af waarom zijn die dingen er eigenlijk?”*

Wat bovendien opvalt, is dat respondenten antwoorden geven op de vragen rondom digitaal pesten, die aangeven dat de openbaarheid van het pestgedrag als heel negatief wordt ervaren. Dit gaat met name om pestgedrag via e-mail en Hyves. Traditioneel pesten is vaak ook openbaar, maar dan zijn toeschouwers, de pestkop(pen) en het slachtoffer vrijwel altijd tegelijkertijd betrokken bij het pestgedrag. Via digitale media zijn de slachtoffers niet altijd de eerste personen die met beschamend beeldmateriaal of tekstberichten worden geconfronteerd, vaak zijn bezoekers van het Hyves-profiel of schakels in de e-mail die wordt doorgestuurd, eerder op de hoogte. Veel mensen kunnen getuige zijn van het feit dat iemand digitaal gepest wordt, zoals naaste familieleden of collega's en kennissen, en dit is iets wat de respondenten als zeer vervelend beschouwen.

Traditioneel pesten versus digitaal pesten

Er zijn een aantal verschillen tussen pesten en digitaal pesten volgens de jongeren. De directe confrontatie bijvoorbeeld, zorgt ervoor dat pesten harder aankomt ($f=7$) en meer emoties met zich meebrengt ($f=5$) dan digitaal pesten. Daarnaast wordt een aantal keer genoemd dat digitaal pesten makkelijker is dan traditioneel pesten ($f=5$), dat het ook tevens lichter is om digitaal te pesten in plaats van traditioneel ($f=5$) en dat de daders digitaal meer durven dan wanneer ze traditioneel zouden pesten ($f=4$).

5 STUDIE 2 – METHODE KWANTITATIEVE STUDIE

In studie 1 zijn er algemene gegevens verzameld die het onderzoeksterrein van asociaal gedrag via digitale technologieën verder hebben afgebakend. Deels is er antwoord gegeven op de deelvragen middels een kwalitatieve onderzoeksmethode. In studie 2 wordt er middels een kwantitatieve onderzoeksmethode naar antwoorden gezocht op de volgende deelvragen: 1a, 1c, 2a, 2b, 3, 4a, 4b, 5a, 5b, en 6.

5.1 Instrument

Dit maal werden de data door middel van vragenlijsten vergaard. De antwoorden op het merendeel van de vragen in deze vragenlijst konden worden gegeven door een waarde toe te kennen volgens de Likert- Schaal. Dit is een veel gebruikte schaal in sociaal wetenschappelijk onderzoek, als het gaat om het vergaren van opinies. Veelal wordt gebruik gemaakt van een 5-punts of een 7-punts schaal (McIver and Carmines, 1981). De antwoordopties bestaan in dit onderzoek uit 7 verschillende mogelijke antwoorden, waar de respondent dient aan te geven waar zijn of haar mening het dichtst bij in de buurt ligt. Respondenten kunnen antwoorden geven die uiteenlopen van volledig negatief (bijvoorbeeld 'helemaal niet mee eens') tot volledig positief (bijvoorbeeld 'helemaal mee eens'). Er is bovendien een optie 'neutraal' toegevoegd. Zo kunnen hoge en lage scores worden verzameld, en de gemiddelde opinie kan worden gemeten over een bepaald construct (McIver and Carmines, 1981).

Sommige vragen in de vragenlijst borduren voort op wat er uit studie 1 is gebleken, en andere vragen zijn weer gebaseerd op wat er in de literatuur beschreven is over de onderwerpen. Zo werden sommige vragen uitgezet in een grotere populatie, om een duidelijker beeld te verkrijgen van bepaalde elementen, en kunnen de waarden van elementen beter in beeld worden gebracht. Daarnaast kan er voor een aantal vragen worden gekeken of de antwoorden verschillen met wat er in de wetenschap wordt beweerd, of er misschien verschillen zijn, en of er aanknopingspunten kunnen worden gevonden voor verder onderzoek. De onderdelen die (deels) ingaan op digitaal asociaal gedrag, of digitaal pesten, bevatten items die zijn afgeleid van The Cyberbullying Questionnaire, zoals gebruikt in het onderzoek van Calvete, Orue, Estévez, Villardón & Padilla (2010). CBQ is gebaseerd op de onderzoeken van Smith e.a. (2006), en Willard (2006, 2007).

De vragenlijst in deze studie bestaat uit 11 onderdelen, waarvan 10 onderdelen inhoudelijk in gaan op asociaal gedrag en 1 onderdeel op demografie. Hieronder bevindt zich een omschrijving van de onderdelen.

1) *Algemene attitude ten opzichte van asociaal gedrag*

Mate van asocialiteit: Voor de definitie van jongeren over asociaal gedrag wordt er in deze studie gezocht naar de mate waarin jongeren verschillende vormen van asociaal gedrag ook daadwerkelijk als asociaal beschouwen. Vraag 1 bestaat uit 18 items, die verschillende vormen van asociaal gedrag vertegenwoordigen. De items werden gemeten op een 7-punts Likert schaal (1= Helemaal niet asociaal; 7= Heel erg asociaal). De analyse naar dit construct vertoonde een hoge betrouwbaarheid met een Cronbach's Alpha van 0.88. Bovendien werd er gevraagd of asociaal gedrag op traditionele wijze, digitaal, of via beide vormen kon plaatsvinden.

Daders: De mate waarin een bepaalde groepering als dader wordt ingeschat door de jongeren, is nog onbekend. Vraag 3 bestaat uit 13 items die groepen mogelijke daders vertegenwoordigen. De items werden gemeten op een 7-punts Likert schaal (1= Helemaal mee oneens; 7= Helemaal mee eens).

2) *Traditioneel pesten en digitaal pesten*

Communicatiemiddelen bij het pesten: Om te kunnen meten hoe verschillende vormen van pesten worden uitgevoerd, traditioneel of digitaal, hebben de respondenten in de vragenlijst ingevuld welk communicatiemiddel het meest geschikt is voor een bepaalde vorm van pesten. Vraag 4 bestaat uit 21 items, en de respondenten konden kiezen tussen de communicatiemiddelen Tegen iemand in het echt, In een telefoongesprek, Per sms, Op Hyves, Op MSN, In een e-mail.

Anonimiteit: Vraag 5 bestaat uit 10 items die werden gemeten op een 7-punts Likert schaal. Er bestaan 6 items die een oordeel over anoniem pesten moeten voortbrengen, 2 items die vragen naar het geslacht van anonieme pesters en 2 items die de leeftijd van anonieme pesters moeten weergeven.

Emoticons: Vraag 6 bestaat uit 4 items die ingaan op hoe emoticons een rol kunnen spelen bij het pesten. De items werden gemeten op een 7-punts Likert schaal (1= Helemaal mee oneens; 7= Helemaal mee eens).

Traditioneel pesten versus digitaal pesten: Onbekend is nog waar precies het onderscheid zit tussen traditioneel pesten en digitaal pesten, en hoe groot dit onderscheid is. Vraag 8 bestaat uit 17 die werden gemeten op een 7-punts Likert schaal. De items meten het algemene oordeel over verschillen tussen deze twee vormen van pesten, daarnaast zijn er items opgenomen die moeten bepalen of er verschillen bestaan tussen geslachten (items 12 en 13), leeftijd (items 14 en 15) en opleidingsniveau (items 16 en 17) wat betreft de mate van digitaal pesten.

3) *Motivatie*

De respondenten konden in vraag 7 aangeven waar volgens hen de motivatie ligt voor asociaal gedrag. Hiermee kon worden gemeten of de motivatie voor asociaal gedrag meer intrinsiek of extrinsiek is. Er werden vier vormen van asociaal gedrag voorgelegd, namelijk verbaal geweld, lichamelijk geweld, psychisch geweld en materieel geweld. De respondenten konden de motivatievormen volgens Deci en Ryan (2000) koppelen aan de vormen van asociaal gedrag. De respondenten dienden slechts één motivatievorm te koppelen aan een vorm van asociaal gedrag. Er is één dummy variabele opgenomen als vorm van motivatie.

4) *Ouders, docenten en peers*

Toezicht: Vraag 9 bestaat 18 items, onder te verdelen in items voor de mogelijkheid tot toezicht (1-6), de mate van toezicht (7-12) en items voor het effect van toezicht (13-18). De items werden gemeten op een 7-punts Likert schaal (1= Helemaal niet mee eens; 7= Helemaal mee eens).

Verantwoordelijkheid: Vraag 10 bestaat uit 10 items die scenario's vertegenwoordigen, waar de respondenten een verantwoordelijke aan konden koppelen. De mogelijke verantwoordelijken zijn ouders, vrienden, docenten,

politie, professionele instanties, de jongere zelf, en iemand anders. De stellingen zijn gebaseerd op de voorbeelden van asociaal gedrag die jongeren in studie 1 aandroegen.

5) *Demografische gegevens*

Naast het meten van inhoudelijke items, zijn er ook demografische items gemeten, als geslacht, leeftijd, geboorteland, geboorteland van de ouders, of men woonachtig is in een dorp of stad, geloofsovertuiging en opleidingsniveau.

5.2 Respondenten

Van de 500 bruto vragenlijsten is er een netto aantal vragenlijsten geresulteerd van 380. Er werden 283 vragenlijsten meegenomen in de analyses. Veel vragenlijsten waren dusdanig incompleet of niet serieus ingevuld (te zien aan o.a. 'patronen' in de antwoordtabellen) dat ze geen relevante gegevens zouden bieden en duidelijk vertekende resultaten zouden geven.

Van het totaal aantal bruikbare vragenlijsten is 41% (n=116) door jongens ingevuld, en 59% (n= 167) door meisjes. De gemiddelde leeftijd van de jongeren is 14.9 jaar (s=1.36). Bijna alle respondenten zijn in Nederland geboren, namelijk 96.5% (n=273). Het geboorteland van de vader van de respondent is in 90,5% (n=256) van de gevallen Nederland, en van de moeder 91,9% (n=260). Er werd in de vragenlijst onderscheid gemaakt in woongebied. De respondenten konden kiezen tussen 'stad' of 'dorp'. Voor 36.3% (n=102) van de respondenten geldt dat ze woonachtig zijn in een stad, en voor 63.7% (n=179) geldt dat ze in een dorp wonen. Het soort geloof dat de jongeren aanhouden is zeer divers, maar toch geeft 55,9% (n=158) aan geen geloof aan te hangen. 13.1% (n=37) heeft geen antwoord gegeven op de vraag naar geloof.

5.3 Procedure

Er zijn vragenlijsten uitgezet in klassen van verschillende niveaus en leerfasen. Zo kan er een algemeen beeld over de meningen van jongeren worden geschetst, maar kunnen data ook worden onderverdeeld naar categorieën. In de klas tijdens de les werden de vragenlijsten uitgedeeld. Van tevoren werd aangegeven goed de begeleidende tekst door te nemen. Bij vragen of opmerkingen konden leerlingen hun hand opsteken. Per vraag werd er beschreven wat precies de bedoeling was, zo nu en dan werd er een invulvoorbeeld gegeven. De invulvoorbeelden staan beschreven in de vragenlijst die is toegevoegd als bijlage. De respondenten dienden de vragenlijst individueel en naar waarheid in te vullen. Na afloop werden alle vragenlijsten weer ingenomen.

Om de begrijpbaarheid en leesbaarheid van de vragenlijst te testen, werd deze onderworpen aan een pre-test. Dit gebeurde onder 5 jongeren, allen afkomstig uit de omgeving van Vollenhove. De respondentengroep bestond uit drie meisjes van 14, 15 en 17 jaar oud, en twee jongens van 17 en 18 jaar oud. De jongeren De vragenlijst voorafgaand aan de pre-test en de aangepaste vragenlijst na de pre-test zijn terug te vinden in de bijlagen. Allereerst is het woord enquête vervangen door het woord vragenlijst. 'Enquête' heeft een wat negatiever imago,

en het woord vragenlijst is meer algemeen bekend. Daarnaast is de introductie aangepast. Er is besloten de respondenten aan de docent vragen te laten stellen bij onduidelijkheden, omdat dit de kans verkleint dat de onderzoeker mogelijke suggesties geeft voor een antwoord op een vraag, die voor bias zouden kunnen zorgen.

In de vragenlijst zijn typefouten en verkeerde verwijzingen verwijderd, en formuleringen versimpeld. Vraag 3 en 4 zijn verwijderd, omdat de relevantie ontbrak, met het oog op beantwoorden van de deelvragen, en omdat respondenten met te veel gemak 'eens' in zouden kunnen vullen, zonder echt over het antwoord na te hoeven denken, dus een vertekend beeld van antwoorden zou makkelijk kunnen ontstaan. Vraag 5 en 6 zijn samengevoegd, om de respondenten niet een suggestie voor te leggen dat er een verschil zou kunnen bestaan tussen ouders van traditioneel en digitaal sociaal gedrag. Bovendien is dit verschil niet relevant voor het onderzoek. Bij vraag 7 is besloten om slechts voor één antwoord te gaan, en niet voor 3. Dit maakt dat de respondenten met meer overtuiging een keuze moeten maken. De uitleg bij vraag 10 is opnieuw geformuleerd, en besloten is de respondenten op een andere manier antwoord te laten geven, om zo meer inzichtelijk te krijgen welke vorm van motivatie bij welk soort gedrag past. Bij de demografische gegevens is de vraag naar afkomst duidelijker geformuleerd, zodat respondenten hun land van afkomst in gaan vullen, en niet hun woonplaats.

De betrouwbaarheid in deze studie werd gewaarborgd door mogelijke representativiteitsbedreigers en onderzoekereffecten uit te sluiten. Respondenten werden door middel van randomisering geselecteerd, wel werd een spreiding van respondenten naar leeftijd, opleidingsniveau, geslacht, school en klas gehanteerd, om een algemeen beeld van doelgroep 'jongeren' te kunnen realiseren. Bovendien werd er gezorgd voor een fatsoenlijke steekproefomvang ($N = 283$). Er werd discreet gebruik gemaakt van de methode, er werd niet afgeweken van de vragenlijst. Vooraf werd de respondenten duidelijk gemaakt middels een introductie wat het doel van het onderzoek is, wat er onderzocht werd en bovendien was er sprake van spreiding van de respondenten, dus voorkoming van 'elite bias'. Om de validiteit te kunnen waarborgen, is er een pre-test uitgevoerd naar leesbaarheid en begrijpelijkheid van de vragenlijst.

5.4 Dataverwerking en analyse

Alle antwoorden op de relevante vragenlijsten zijn ingevoerd in het statistisch data verwerkingsprogramma SPSS Statistics 17.0. In voren werden alle items van de vragenlijst en bijbehorende variabelen opgenomen in het databestand, en vervolgens werden alle data ingevoerd. Er werden beschrijvende toetsen uitgevoerd die gemiddelden en standaarddeviaties weergeven. Anova toetsen werden uitgevoerd om verschillen tussen groepen te analyseren of om te bepalen of een groep respondenten verantwoordelijk is voor bepaalde scores. Pearson correlatie analyses werden gebruikt om te bepalen of er samenhang bestaat tussen variabelen. Wanneer er sprake was van het uitzetten van nominale waarden tegen nominale waarden, en gezocht werd naar verschillen tussen groepen, werden Chi-kwadraat toetsen uitgevoerd. Er werd vervolgens gekeken naar Cramer's V (tabel 8) om te bepalen of er verschillen bestaan tussen groepen. Helaas is in de resultaten niet te traceren waar deze verschillen precies op gebaseerd zijn, enkel de percentages respondenten worden weergegeven.

5.5 Resultaten kwantitatieve studie

De resultaten zoals hieronder beschreven zijn ingericht naar de gestelde deelvragen in de onderzoeksopzet.

1) *Algemene attitude ten opzichte van asociaal gedrag*

Tabel 4 geeft weer welke soorten gedrag jongeren asociaal vinden, en welke niet. De jongeren konden hun mening geven op een 7 puntsschaal, met 'neutraal' als waarde 4. Alle soorten gedrag met een gemiddelde (M) gelijk aan of lager dan 4 worden beschouwd als zijnde niet asociaal.

Uit de tabel is op te maken dat volgens de jongeren 'asociaal gedrag' een breed begrip is. De jongeren vinden vrijwel alle gestelde soorten gedrag asociaal, op slechts enkele soorten na. Crimineel gedrag scoort het hoogste gemiddelde ($M = 6.48$, $SD = 0.91$), gevolgd door 'iemand bedreigen' ($M = 6.38$, $SD = 1.13$). Spugen op straat ($M = 3.99$, $SD = 1.64$), hardop bellen op openbare plekken ($M = 3.91$, $SD = 1.58$) en kapotte of onverzorgde kleding dragen ($M = 3.78$, $SD = 1.47$) worden gemiddeld genomen niet als asociaal beschouwd. Echter, van alle variabelen in tabel 4, wijken het *hardop bellen op openbare plekken* en *spugen op straat* niet significant af van waarde 4, zodat niet gesteld kan worden dat jongeren dit gedrag niet asociaal vinden.

Voor de definiëring van asociaal gedrag zijn er analyses uitgevoerd voor geslacht en studiefase. Wat blijkt is dat er tussen de twee geslachten significante verschillen te vinden zijn. Indien er sprake is van een significant verschil, is het opvallend dat de meisjes in alle gevallen een hogere score toekennen dan de jongens, wat inhoudt dat meisjes de genoemde vormen van asociaal gedrag asocialer vinden dan jongens. Ook blijken er significante verschillen te bestaan tussen leerlingen van de onderbouw en de bovenbouw voor bepaalde vormen van asociaal gedrag. Indien er sprake is van een significant verschil, zijn het de bovenbouwleerlingen die een vorm van asociaal gedrag asocialer vinden dan de leerlingen van de onderbouw (zie tabel 4).

Opvallend is dat de jongeren hardop bellen op openbare plekken zoals in de winkel of in de trein niet echt asociaal vinden, terwijl geluidsoverlast daarentegen wel vrij asociaal wordt gevonden. Een correlatie analyse geeft aan dat er toch een redelijk sterk verband bestaat tussen deze twee variabelen. Het blijkt dat wanneer een jongere geluidsoverlast asociaal vindt, hij of zij hardop bellen op openbare plekken vaak ook asociaal vindt ($r = .429$, $p = 0.01$).

Vooraf hooligans ($M = 6.08$, $SD = 1.32$) en mensen die onder invloed zijn van drugs ($M = 5.75$, $SD = 1.26$) of alcohol ($M = 5.66$, $SD = 1.28$) vertonen asociaal gedrag, vinden de jongeren. Ook hangjongeren vertonen dit gedrag vaak ($M = 5.32$, $SD = 1.42$). Wat opvalt is dat de respondenten vinden dat volwassenen ($M = 3.95$, $SD = 1.59$) en bejaarden ($M = 3.09$, $SD = 1.90$) veel minder vaak asociaal gedrag vertonen.

In een analyse over het oordeel van geslacht over gedrag van het andere geslacht blijkt dat meisjes significant vaker vinden dat asociaal vaker door jongens dan door meisjes gebeurt, dan dat jongens dit vinden ($M = 4.51$, $SD = 1.54$; $M = 4.04$, $SD = 1.81$, $p = .05$).

Tabel 4

Definitie van asociaal gedrag

Soort gedrag	Geslacht						Studiefase			
	Totaal		Jongens		Meisjes		Onderbouw		Bovenbouw	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Kapotte of onverzorgde kleding dragen	3.78 ^a	1.47	3.55*	1.56	3.94*	1.38	3.66	1.51	3.98	1.39
Hardop bellen op openbare plekken zoals in de winkel of in de trein	3.91	1.58	3.92	1.61	3.90	1.56	3.75*	1.63	4.18*	1.44
Spugen op straat	3.99	1.64	3.37**	1.51	4.44**	1.60	3.68**	1.63	4.52**	1.54
Regels van docenten verstoren	4.60 ^a	1.16	4.50	1.23	4.67	1.11	4.66	1.22	4.51	1.07
Arrogante of onverschillige houding	4.61 ^a	1.17	4.47	1.17	4.72	1.16	4.60	1.20	4.64	1.11
Geluidsoverlast	4.75 ^a	1.32	4.36**	1.35	5.02**	1.23	4.66	1.41	4.90	1.14
Leugens verspreiden	5.13 ^a	1.29	4.70**	1.39	5.44**	1.12	5.07	1.31	5.24	1.25
Andere mensen buitensluiten	5.17 ^a	1.18	4.89**	1.26	5.37**	1.07	5.11	1.15	5.28	1.21
Beginnen met bellen terwijl je al met iemand aan het praten bent die tegenover je staat	5.22 ^a	1.37	5.16	1.46	5.25	1.32	5.10	1.43	5.42	1.25
Openbare orde verstoren	5.33 ^a	1.19	4.90**	1.20	5.63**	1.08	5.18**	1.23	5.58**	1.06
Verbaal geweld (schelden, belachelijk maken, schreeuwen, grote mond)	5.34 ^a	1.06	5.01**	1.16	5.57**	.92	5.27	1.09	5.47	1.01
Geen rekening houden met andere mensen	5.51 ^a	1.15	5.35	1.07	5.62	1.19	5.40*	1.26	5.69*	.90
Anoniem nare dingen over iemand zeggen of vervelende dingen doen	5.53 ^a	1.12	5.27**	1.22	5.71**	1.01	5.53	1.13	5.53	1.11
Pesten	5.80 ^a	1.10	5.60**	1.06	5.94**	1.10	5.72	1.13	5.93	1.03
Je voordoen als iemand anders en dan nare dingen over iemand zeggen of vervelende dingen doen	5.82 ^a	1.17	5.50**	1.27	6.04**	1.04	5.88	1.18	5.73	1.14
Lichamelijk geweld (schoppen, slaan, tackelen, enz.)	5.95 ^a	1.11	5.66**	1.13	6.15**	1.06	5.78**	1.14	6.23**	1.01
Iemand bedreigen	6.38 ^a	1.13	6.22*	1.31	6.49*	.96	6.36	1.25	6.42	.89
Crimineel gedrag (stelen, vervuilen, vandalisme)	6.48 ^a	0.91	6.34*	1.07	6.57*	.77	6.44	1.04	6.54	.64

Waarden: 1 = Helemaal niet asociaal – 7= Heel erg asociaal

* $p < .05$, two tailed. ** $p < .01$, two-tailed.

a= significant afwijkend van waarde 4, $p < .05$, two tailed

2) Ouders, docenten en peers

Mogelijkheid tot toezicht door ouders, docenten en peers

In de vragenlijst werd gevraagd naar het oordeel van de jongeren over het mogelijke toezicht wat ze kunnen krijgen op hun mobiele telefoongebruik en computergebruik, thuis en op school. De resultaten staan weergegeven in tabel 5. Het blijkt dat gemiddeld genomen de mogelijkheid tot toezicht op het gedrag van jongeren dat ze via mobiel of internet vertonen, thuis vrij beperkt is (respectievelijk $M=4.26$, $SD=1.90$; $M= 3.55$, $SD=2.18$). Volgens de jongeren is er op school meer mogelijkheid tot toezicht op hun gedrag via mobiele telefoon en internet (respectievelijk $M=4.58$, $SD=1.80$; $M=5.97$, $SD=1.32$).

Naast dat er naar de algemene gemiddelde scores is gekeken, is er een analyse gedaan naar de verschillen in oordelen tussen leerlingen van de onderbouw en bovenbouw, en naar verschillen op basis van geslacht. Het blijkt dat de onderbouwleerlingen minder van mening zijn dat de computers op school in een ruimte staan waar de mogelijkheid tot toezicht groot is, dan de bovenbouw leerlingen (respectievelijk $M=5.81$, $SD=1.46$; $M=6.23$, $SD=.99$; $p<.01$). Ook bestaat er een significant verschil tussen jongens en meisjes voor dit item. Jongens zijn minder van

mening dat de computers op school in een ruimte staan waar de mogelijkheid tot toezicht groot is, dan meisjes (respectievelijk $M=5.73$, $SD=1.48$; $M=6.13$, $SD=1.17$; $p<.05$). Daarnaast zijn de jongens ook minder van mening dat de computer thuis in een ruimte staat waar de mogelijkheid tot toezicht groot is, dan meisjes (respectievelijk $M=3.06$, $SD=2.05$; $M=3.89$, $SD=2.21$; $p<.01$).

Mate van toezicht door ouders, docenten en peers

Naast het oordeel over de mogelijkheid tot toezicht is ook het oordeel over de mate van het daadwerkelijke toezicht gemeten. De jongeren geven aan dat er thuis niet veel op ze gelet wordt als ze op internet zitten ($M=2.78$, $SD=1.57$). Ditzelfde geldt eigenlijk voor mobiele telefoongebruik ($M=2.87$, $SD=1.81$). Voor het toezicht op school worden iets hogere gemiddelden toegekend, maar ook deze zijn niet overtuigend positief (respectievelijk $M=4.73$, $SD=1.79$ en $M=4.56$, $SD=2.01$). Ook peers zijn relatief slecht op de hoogte van wat een jongere precies uitvoert op internet en via zijn of haar mobiele telefoon ($M=4.16$, $SD=1.74$; $M=4.16$, $SD=1.68$) (zie tabel 5). Wat betreft het toezicht van peers, het blijkt dat deze gemiddelden niet significant afwijken van waarde 4.

Er is een analyse gedaan naar de verschillen tussen jongens en meiden wat betreft hun oordeel over de mate van toezicht door de sociale omgeving. Het blijkt dat meiden een hogere score toekennen dan jongens als het gaat om wat vrienden weten over wat een jongere doet met zijn of haar mobiel (respectievelijk $M=4.49$, $SD=1.63$; $M=3.67$, $SD=1.80$; $p<.01$). Bovendien bestaat er een verschil tussen onderbouw en bovenbouw leerlingen in het oordeel over in hoeverre er thuis op de jongeren wordt gelet als ze op internet zitten. Het blijkt dat bovenbouw leerlingen een hogere gemiddelde score toekennen aan de mate van toezicht, dan de jongeren van de onderbouw (respectievelijk $M=4.38$, $SD=1.89$; $M=4.19$, $SD=1.90$; $p<.01$).

Effect van toezicht door ouders, docenten en peers

Als het oordeel van de jongeren wordt bekeken over het effect van toezicht door peers, dan liggen de gemiddelde scores voor zowel toezicht op internet gedrag als toezicht op gedrag via de mobiele telefoon erg laag (respectievelijk $M=3.45$, $SD=1.56$ en $M=3.56$, $SD=1.55$). Daarnaast liggen de gemiddelde scores voor toezicht door docenten en ouders op gedrag via mobiele telefoon lager, dan de scores voor toezicht op het internetgedrag. Het blijkt daarnaast dat jongeren een mogelijk positief effect van de plaats van een computer in huis of op school niet beamen (respectievelijk $M=4.09$, $SD=1.81$ en $M=4.27$, $SD=1.82$) (zie tabel 5). Voor effect van toezicht is er sprake van 3 variabelen met gemiddelde scores die afwijken van waarde 4.

Om te bekijken of het oordeel over het effect van toezicht verschilt tussen leerlingen van de onderbouw en bovenbouw, is er een f-toets uitgevoerd. Wat blijkt is dat de bovenbouw voor vrijwel alle items hoger scoort dan de onderbouw, waarbij er twee maal sprake is van een significant verschil.

Om te bepalen of er een relatie bestaat tussen het oordeel over de mogelijkheid tot toezicht en de daadwerkelijke mate van toezicht, is er een correlatie analyse uitgevoerd over de corresponderende items. Er bestaan echter geen relevante significante verbanden.

Tabel 5

Mogelijkheid tot toezicht, mate van toezicht en effect van toezicht door ouders, docenten en peers

	Totaal		Geslacht				Studiefase			
			Jongens		Meisjes		Onderbouw		Bovenbouw	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
<i>Mogelijkheid tot toezicht</i>										
De computer in mijn huis waarop ik het meest op internet zit, staat in een ruimte waar de kans groot is dat er iemand mee kan kijken	3.55 ^a	2.18	3.06**	2.05	3.89**	2.21	3.64	2.21	3.40	2.13
De computers op school staan in een ruimte waar de kans groot is dat er iemand mee kan kijken	5.97 ^a	1.32	5.73*	1.48	6.13*	1.17	5.81**	1.46	6.23**	.99
Ik gebruik mijn telefoon op school vaak zo, dat andere mensen op school niet kunnen zien wat ik precies sms en dat ze niet horen wat er gezegd wordt in een telefoongesprek.	4.58 ^a	1.80	4.35	1.95	4.73	1.68	4.61	1.76	4.53	1.86
Ik gebruik mijn telefoon thuis vaak zo, dat andere mensen in huis niet kunnen zien wat ik precies sms en dat ze niet horen wat er gezegd wordt in een telefoongesprek	4.26 ^a	1.90	4.10	1.93	4.37	1.87	4.19	1.90	4.38	1.89
<i>Mate van toezicht</i>										
Thuis wordt er veel op mij gelet als ik op internet zit	2.78 ^a	1.57	2.81	1.55	2.77	1.60	3.03**	1.71	2.35**	1.21
Op school wordt er veel op mij gelet als ik op internet zit	4.73 ^a	1.79	4.79	1.73	4.70	1.83	4.58	1.81	4.98	1.74
Het gebruik van mijn mobiele telefoon wordt in de gaten gehouden op school	4.56 ^a	2.01	4.45	2.07	4.63	1.97	4.56	2.00	4.56	2.04
Het gebruik van mijn mobiele telefoon wordt thuis in de gaten gehouden	2.87 ^a	1.81	3.03	1.90	2.77	1.75	3.01	1.88	2.65	1.68
Mijn vrienden weten wat ik op internet doe	4.16	1.68	3.93	1.70	4.32	1.64	4.14	1.79	4.21	1.46
Mijn vrienden weten wat ik met mijn mobiel doe	4.16	1.74	3.67**	1.80	4.49**	1.63	4.13	1.87	4.20	1.52
<i>Effect van toezicht</i>										
Als ouders meer toezicht hebben op het internetgedrag van hun kind, dan neemt het risico op asociaal gedrag van dat kind op internet af	4.38 ^a	1.67	4.35	1.78	4.41	1.59	4.44	1.65	4.29	1.69
Als ouders meer toezicht hebben op het sms gedrag van hun kind, dan neemt het risico op asociaal gedrag van dat kind via mobiele telefoon af	3.97	1.71	3.88	1.81	4.03	1.63	3.84	1.75	4.18	1.62
Toezicht van docenten op het internetgedrag van leerlingen zorgt er voor dat het risico op asociaal gedrag via internet afneemt	4.15	1.77	4.04	1.85	4.22	1.72	4.10	1.79	4.23	1.75
Toezicht van docenten op het mobiele gedrag van leerlingen zorgt ervoor dat het risico op asociaal gedrag via mobiele telefoon afneemt.	3.70 ^a	1.76	3.73	1.84	3.69	1.70	3.62	1.82	3.85	1.65
Als vrienden meer zicht hebben op wat hun vriend of vriendin op internet doet, dan neemt het risico op asociaal gedrag van die jongere via internet af	3.45 ^a	1.56	3.39	1.73	3.50	1.44	3.30*	1.58	3.71*	1.50
Als vrienden meer zicht hebben op wat hun vriend of vriendin met zijn of haar mobiel doet, dan neemt het risico op asociaal gedrag van die jongere via mobiele telefoon af.	3.56 ^a	1.55	3.51	1.69	3.60	1.45	3.41*	1.54	3.82*	1.56
De plek van de computer in het huis kan een rol spelen in het vertonen van asociaal gedrag door een jongere	4.09	1.81	4.04	1.93	4.11	1.72	3.99	1.85	4.24	1.73
De plek van een computer op school kan een rol spelen in het vertonen van asociaal gedrag door een jongere	4.27 ^a	1.82	4.31	1.87	4.25	1.79	4.26	1.90	4.30	1.70

Waarden: 1= Helemaal niet mee eens – 7= Helemaal mee eens

* $p < .05$, two tailed. ** $p < .01$, two-tailed.

a= significant afwijkend van waarde 4, $p < .05$, two tailed

Verantwoordelijkheid voor gedrag

In tabel 6 is een overzicht te zien waarin de scores verwerkt staan voor wie er in een bepaalde situatie verantwoordelijk wordt geacht door de respondenten.

Tabel 6

Overzicht verantwoordelijken voor gedrag in bepaalde situaties

	1	2	3	4	5	6	7	p
Een jongen van 13 steelt tijdens een schoolexcursie het fototoestel van een klasgenootje	10.6	6.4	40.6	6.0	0.4	36.0	0.0	b*
Onderbouw	8.5	7.3	48.0	5.6	0.6	29.9	0.0	
Bovenbouw	14.2	4.7	28.3	6.6	0.0	46.2	0.0	
Een meisje van 17 scheurt tijdens de les het schrift van haar achterbuurvrouw aan flarden	3.9	6.0	40.6	1.4	0.0	48.1	0.0	b**
Onderbouw	6.2	4.5	46.9	1.1	0.0	41.2	0.0	
Bovenbouw	0.0	8.5	30.2	1.9	0.0	59.4	0.0	
Tijdens het uitgaan slaat een jongen een klasgenoot in het gezicht	7.5	13.5	4.6	14.9	3.6	55.5	0.4	a* b*
Jongens	4.3	13.8	8.6	14.7	5.2	52.6	0.9	
Meisjes	9.7	13.3	1.8	15.2	2.4	57.6	0.0	
Onderbouw	9.7	15.9	6.8	14.2	3.4	49.4	0.6	
Bovenbouw	3.8	9.5	1.0	16.2	3.8	65.7	0.0	
Een meisje steekt een fietsenhok bij het jeugdhonk in brand	14.5	9.2	4.6	27.0	8.2	36.2	0.4	b**
Onderbouw	17.6	8.5	5.1	30.7	9.7	27.8	0.6	
Bovenbouw	9.4	10.4	3.8	20.8	5.7	50.0	0.0	
Een jongen van 16 scheldt een andere jongen uit via MSN	27.0	4.3	1.1	2.8	4.3	60.6	0.0	b*
Onderbouw	33.0	4.0	0.6	2.8	5.7	54.0	0.0	
Bovenbouw	17.0	4.7	1.9	2.8	1.9	71.7	0.0	
Een meisje van 12 krabbelt naar een ander meisje dat ze haar in elkaar wil slaan	35.5	11.3	2.1	2.8	2.1	46.1	0.0	a**
Jongens	30.4	13.0	3.5	6.1	4.3	42.6	0.0	
Meisjes	38.9	10.2	1.2	0.6	0.6	48.5	0.0	
Een jongen stuurt een heel vervelende foto van een meisje rond via de e-mail	19.8	11.3	1.4	9.2	4.9	53.0	0.0	b**
Onderbouw	28.2	10.7	1.1	11.3	5.1	42.9	0.6	
Bovenbouw	5.7	12.3	1.9	5.7	4.7	69.8	0.0	
Een meisje van 18 stalkt haar ex-vriendje om hem terug te pakken nadat hij een ander zoende, door hem midden in de nacht te bellen	8.8	9.9	0.4	7.8	3.9	68.2	1.1	b*
Onderbouw	13.0	9.6	0.0	7.3	5.1	63.8	1.1	
Bovenbouw	1.9	10.4	0.9	8.5	1.9	75.5	0.9	
Een jongen van 14 stuurt dreig sms-jes naar een klasgenoot, na schooltijd.	24.2	11.4	9.3	8.2	1.1	45.9	0.0	b*
Onderbouw	28.0	10.9	9.1	10.9	1.7	39.4	0.0	
Bovenbouw	17.9	12.3	9.4	3.8	0.0	56.6	0.0	
Een meisje belt anoniem naar een ander meisje om haar vervolgens bang te maken.	18.8	10.6	1.8	9.6	4.3	55.0	0.0	b*
Onderbouw	21.6	13.1	2.3	10.2	5.7	47.2	0.0	
Bovenbouw	14.2	6.6	0.9	8.5	1.9	67.9	0.0	

a: significant verschillend op basis van geslacht op niveau * $p < .05$ of ** $p < .01$

b: significant verschillend op basis van onderbouw/bovenbouw op niveau * $p < .05$ of ** $p < .01$

Noot: gemarkeerde percentages geven modus weer.

Waarden: 1= Ouders, 2= Vrienden, 3= Docenten, 4= Politie, 5= Professionele instanties, 6= De jongere zelf, 7= Iemand anders

Wat blijkt is dat de respondenten over het algemeen de jongere zelf verantwoordelijk achten voor zijn of haar asociale gedrag, behalve als het gaat om het stelen van een fototoestel tijdens een schoolexcursie, dan wordt de docent verantwoordelijk gehouden. Er bestaan echter wel significante verschillen tussen jongens en meisjes en

onderbouw- en bovenbouwleerlingen als het gaat om wie er het meest verantwoordelijk wordt geacht in bepaalde situaties. Wat deze verschillen precies zijn, kan uit deze resultaten niet naar voren worden gehaald, omdat het slechts nominale variabelen betreft (zie tabel 6). Middels percentages per antwoord is getracht toch een beeld te creëren over de verdeling van de antwoorden.

3) *Motivatie*

In het theoretisch kader werd gesproken over verschillende vormen van motivatie, te verdelen naar intrinsieke en extrinsieke motivatie (Deci & Ryan, 2000), of gecontroleerde of autonome motivatie (Verstuyf en Vansteenkiste, 2008). Jongeren gedragen zich volgens Sheldon & Kasser (2001) naarmate ze ouder worden steeds meer aan de hand van autonome motieven, en minder volgens gecontroleerde motieven. Uit studie 1 blijkt dat de jongeren onderscheid maken in soorten asociaal gedrag. Uit de interviews blijkt dat de verschillende gedragingen kunnen vallen onder verbaal geweld, lichamelijk geweld, psychisch geweld of materieel geweld. Daarom wordt er in de analyse bekeken of er verschillen bestaan in onderbouw en bovenbouw scholieren, als we kijken naar het soort motivatie, per vorm van geweld. Als items zijn de 4 verschillende vormen van regulatie opgenomen zoals beschreven in het theoretisch kader, en een dummy variabele. Om te bepalen waar het zwaartepunt ligt in de motivatie per soort gedrag, is de dummy variabele niet meegenomen in de analyse.

Voor de weergegeven soorten gedrag geldt dat de onderbouw leerlingen significant een hoger gemiddelde scoren voor Lichamelijk geweld en Materieel geweld, dus meer neigen naar autonome motivatie, dan de bovenbouw leerlingen. De gemiddelde scores van zowel de onderbouw als de bovenbouw leerlingen neigen geen van allen overtuigend naar een specifieke vorm van motivatie. Alle gemiddelde scores benaderen een waarde tussen 2 en 3, dus tussen gecontroleerde en autonome motivatie, op één score na. Dat houdt in dat het asociale gedrag zowel uit schuld, schaamte, angst en onder (interne) druk en stress plaatsvindt, maar ook omdat een jongere er persoonlijke waarde of zin aan hecht om dit gedrag uit te voeren, welwillend en in vrijheid (zie tabel 7).

Tabel 7

Motivatie voor asociaal gedrag

	Totaal		Onderbouw leerlingen		Bovenbouw leerlingen	
	M	SD	M	SD	M	SD
Verbaal geweld	2.29	1.10	2.29	1.06	2.30	1.17
Lichamelijk geweld	2.64	1.18	2.79*	1.15	2.32*	1.18
Psychisch geweld	2.17	1.03	2.10	1.02	2.31	1.06
Materieel geweld	3.02	.92	3.19*	.83	2.79*	.99

* $p < .05$, two tailed. ** $p < .01$, two-tailed.

Noot. Waarden: 1; Externe regulatie, 2; Geïntrojecteerde regulatie, 3; Geïdentificeerde regulatie, 4; Intrinsieke motivatie

4) *Traditioneel pesten*

Uit de resultaten is reeds gebleken dat de meerderheid van de respondenten vindt dat pesten asociaal is ($M=5.80$, $SD=1.10$). In studie 1 hebben de respondenten aangegeven op welke manier er kan worden gepest. Het is echter nog niet duidelijk welke vormen van pesten het meest voorkomen op de traditionele manier.

Tabel 8 is een weergave van het oordeel van de respondenten over welke vorm van pesten het meeste voorkomt via een bepaald communicatiemiddel. Voor traditioneel pesten ligt de focus op het communicatiemiddel 'Tegen iemand in het echt', wat inhoudt zonder tussenkomst van digitale technologie.

Wat blijkt is dat kleineren (74.6%), belachelijk maken (68.6%), schelden (63.4%), buitensluiten (92.9%), treiteren (70.6%), beledigen (55%) en kwetsen (62%) volgens de jongeren het meest voorkomt via dit communicatiemiddel. In tabel 8 wordt dit aangegeven middels een gearceerde cel, die de modus weergeeft. Ook blijkt dat stalken (22%) het meest voorkomt op de traditionele manier, al is het verschil met digitale communicatiemiddelen erg klein.

Tussen jongens en meisjes bestaan voor één vorm van pesten significante verschillen als het gaat om het meest gebruikte communicatiemiddel. Dit geldt voor buitensluiten. Het is alleen niet bewezen dat deze significante verschillen gelden voor traditioneel pesten, of dat deze verschillen bestaan voor de digitale communicatiemiddelen. Dit komt vanwege het gebruik van enkel nominale variabelen. Verder onderzoek zal deze verschillen moeten uitwijzen. Hetzelfde geldt voor significante verschillen tussen onderbouwleerlingen en bovenbouwleerlingen, waarvoor blijkt dat deze bestaan voor belachelijk maken, treiteren en kwetsen.

5) *Digitaal pesten*

Digitaal pesten

De respondenten geven aan dat asociaal gedrag ook online uitgevoerd kan worden (83,7%). Daarom zal nu gekeken worden welke digitale communicatiemiddelen het meest worden gebruikt voor bepaalde vormen van pesten.

Wederom staan de resultaten weergegeven in tabel 8. Wat opvalt is dat een telefoongesprek voor geen enkele vorm van pesten als meest gebruikte communicatiemiddel wordt genoemd, hoewel het percentage bij stalken voor een 'in een telefoongesprek' weinig verschilt met het percentage voor 'tegen iemand in het echt'. Een sms wordt het meest gebruikt voor het sturen van een vervelend tekstbericht naar het slachtoffer (37.9%) en om iemand lastig te vallen met berichtjes over seks (42.9%). Hyves wordt het meest gebruikt voor het verspreiden van bewerkte foto's of plaatjes onder andere mensen (38.3%) en een overtuigend percentage voor Hyves wordt toegekend als het gaat om negatief commentaar geven op foto's en plaatjes (88.7%). Voor MSN geldt dat de meeste vormen van pesten hiermee het vaakst worden uitgevoerd. Zo wordt MSN het vaakst gebruikt voor bedreigen (30.4%), emoticons of smileys sturen (75.0%), hacken (61.6%), doen of je iemand anders bent en dan berichten of foto's versturen (48.7%) en iemand lastig vallen met seksueel getinte plaatjes (51.4%) en filmpjes

(48.1%). E-mail wordt het meest frequent gebruik voor bewerkte foto's of plaatjes naar het slachtoffer sturen (45.2%), filmpjes over het slachtoffer naar het slachtoffer sturen (39.5%) en verspreiden onder andere mensen (33.7%).

Voor bedreigen, negatief commentaar op foto's en plaatjes geven en voor hacken geldt dat er significante verschillen bestaan tussen jongens en meiden, wat betreft het toekennen van het meest gebruikte communicatiemiddel. Wederom is het niet mogelijk te bepalen waar deze verschillen precies liggen. Verder onderzoek zal dit moeten uitwijzen. Er bestaan geen significante verschillen tussen leerlingen van de bovenbouw en onderbouw.

Tabel 8

Vormen van pesten en het meest gebruikte communicatiemiddel

	Tegen iemand in het echt	In een telefoon- gesprek	Per sms	Op Hyves	Op MSN	In een e-mail	<i>p</i>
Kleineren	74.6	1.8	1.8	1.8	19.4	0.7	
Belachelijk maken	68.6	1.8	2.1	11.1	16.1	0.4	b*
<i>Onderbouw</i>	64.4	0.6	2.3	11.4	21.1	0.0	
<i>Bovenbouw</i>	75.2	3.8	1.9	10.5	7.6	1.0	
Schelden	63.4	2.9	2.9	3.2	25.1	2.5	
Buitensluiten	92.9	0.4	1.4	2.1	3.2	0.0	a*
<i>Jongens</i>	87.9	0.9	1.7	5.2	4.3	0.0	
<i>Meisjes</i>	96.4	0.0	1.2	0.0	2.4	0.0	
Treiteren	70.6	2.5	2.8	5	16	3.2	b*
<i>Onderbouw</i>	65.3	2.8	2.3	4.5	20.5	4.5	
<i>Bovenbouw</i>	79.2	1.9	3.8	5.7	8.5	0.9	
Beledigen	55	4.7	6.8	7.2	24.1	2.2	
Kwetsen	62	3.6	6.1	7.5	19.4	1.4	b*
<i>Onderbouw</i>	54.0	4.6	8.0	9.2	22.4	1.7	
<i>Bovenbouw</i>	75.2	1.9	2.9	4.8	14.3	1.0	
Bedreigen	28.6	9.3	11.8	6.4	30.4	13.6	a**
<i>Jongens</i>	36.8	12.3	8.8	8.8	18.4	14.9	
<i>Meisjes</i>	22.9	7.2	13.9	4.8	38.6	12.7	
Bewerkte foto's of plaatjes naar het slachtoffer sturen	1.1	0.4	5	23.8	24.6	45.2	
Bewerkte foto's of plaatjes verspreiden onder andere mensen	2.8	0.4	3.2	38.3	22.7	32.6	
Negatief commentaar op foto's en plaatjes geven	2.1	0.7	1.1	88.7	5	2.5	a**
<i>Jongens</i>	4.3	1.7	2.6	80.9	7.0	3.5	
<i>Meisjes</i>	0.6	0.0	0.0	94.0	3.6	1.8	
Filmpjes over het slachtoffer naar het slachtoffer sturen	1.1	0.7	7.1	23.5	28.1	39.5	
Filmpjes over het slachtoffer verspreiden onder andere mensen	1.8	1.1	8	33	22.5	33.7	
Vervelende tekstberichten sturen naar het slachtoffer	0.7	2.1	37.9	16.7	33	9.6	
Emoticons of smileys sturen	1.8	2.1	3.6	16.4	75	1.1	
Hacken	2.1	0.7	2.5	22.4	61.6	10.7	a**
<i>Jongens</i>	3.4	1.7	4.3	20.7	53.4	16.4	
<i>Meisjes</i>	1.2	0.0	1.2	23.6	67.3	6.7	
Doen of je iemand anders bent en dan berichten/ foto's versturen	2.5	1.4	3.6	30.3	48.7	13.4	
Stalken	22	20.6	21.6	12.8	18.8	4.3	
Iemand lastig vallen met berichtjes over seks	0.7	2.8	42.9	6	33.3	14.2	
Iemand lastig vallen met seksueel getinte plaatjes	1.4	2.1	5.3	11.3	51.4	28.4	
Iemand lastig vallen met seksueel getinte filmpjes	0.7	1.1	3.9	10.6	48.1	35.7	

a: significant verschillend op basis van geslacht op niveau * $p < .05$ of ** $p < .01$

b: significant verschillend op basis van onderbouw/bovenbouw op niveau * $p < .05$ of ** $p < .01$

Noot: gemarkeerde percentages geven modus weer.

Anonimiteit

De meningen van de respondenten omtrent verschillende aspecten van anoniem pesten zijn gemeten. De hoogste scores worden toegekend aan 'Anoniem pesten is laf' ($M=6.20$, $SD= 1.32$), 'Anoniem pesten is makkelijk voor de dader' ($M= 5.95$, $SD= 1.39$) en 'Het is lastig als je niet weet wie je pest, omdat je er nu niets tegen kan doen' ($M=5.65$, $SD= 1.39$). Overige items (zie bijlage) neigen naar 'Een beetje mee eens', of 'Neutraal'. Om te kunnen achterhalen of er een categorie respondenten verantwoordelijk is voor de relatief lage scores op de items 'Anoniem pesten gebeurt vaker door jongeren van de onderbouw', 'Jongens pesten vaker anoniem dan meisjes', 'Meisjes pesten vaker anoniem dan jongens' en 'Anoniem pesten gebeurt vaker door jongeren van de onderbouw', is er een factor analyse uitgevoerd. Er is echter niet gebleken dat jongens of meisjes, of onderbouwleerlingen of bovenbouwleerlingen significant verantwoordelijk zijn voor de lage scores.

Emoticons

Middels 4 stellingen werd gemeten hoe jongeren op grotere schaal denken over het gebruik van emoticons bij digitaal pesten. Wat blijkt is dat jongeren niet overtuigd zijn van emoticons als middel om mee te pesten. De gemiddelde scores op de items liggen tussen $M= 3.04$ met $SD= 1.75$ en $M=4.35$ met $SD= 1.87$, wat inhoudt dat gemiddeld genomen de jongeren oordelen er een beetje mee oneens te zijn tot een beetje mee eens te zijn dat emoticons hiervoor kunnen worden gebruikt. Dit is geen overtuigend antwoord. Waarom jongeren deze matige gemiddelde scores toekennen is niet bekend, dit benodigd nader onderzoek.

6) Traditioneel pesten versus digitaal pesten

Tabel 9 geeft een overzicht van wat volgens de respondenten verschillen zijn tussen 'gewoon' pesten en digitaal pesten. De gemiddelde scores blijken relatief laag, wat inhoudt dat de jongeren niet een uitgesproken mening hebben over de verschillen tussen traditioneel en digitaal pesten. Veel gemiddelde scores liggen namelijk tussen waarde 4 (neutraal) en 5 (een beetje mee eens). De jongeren vinden echter wel dat digitaal pesten lichter is dan traditioneel pesten, omdat men zaken niet in het gezicht van het slachtoffer durft te zeggen ($M= 5.73$, $SD= 1.43$) en dat digitaal pesten makkelijker is voor de dader, omdat deze nu meer durft dan in het echt ($M= 5.61$, $SD= 1.42$).

Opvallend is dat de respondenten wel aangeven dat ze het er niet mee eens te zijn dat er geen verschil bestaat tussen digitaal pesten en traditioneel pesten ($M=2.94$, $SD=1.74$), maar uit de overige gemiddelden blijken geen duidelijke verschillen tussen traditioneel pesten en digitaal pesten.

Tabel 9

Traditioneel pesten versus digitaal pesten

	M	SD
Er is geen verschil tussen digitaal pesten en 'gewoon' pesten	2.94	1.74
Digitaal pesten is bedreigender, omdat als je veilig thuis zit ze je alsnog weten te vinden	4.08	1.59
Digitaal pesten is vervelender, omdat de mogelijke getuigen vrijwel allemaal mensen zijn die het slachtoffer kent, zoals op Hyves en op MSN	4.55	1.41
Digitaal pesten is vervelender, omdat andere mensen de berichtjes en foto's soms eerder kunnen zien dan het slachtoffer	4.66	1.51
Digitaal pesten komt minder hard aan omdat je even kan bedenken hoe je wilt reageren of dat je het bericht negeert.	4.69	1.64
'Gewoon' pesten is vervelender, omdat dan veel mensen getuige kunnen zijn van wat er gebeurt	4.81	1.58
'Gewoon' pesten komt harder aan omdat je de gezichtsuitdrukkingen en emoties kan zien van de dader	4.83	1.72
'Gewoon' pesten komt harder aan omdat je als slachtoffer vaak niet meteen weet hoe je moet reageren	4.88	1.52
Bij zowel digitaal pesten als bij 'gewoon' pesten kunnen mensen getuige zijn.	5.01	1.41
Digitaal pesten is makkelijker voor de dader, die durft meer dan in het echt	5.61	1.42
Digitaal pesten is laffer, omdat je het niet recht in het gezicht van je slachtoffer wil zeggen	5.73	1.43

Waarden: 1 = Helemaal niet mee eens – 7 = Helemaal mee eens

6 CONCLUSIE EN DISCUSSIE

Dit onderzoek is opgesplitst in twee delen, een kwalitatieve studie, en een kwantitatieve studie. In de kwalitatieve studie, studie 1, werd het onderzoek afgekaderd door de jongeren naar hun eerste globale ervaringen en oordelen te vragen aangaande asociaal gedrag, en ook werd gevraagd hoe asociaal gedrag zich manifesteert in de maatschappij, en welke mogelijk rollen sociale actoren spelen in dit gedrag. In de kwantitatieve studie, studie 2, werd gezocht naar meer specifieke informatie; de bevindingen uit studie 1 en de theorie werden uitgezet op grotere schaal. In deze conclusie zullen de onderzoeksvragen zoals al eerder geformuleerd, beantwoord worden. Hierdoor wordt aan het eind van dit hoofdstuk duidelijk hoe jongeren digitaal asociaal gedrag via mobiele telefoon en internet ervaren en beoordelen ten opzichte van regulier asociaal gedrag, en in hoeverre deze jongeren de sociale omgeving van invloed achten op dit gedrag. Daarnaast zullen de conclusies worden bediscussieerd, om zo mogelijke aanknopingspunten te vinden voor verder onderzoek.

1 Wat is de algemene attitude van jongeren ten opzichte van asociaal gedrag?

Door middel van een interview werd de respondenten van studie 1 onder andere gevraagd of ze kunnen omschrijven wat asociaal gedrag is en in hoeverre dit gedrag strookt met de normen en waarden van de respondent zelf, en met die van de maatschappij. De respondenten hebben in studie 1 een duidelijk beeld geschetst van hoe hun normen en waarden in de maatschappij er uit zien, en daarmee laten zij zien welk gedrag zij gewenst en ongewenst en asociaal vinden. Voorbeelden van gewenst gedrag zijn volgens hen respect, vertrouwen, aardig doen tegen elkaar, een leuk gesprek voeren en problemen kwijt kunnen bij elkaar. De jongeren vinden dat deze normen ook gelden, of op zijn minst zouden moeten gelden in de digitale wereld. Negatief en asociaal gedrag is volgens de jongeren in studie 1 verbaal geweld, respectloosheid, vernielingen en vandalisme, onbeleefd en onvriendelijk gedrag, geen rekening houden met andere mensen en lichamelijk geweld.

Ook in studie twee werd naar asociale gedragingen gevraagd. Het blijkt dat crimineel gedrag en bedreigen als meest asociaal worden beschouwd. Ook de asociale gedragingen die in studie 1 werden genoemd, worden in studie 2 als asociaal beschouwd. Asociaal gedrag wordt volgens de jongeren over het algemeen vertoond door jonge mensen. Jongeren noemen daarnaast hooligans, hangjongeren en mensen onder invloed van verdovende middelen als voornaamste daders. Het lijkt erop alsof meisjes over het algemeen een iets andere opvatting hebben over asociaal gedrag dan jongens; ze vinden de meeste vormen van asociaal gedrag asocialer dan jongens. Meisjes zijn ook meer van mening dan jongens dat asociaal gedrag vaker wordt uitgevoerd door jongens dan door meisjes. De oorzaak hiervan is niet af te leiden uit de resultaten van dit onderzoek, maar is wellicht interessant om te onderzoeken. Dit geldt tevens voor de significante verschillen die zijn aangetroffen tussen jongeren van de onderbouw en bovenbouw, waarin de jongeren van de bovenbouw een aantal gedragingen asocialer vinden dan de jongeren van de onderbouw.

2 Welke sociale actoren in het leven van een jongere zijn van invloed op het vertonen en voorkomen van asociaal gedrag?

In dit onderzoek is er gezocht naar wat de invloed kan zijn van de sociale omgeving van een jongere op zijn gedrag. Zo is er gemeten wat de negatieve invloed kan zijn. In studie 1 werd gevraagd naar wat de positieve en negatieve invloeden zijn van ouders, docenten en peers op asociaal gedrag. Er kwam naar voren dat de respondenten vinden dat de sociale omgeving zorgt voor groepsdruk om asociaal gedrag te vertonen, en dat jongeren bang zijn om te worden afgewezen door de groep. Daarnaast kan de sociale omgeving, en dan met name de ouders, zorgen voor het aanzetten van asociaal gedrag middels opvoeding, of het geven van het verkeerde voorbeeld, vinden de respondenten. Het is volgens de respondenten ook mogelijk dat de sociale omgeving een positieve invloed heeft op het gedrag van een jongere. Straffen, jongeren op hun gedrag aanspreken of een gesprek voeren over het gedrag zou er namelijk voor kunnen zorgen dat het asociale gedrag minder wordt of zelfs verdwijnt, vinden de jongeren. Dit kan door docenten, ouders en peers plaatsvinden.

In studie 2 is gemeten wat de mogelijkheid tot toezicht op mobiele telefoon en internet gebruik is door ouders, docenten en peers. Wat blijkt is dat de jongeren vinden dat de mogelijkheid tot toezicht op gebruik van mobiele telefoon zowel thuis als op school beperkt is. De mogelijkheid tot toezicht op internet is thuis heel beperkt, op school is deze mogelijkheid goed aanwezig. Waar de significante verschillen tussen jongens en meiden en onderbouw- en bovenbouwleerlingen op gebaseerd zijn is uit dit onderzoek niet gebleken, wellicht hebben meiden een iets andere interpretatie van toezicht dat jongens, of is het schoolbeleid omtrent toezicht op computergebruik voor de onderbouw anders dan voor de bovenbouw.

Ook het oordeel over de daadwerkelijke mate van toezicht is gemeten in studie 2, en het blijkt dat jongeren van mening zijn dat er thuis slecht op ze wordt gelet wanneer ze gebruik maken van internet of hun mobiele telefoon. Op school is de mate van toezicht beter, maar niet rooskleurig. Ook peers weten weinig van het gebruik van deze digitale middelen door hun leeftijdsgenoten. De vrouwelijke respondenten zijn positiever ten opzichte van de mannelijke respondenten over in hoeverre peers op de hoogte zijn van het gebruik van een mobiele telefoon, en de bovenbouwleerlingen oordelen positiever over de mate waarin thuis toezicht wordt gehouden op het internetgebruik, dan leerlingen van de onderbouw oordelen. In het theoretisch hoofdstuk kwam ook aan bod dat het toezicht op jongeren over het algemeen mager is, in het onderzoek van Van Rooij & van den Eijnden (2007).

De respondenten van studie 2 uiten zich negatief over het effect van toezicht op gebruik van mobiele telefoon en internet. Daarnaast kennen ze lage scores toe aan het mogelijke effect van de locatie van de computer op school en thuis op het asociale gedrag van een jongere. Mitchell, Finkelhor en Wolak (2001) schreven over het matige toezicht vanuit het slachtoffer perspectief van jongeren, maar nu blijkt vanuit het (potentiële) daderperspectief dat deze jongeren ook weinig toezicht krijgen.

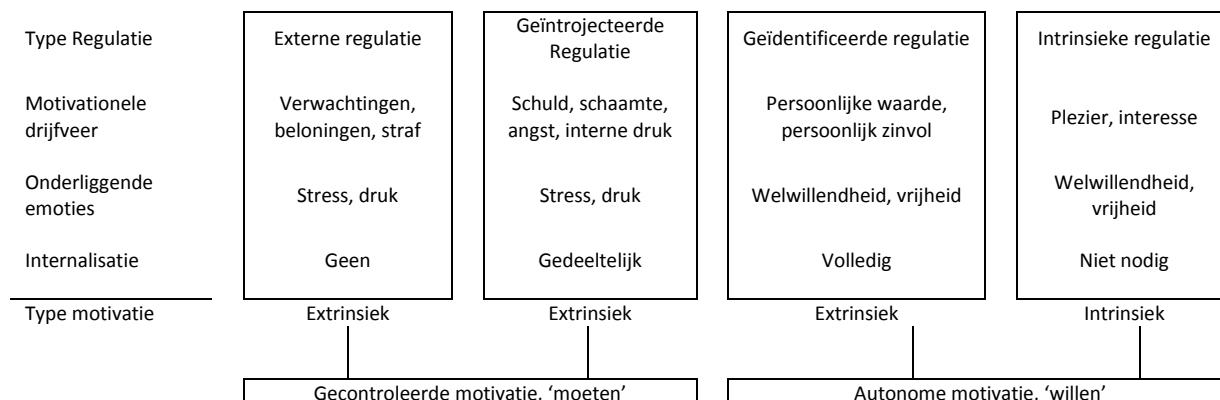
Al met al zijn de scores omtrent toezicht op gebruik van mobiele telefoon en internet zeer matig. Er is weinig mogelijkheid tot toezicht, er blijkt weinig toezicht plaats te vinden, en het effect van toezicht is beperkt. De vraag is nu waarom de respondenten tot deze lage scores zijn gekomen. Is het toezicht daadwerkelijk schrijnend, hanteren de jongeren een andere interpretatie van toezicht, of zijn er misschien andere factoren van belang? Een vervolgonderzoek zou meer gericht kunnen zijn op mogelijke factoren.

3 Wat is volgens de jongeren de motivatie voor het vertonen van asociaal gedrag?

De respondenten van studie 1 geven aan dat doormiddel van het vertonen van asociaal gedrag, jongeren een vorm van waardering of acceptatie proberen te krijgen van anderen, en dan met name van leeftijdsgenoten. Dit blijkt wederom uit studie 2. De motivatie schommelt volgens de jongeren tussen geïntrojecteerde regulatie en geïdentificeerde regulatie, ofwel tussen gecontroleerde motivatie en autonome motivatie. Dit houdt in dat jongeren bepaalde druk voelen om asociaal gedrag te vertonen, om beter geaccepteerd te worden door leeftijdsgenoten, en ze zien in dat door asociaal gedrag uit te voeren, ze een bepaald doel bereiken, al staan ze soms niet volledig achter hun gedragingen, omdat ze ergens beseffen dat het onjuist gedrag is. Deze resultaten stroken met de bewering van De Waal (1993), dat de sociale omgeving van belang is voor de vorming van jongeren en hun oordeelvorming over bepaalde zaken. Peers zullen asociale gedragingen direct of indirect meer aanmoedigen (introjecteren) en ouders of docenten bijvoorbeeld zullen het afraden of afstraffen. Ook komen deze resultaten overeen met de bewering van Kok (2003), dat jongeren vaak wel weten dat ze verkeerd zitten, door wat ze er over horen of zien, maar dat het gevoelsmatig nog niet helemaal tot ze doordringt wat er nu precies verkeerd aan is. De motivatie voor asociaal gedrag om beter gewaardeerd te worden onder peers kan ook gevolgen met zich meebrengen die juist niet worden beoogd. Wanneer jongeren negatief gedrag van populaire jongeren imiteren, en de positieve kenmerken die ervoor zouden moeten zorgen dat het peers dit gedrag niet afkeuren ontbreken, dan lijkt dit imiteren een averechtse strategie om de status onder peers te verbeteren (Dijkstra, Lindenberg, Veenstra (2008). Sheldon & Kasser (2001) spreken over motieven voor gedrag bij jongeren, en beweren dat naarmate kinderen ouder worden, hun gedrag gemiddeld genomen niet meer hoofdzakelijk op gecontroleerde motieven gebaseerd is, maar dat zij steeds meer op basis van autonome motieven hun gedrag leren reguleren. Er is op basis van de resultaten in het huidige onderzoek niet te concluderen dat er sprake is van een verschuiving van motivatie tussen jongeren in de onderbouw, en jongeren in de bovenbouw. Voor beide leeftijdscategorieën geldt dat de motivatie voor asociaal gedrag niet overtuigend gecontroleerd of autonoom is.

Figuur 1
Schematisch overzicht van types motivatie

4 Hoe ervaren en beoordelen jongeren traditioneel pesten?

Als er wordt gemeten hoe jongeren traditioneel pesten definiëren, kan er worden geconcludeerd dat de strekking van de antwoorden uit studie 1 en 2 hetzelfde is. Pesten houdt volgens de respondenten in; kwetsende opmerkingen maken of handelingen verrichten, waaronder kleineren, belachelijk maken, schelden, buitensluiten, treiteren en beledigen. Vaak is er sprake van herhaaldelijke acties. De aanleiding is vaak dat iemand een uiterlijk of persoonlijkheid heeft die niet rijmt met die van een gemiddelde jongere. De respondenten geven aan dat bovengenoemde vormen van pesten meer op de traditionele manier van pesten plaats vinden dan bij digitaal pesten.

5 Hoe ervaren en beoordelen jongeren digitaal pesten?

Bij digitaal pesten zijn ook bovengenoemde vormen van toepassing, maar deze uiten zich op een andere manier, uiteraard vanwege de tussenkomst van digitale media waardoor tekst en beeld te gebruiken is, blijkt uit zowel studie 1 als studie 2. Vormen van digitaal pesten die vaak voorkomen zijn nare sms'jes of vervelende seksistische sms'jes, het negatief becommentariëren of het verspreiden van foto's en filmpjes via Hyves. MSN wordt vaak gebruikt voor bedreigingen, emoticons verzenden, anoniem kwetsend beeldmateriaal verzenden en e-mail voor het verspreiden van kwetsend beeldmateriaal. De vormen van digitaal pesten zoals de respondenten in studie 1 en 2 stellen, komen overeen met de vormen die Willard (2007) benoemd. Het blijkt dat de anonimiteit van de daders als iets heel vervelends wordt beschouwd. Volgens de respondenten kunnen jongeren weinig actie ondernemen tegen de daders, en kan het beangstigend zijn om niet te weten wie de dader is. Ook de openbaarheid van digitale media wordt vaak als nadeel bestempeld, vanwege de grote mate van schaamte tegenover andere mensen en potentiële getuigen. Wat opvalt, is dat in studie 1 de jongeren overtuigd zijn van het gebruik van emoticons bij digitaal pesten, terwijl de jongeren in studie 2 overwegend negatief gestemd zijn over deze toepassing. De oorzaak hiervan is niet uit het onderzoek op te maken, en leent zich voor verder onderzoek.

6 In hoeverre bestaan er volgens de jongeren verschillen of overeenkomsten tussen traditioneel en digitaal pesten?

Wanneer er wordt gekeken naar de verschillen tussen traditioneel pesten en digitaal pesten, blijkt dat de respondenten niet veel grote verschillen kunnen benoemen. De belangrijkste verschillen zijn volgens de respondenten in studie 2 dat digitaal pesten makkelijker is voor de dader, dit wordt tevens als 'laffer' bestempeld. De gemiddelde scores voor de andere gestelde mogelijke verschillen in de vragenlijst, schommelen tussen 'neutraal' en 'een beetje mee eens', wat niet heel overtuigend wijst op het ook daadwerkelijk bestaan van deze verschillen. Dit is vreemd, omdat respondenten negatief antwoorden als er wordt gesteld dat er geen verschillen bestaan. Waar deze scores op gebaseerd zijn, is helaas niet op te maken uit de analyses. Er is niet een categorie respondenten verantwoordelijk voor de lage scores, voor zover op te maken uit de analyses.

7 AANBEVELINGEN

Na het beantwoorden van de deelvragen en de discussies die deze resultaten oproepen, kunnen aanbevelingen worden geformuleerd, die suggesties bieden voor verder onderzoek op dit terrein. Dit verdere onderzoek zal de beeldvorming over jongeren en hun digitale gedrag verder vormgeven.

Onderzoek naar bewustwording van asociaal gedrag door leeftijdsgenoten

Het blijkt dat er verschillen bestaan tussen jongens en meisjes, en leerlingen van de onderbouw en bovenbouw wat betreft de perceptie van asociaal gedrag. De jongeren weten allemaal wel wat asociaal gedrag is, en kunnen een goede omschrijving geven, maar meisjes vinden bepaalde vormen van asociaal gedrag in meerdere mate asociaal dan dat jongens vinden, en hetzelfde geldt voor bovenbouwleerlingen ten opzichte van onderbouw leerlingen. Wellicht is het goed om te onderzoeken waar deze verschillen precies op gebaseerd zijn, met het oog op verschillende benaderingen van jongeren in preventie en behandel- of voorlichtingsprogramma's omtrent asociaal gedrag, ook voor digitaal asociaal gedrag. Op deze manier kunnen deze programma's beter afgestemd worden op de doelgroep. Aangezien leeftijdsgenoten het meest van elkaar aannemen als het gaat om oordeelvorming en kennisoverdracht, maar ook als het gaat om correcties op negatief gedrag (De Waal, 1993; Granovetter, 1983; Frankenhuis e.a., 2007; Naber, 1990), is het goed om eens te kijken hoe jongens en meiden elkaar het beste bewust kunnen maken van asociaal gedrag, bijvoorbeeld via discussies. Daarnaast hebben bovenbouwleerlingen misschien meer invloed op onderbouwleerlingen dan tot nu wordt gedacht. Het inzetten van oudere jongeren bij programma's, hetzij bovenbouwleerlingen van de eigen school, of voorlichtingsmateriaal (bijv. video of foto materiaal) waarin oudere jongeren worden betrokken, zouden wellicht meer effect kunnen hebben dan wanneer er alleen volwassenen betrokken worden in deze programma's. Nader onderzoek naar de effecten van educatie met behulp van peers is hiervoor noodzakelijk. Het belang van goede normen en waarden en goede socialisering, is tevens een punt voor aandacht in vervolg onderzoek, aangezien de kans dan kleiner is dat leerlingen op een school zich op school of daarbuiten asociaal gaan gedragen (Gottfredson, 2001).

Onderzoek naar toezicht op digitaal gedrag door sociale actoren

Uit de literatuur blijkt dat ouders over het algemeen slecht op de hoogte zijn van de digitale activiteiten van hun kind (Liau, Khoo en Ang, 2008). Uit het onderzoek van studie 2 blijkt dat jongeren vinden dat het toezicht door ouders erg matig is; er wordt weinig gelet op de jongeren wanneer zij actief zijn met hun mobiele telefoon of op internet. Wat het oordeel over de mate van toezicht betreft bestaan er verschillen tussen jongeren van de bovenbouw en jongeren van de onderbouw. De jongeren van de bovenbouw geven aan meer in de gaten te worden gehouden dan jongeren van de onderbouw, terwijl een omgekeerde situatie meer logisch zou klinken, gezien jongere kinderen vaak wat meer begeleid en gestuurd worden door volwassenen. Waarom de jongeren uit de bovenbouw hier hoger op scoren is niet bekend, maar aannemelijk is dat zij zich meer bewust zijn van het

toezicht, of dat ouders door de jaren heen ervaren hebben dat toezicht een belangrijk aspect is om negatief online gedrag van hun kind te voorkomen of vroegtijdig te signaleren. Daarnaast geven de jongeren aan dat het toezicht ook maar weinig effectief is. Deze bevindingen kunnen in een volgend onderzoek verder uitgediept worden, vanwege de mogelijke rol van ouders in het voorkomen of aanpakken van pestgedrag via digitale media, en het belang van de bewustwording van jongeren over de mogelijke gevaren die de digitale media met zich meebrengen. Hierbij moet aandacht besteed worden aan de vraag waarom ouders relatief weinig toezicht bieden. Dit zou bijvoorbeeld te maken kunnen hebben met het feit dat de privacy van de jongeren wordt vergroot door deze digitale media en daardoor de controle verloren gaat (Frankenhuis e.a., 2007; Valkenburg 2005). Daarnaast is het van belang dat er wordt gekeken wat de juiste wijze van toezicht houden is voor ouders, gezien het averechtse effect dat bepaalde vormen kunnen hebben (Mitchell, Finkelhor & Wolak, 2001; Khoo, Liao & Tan, 2006). Ook blijkt dat jongeren weinig toezicht krijgen van docenten op school, al ligt het toezicht hier gemiddeld genomen wel hoger dan het toezicht thuis. Ook hier zou meer aandacht aan kunnen worden besteed in vervolgonderzoek, aangezien veel pestgedrag plaatsvindt op school, blijkt uit studie 2.

Onderzoek naar motivatie voor asociaal gedrag

Uit de resultaten blijkt dat de motivatie voor asociaal gedrag schommelt tussen gecontroleerde motivatie en autonome motivatie. Uit de analyses in studie 2 is niet op te maken dat er significante verschillen zijn tussen onderbouw en bovenbouw leerlingen. Wellicht zijn er verschillen te vinden tussen basisschoolleerlingen en middelbare scholieren, of tussen middelbare scholieren en studenten, of zijn er andere factoren van belang voor de verschuiving van motivatie, maar tussen leeftijdsgroepen op de middelbare school zijn geen verschillen aangetroffen. Dit zou volgens Sheldon en Kasser (2001) echter wel het geval moeten zijn. Als in verder onderzoek meer duidelijk naar voren komt waar de motivatie van jongeren voor asociaal gedrag op gebaseerd is, kan een preventieprogramma beter aangepast worden op diverse leeftijdsgroepen.

8 BEPERKINGEN

In het kwantitatieve onderzoek was er zo nu en dan sprake van analyses voor uitsluitend nominale waarden. Het nadeel van nominale waarden is dat er naast frequenties, een modus en het aantonen van het bestaan van significante verschillen tussen groepen middels Cramer's V, verder weinig statistische analyses mogelijk zijn. Uiteraard zijn resultaten op basis van nominale variabelen niet minder interessant, echter in het kwantitatieve onderzoek van deze studie konden er te weinig specifieke resultaten worden gevonden om volledige diepgang te kunnen tonen in de resultatenrapportage. Wellicht kan in een volgend onderzoek worden bekeken of de vragenlijst op een andere manier kan worden samengesteld, of de variabelen op een andere manier kunnen worden voorgelegd aan de respondenten, zodat er wel gemiddelden, duidelijke significante verschillen tussen groepen en overige analyses kunnen worden gevonden.

In de methodeomschrijving van het kwalitatieve onderzoek is al kort omschreven dat het van belang is voor de validiteit van het meetinstrument, dat er gebruik wordt gemaakt van een tweede, of meerdere codeurs (Miles & Huberman, 1994). Dit zou voor het kwalitatieve deel van dit onderzoek te tijdrovend zijn, maar voor een volgend onderzoek over dit onderwerp zou er serieus gekeken kunnen worden naar de mogelijkheden voor meer codeurs. Op deze manier stijgt de inter-codering betrouwbaarheid.

LITERATUUR

- Bakker, P. & Scholten, O. (2003). *Communicatiekaart van Nederland. Overzicht van media en communicatie*. Alphen aan den Rijn: Kluwer bv.
- Beran, T. & Li, Q. (2007). The relationship between cyberbullying and school bullying. *Journal of Student Wellbeing*, 1(2), 15-33.
- Berson, M. J. (2000). "The Computer Can't See You Blush". *Kappa Delta Pi Record*, 36(4), 158-162.
- Bjorkqvist, K., Osterman, K. & Kaukiainen, A. (1992). The development of direct and indirect aggressive strategies in males and females. In K. Bjorkqvist & P. Niemela (Eds.), *Of mice and women: Aspects of female aggression* (pp. 51-64). New York: Academic Press.
- Burnard, P. (1991). A method of analyzing interview transcripts in qualitative research. *Nurse Education Today*, 11, 461-466.
- Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L., & Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, 26, 1128-1135
- Carpenter, D., Slauson, G. J., Snyder, J. (2007). MySpace.com – A Social Networking Site and Social Contract Theory. *Information Systems Educational Journal*, 5 (2), 1-11.
- CBS (2008). *De digitale economie 2008*. Opgehaald op 6-11-2009 van <http://www.cbs.nl>
- Crick, N. R., Nelson, D. A., Morales, J. R., Cullerton-Sen, C., Casas, J. F., & Hickman, S. E. (2001). Relational victimization in childhood and adolescence: I hurt you through the grapevine. In J. Juvonen & S. Graham (Eds.), *Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized* (pp. 196-214). New York: Guilford Press.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. In: Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well-being. *American Psychologist*, 55, 68-78.
- Derks, D., Bos, A. E. R., von Grumbkow, J. (2008). Emoticons and online message interpretation. *Social Science Computer Review*, 26(3), 379-388.
- DiCicco-Bloom, B. & Crabtree, B. F. (2006). Making Sense of Qualitative Research: The Qualitative Research Interview. *Medical Education*, 40, 314-321.
- Dijkstra, J. K., Lindenberg, S. & Veenstra, R. (2008). Beyond the Class Norm: Bullying Behavior of Popular Adolescents and its Relation to Peer Acceptance and Rejection. *Journal of abnormal child Psychology*, 36, 1289-1299.
- Frankenhuis, S., Van der Hagen, S. & Smelik, A. (2007). *De effecten van nieuwe media op jongeren van 12-14 jaar*. Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede.
- Gottfredson, D.C. (2001). *Schools and Delinquency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Graham, S., Bellmore, A., & Juvonen, J. (2003). Peer victimization in middle school: When self- and peer views diverge. *Journal of Applied School Psychology*, 19, 117-137.
- Granovetter, M. (1983). The strength of weak ties: a network theory revisited. *Sociological Theory*, 1, 201-233.

- Greene, M.B. (2006). Bullying in school: a plea for measure of human rights. *Journal of Social Issues*, 62(1), 63-79.
- Henderson, S. & Gilding, M. (2004). I've never clicked this much with anyone in my life: trust and hyper personal communication in online friendships. *New Media & Society* 6(4), 487-506.
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: an exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129-156.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkely: University of California Press.
- Ito, M. (2005). Mobile phones, Japanese youth and the replacement of social contact. In R. Ling & P. Pedersen (Eds.), *Mobile communications: Renegotiation of the social sphere*, (pp 131 – 148). London: Springer.
- Jick, T. D. (1979). Mixing qualitative and quantitative methods: Triangulation in action. *Administrative Science Quarterly*, 24, 602-611.
- Jong, M. de, & Schellens, P. J. (1995). *Met het oog op de lezer: pretestmethoden voor schriftelijk voorlichtingsmateriaal*. Amsterdam: Thesis.
- Katz, J. E. (2005). Mobile phones in educational settings. In K. Nyiri (Ed.), *A sense of place: The global and the local in mobile communication* (pp. 305-317). Vienna: Passagen
- Kemp, R. A. T. de, Scholte, R. H. J., Overbeek, G., Engels, R. C. M. E. (2004). Opvoeding, delinquente vrienden en delinquent gedrag van jongeren. *Pedagogiek*, 24(3), pp 262-278.
- Khoo, A., Liau, A., & Tan, E. (2006). *What shall I say to my Net-savvy kids? Internet safety issues for parents?*. Singapore: McGraw-Hill, In: Liau, A.K., Khoo, A. & Ang, P.H. (2008), Parental Awareness and Monitoring of Adolescent Internet Use. *Current Psychology*, 27, 217-233.
- King, J., Walpole, C. & Lamon, K. (2007). Surf and turf wars online: growing implications of internet gang violence. *Journal of adolescent health*, 41(6), 66-68.
- Kok, J.F.W. (2003). *Asociale jeugd. Resultaat van een cultuur*. Antwerpen/Apeldoorn, Garant.
- Kowalski, R.M. & Limber, S.P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 4(6), 22-30.
- Kruissink, M & Essers, A.A.M. (2004) *Zelfgerapporteerde jeugdcriminaliteit in de periode 1990-2001*. Verkregen op 18 mei 2011 van <http://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/ontwikkeling-jeugdcriminaliteit-2001.aspx>
- Lauri S. & Kyngäs H. (2005). Developing Nursing Theories (Finnish: Hoitotieteen Teorian Kehittäminen). In Elo, S. & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of advanced nursing*, (62)1, 107-115.
- Li, Q. (2005). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behaviour*, 23(4), 1777-1791.
- Liau, A.K., Khoo, A. & Ang, P.H. (2008). Parental Awareness and Monitoring of Adolescent Internet Use. *Current Psychology*, 27, 217-233.
- Lipscomb, T. J., Totten, J. W., Cook, R. A., & Lesch, W. (2005). Cellular Phone Etiquette Among College Students. *International Journal of Consumer Studies*, 31, 46-56.

- Loeber, R. & Farrington, D. P. (2000). Young children who commit crime: Epidemiology, developmental origins, risk factors, early interventions, and policy implications. *Development and Psychopathology*, 12, 737-762.
- McIver, J. P., & Carmines, E. G. (1981). Unidimensional scaling. In: Gliem, J. A. & Gliem, R. R. (2003) *Calculating, Interpreting, and Reporting Cronbach's Alpha Reliability Coefficient for Likert-Type Scales*, 82-88. Gepresenteerd op de Midwest Research-to-Practice conferentie in Adult, Continuing and Community Education, The Ohio State University, Columbus, OH, oktober 8-10, 2003.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: an expanded source book*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Milie (2006). Anti-social behavior: concerns of minority and marginalized Londoners. *Internet Journal of Criminology*. Op 28 oktober 2009 opgehaald van <http://www.internetjournalofcriminology.com/>
- Mitchell, K. J., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2001). Risk factors for and impact of online sexual solicitation of youth. *JAMA*, 285, 3011–3014.
- Naber, P.M. (1990). *Vriendschap onder jonge vrouwen*. Amersfoort/Leuven: Acco.
- Olweus, D. (2001). Peer harassment: A critical analysis and some important issues. In J. Juvonen & S. Graham (Eds.), *Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized* (pp. 3-20) New York: Guilford Press.
- Patchin, J. W. & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyber bullying. *Youth Violence and Juvenile Justice* 4(2), 148-169.
- Patton, M.Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage.
- Potter, W. J. & Levine-Donnerstein, D. (1999). Rethinking validity and reliability in content analysis. *Journal of Applied Communication Research*, 27, 258-284.
- Raskauskas, J., Stoltz, A.D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564 – 575.
- Roland R., & Galloway, D. (2002). Classroom influences on bullying. *Educational Research*, 44(3), 299–312.
- Rooij, A. J. van, Schoenmakers, T. M., Meerkerk, G. J., & Van de Mheen, D. (2009). *Monitor Internet en Jongeren 2006-2009: Wat doen jongeren op internet en hoe verslavend is dit? (Factsheet)*. Rotterdam: IVO.
- Rooij, T. van & Eijnden, R. van den (2007). *Monitor Internet en Jongeren 2006 en 2007: Ontwikkelingen in internetgebruik en de rol van opvoeding*. IVO Rotterdam.
- Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well-being. *American Psychologist*, 55, 68-78.
- Scholtz, U., Schütz, B., Ziegelmann, J.P., Lippke, S. & Schwarzer, R. (2008). Beyond behavioral intentions: Planning mediates between intentions and physical activity. *British Journal of Health Psychology*, 13, 479-494.
- Shaw, C.R. & McKay, H.D. (1942). *Juvenile Delinquency and Urban Areas. A Study of Rates of Delinquents in Relation to Differential Characteristics of Local Communities in American Cities*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Sheldon, K. M. & Kasser, T. (2001). Getting Older, Getting Better? Personal Strivings and Psychological Maturity Across the Life Span. *Developmental Psychology*, 37, 491–501.
- Skinner, E. A., Zimmer-Gembeck, M. J. & Connell, J. P. (1998). Individual Differences and the Development of Perceived Control. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 63(2-3, Serial No. 254).
- Slonje, R. & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M. & Tippett, N. (2006). *An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying*. Research Brief No. RBX03-06. DfES, London.
- Valkenburg, P. (2005). Schadelijke media en weerbare jeugd: een beleidsvisie 2005-2010. In Frankenhuys, S., Van der Hagen, S. & Smelik, A. (2007). *De effecten van nieuwe media op jongeren van 12-14 jaar*. Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede.
- Vansteenkiste, M., Sierens, E., Soenens, B., & Lens, W. (2007). Willen, moeten en structuur in de klas: Over het bevorderen van een optimaal leerproces. *Begeleid Zelfstandig Leren*, 37, 1-27.
- Vandereycken, W. & Deth, R. van, (2004). *Psychiatrie: van diagnose tot behandeling*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A.J., Winter, de, A.F., Verhulst, F.C. & Ormel, J. (2008). Prosocial and antisocial behavior in preadolescence: Teachers' and parents' perceptions of the behavior of girls and boys. *International Journal of Behavioral Development*, 32, 243-251.
- Verschueren, K., & Koomen, H. (2007). *Handboek diagnostiek in de leerlingenbegeleiding*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Verstuyf, J. & Vansteenkiste, M. (2008). Van moeten naar willen: motivatiewerk in de bijzondere jeugdzorg. *Psychopraxis*, 10, 152-157.
- Waal, de, M. (1993). Leeftijdgenoten en vriendschap. In: A.J. Dieleman, F.J. van der Linden & A.C. Perreijn (red.) *Jeugd in meervoud. Theorieën, modellen en onderzoek van leefwerelden van jongeren*. Heerlen: De Tijdstroom/Open Universiteit, 213-230.
- Wei, R. (2008). Motivations for using the mobile phone for mass communications and entertainment. *Telematics and Informatics*, 25, 36-46.
- Willard, N. E. (2006). *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the challenge of online social cruelty, threats, and distress*. Eugene, Oregon: Center for Safe and Responsible Internet Use.
- Woods, S. J. (2009). (Play) Ground Rules: The social contract and the Magic Circle. *Observatorio Journal*, 8, 204-222.
- Ybarra, M. & Mitchell, K. (2004). Online aggressor/targets, aggressors and targets: a comparison of associated youth characteristics. *Journal of child psychology and psychiatry* 45(7), 1308-1316.

Bijlagen

Bijlage 1 - Interviewschema voor pretest

Introductie

Dit onderzoek gaat over gedrag en nieuwe technologieën, waaronder mobiele telefoons, hyves, msn en e-mail, onder middelbare scholieren. Ik ga je naar jouw meningen en ervaringen vragen. Wees aub zo eerlijk en volledig mogelijk. Als je iets niet snapt, geef het dan aan. Het is niet te achterhalen wat je allemaal hebt gezegd, niemand zal weten dat jij die antwoorden gegeven hebt.. De antwoorden worden namelijk vertrouwelijk behandeld.

- Geslacht?
- Hoe oud ben je?
- In welke klas zit je en welk niveau doe je op school?
- In welk land ben je geboren?
- In welk land zijn je ouders geboren?

1) Vertel mij eens wat jij allemaal weet over asociaal gedrag

- Wat houdt het volgens jou in, asociaal gedrag?/ Omschrijving?
- Op welke manier kunnen mensen asociaal doen?

2) Wanneer gebeuren dit soort dingen, dat mensen asociaal doen? Situaties? Voorbeeld?

- Waar gebeuren dit soort dingen, dat mensen asociaal doen? Locaties? Voorbeeld?
- Hoe gebeurt dit? Op welke manier?
- Gebeurt dat ook via nieuwe technologieën? Mobiele telefoon of via MSN/Hyves/E-mail? Noem eens voorbeelden?
- Heb je zelf wel eens asociaal gedrag meegemaakt? Kun je je een bepaalde situatie herinneren? Omschrijf deze situatie eens? Waar was je en wat gebeurde er? En hoe? Wie waren er bij?

3) Omschrijf eens wat volgens jou pesten is.. voorbeelden?

- Kan je eens omschrijven wat cyberpesten volgens jou precies is?
  - Noem eens voorbeelden?
  - is dit ook pesten via mobiel/internet?
  - hoe ziet cyberpesten er via mobiel/internet eruit dan?
  - is dat via sms/mms/bellen of msn/hyves/e-mail?
- Is er volgens jou verschil tussen cyberpesten en asociaal gedrag? Leg eens uit?
- Heb je het zelf wel eens meegemaakt, cyberpesten? Of kan je een voorbeeld noemen van een geval van cyberpesten?
  - Wat gebeurde er toen?
- Heb je zelf wel eens iets gedaan waarvan anderen zouden zeggen dat het eigenlijk cyberpesten is?
  - Wat deed je dan precies?
- Wat vind jij de meest vervelende manier om te cyberpesten? Op welke manier zou je iemand het meest kunnen kwetsen?
  - Wat is de meest vervelende manier via mobiele telefoon?
  - Wat is de meest vervelende manier via msn/hyves/e-mail?

4) Hoe staan de leraren, ouders, vrienden tegenover asociaal gedrag?

- Gaat het in tegen wat ze belangrijk vinden? Of waar ze waarde aan hechten? Omschrijf eens?
- Wat vind jij van asociaal gedrag? Motiveer eens?
- Gaat het in tegen wat jij belangrijk vindt, en waar jij waarde aan hecht?

5) Waarom doen scholieren dit? Waarom vertonen ze AG? Wat voor reden hebben ze?

- hoezo dan?
- Zouden andere mensen ervoor kunnen zorgen dat een middelbare scholier zich asociaal gaat gedragen? Negatieve invloed?
  - Wie zouden dit kunnen zijn?
  - Ouders/leraren/vrienden/ dan?
  - En op welke manier kunnen deze mensen er dan voor zorgen dat iemand zich asociaal gaat gedragen?
  - Op welke manier kunnen deze mensen er voor zorgen dat iemand zich asociaal gaat gedragen via zijn of haar mobiele telefoon?
  - En op welke manier kunnen deze mensen er voor zorgen dat iemand zich asociaal gaat gedragen op MSN/hyves/e-mail?
- Denk je dat middelbare scholieren ook AG kunnen vertonen vanuit zichzelf?
  - Welke redenen kunnen ze hier dan voor hebben?

6) *We keken net naar de negatieve invloed die mensen kunnen hebben op het asociale gedrag van een jongere, nu wil ik weten hoe mensen positieve invloed kunnen hebben op het asociale gedrag, zodat het bijvoorbeeld minder wordt, of zelfs verdwijnt.*

- Wat voor invloed kunnen docenten uitoefenen op het asociale gedrag van middelbare scholieren? En AG via nieuwe technologieën dan?
- Hebben vrienden diezelfde invloed, of gaat dit anders?
- En ouders dan?
- Hoe kunnen deze mensen hier invloed op uitoefenen?
- Wat zou het effect kunnen zijn?
- Wie heeft het meeste invloed denk je?

- Denk je dat er een verschil bestaat in de invloed die deze mensen kunnen hebben tussen msn/hyves/e-mail en mobiele telefoon? Waarom wel/niet? Wat is dan het verschil?
- Wie is er verantwoordelijk voor het gedrag dat middelbare scholieren via msn/hyves/e-mail of mobiel vertonen? En waarom?
- Wat zou volgens jou de beste middel zijn tegen asociaal gedrag via msn/hyves/e-mail of via mobiel?

Bijlage 2 - Interviewschema na pretest

Introductie

Dit onderzoek gaat over gedrag en nieuwe technologieën, waaronder mobiele telefoons, hyves, msn en e-mail, onder middelbare scholieren. Ik ga je naar jouw meningen en ervaringen vragen. Wees aub zo eerlijk en volledig mogelijk. Als je iets niet snapt, geef het dan aan. Het is niet te achterhalen wat je allemaal hebt gezegd, niemand zal weten dat jij die antwoorden gegeven hebt. De antwoorden worden namelijk vertrouwelijk behandeld.

- Geslacht?
- Hoe oud ben je?
- In welke klas zit je en welk niveau doe je op school?
- In welk land ben je geboren?
- In welk land zijn je ouders geboren?

1) Vertel mij eens wat jij allemaal weet over asociaal gedrag

- Wat houdt het volgens jou in, asociaal gedrag?/ Omschrijving? Definitie?
- Op welke manier kunnen mensen asociaal doen?

2) Heb je zelf wel eens asociaal gedrag meegemaakt? Kun je je een bepaalde situatie herinneren? Omschrijf deze situatie eens? Waar was je en wat gebeurde er? En hoe? Wie waren er bij?

- Zou je nog wat situaties kunnen noemen waarin situaties kunnen plaatsvinden? Kun je je een situatie herinneren? (Wanneer gebeuren dit soort dingen, dat mensen asociaal doen)?
- Waar gebeuren dit soort dingen, dat mensen asociaal doen? Locaties? Voorbeeld?
- Hoe gebeurt dit? Op welke manier?
- Gebeurt dat ook via nieuwe technologieën? Mobiele telefoon of via MSN/Hyves/E-mail? Noem eens voorbeelden?

3) Wat is pesten volgens jou?.. voorbeelden?

- Kan je eens omschrijven wat digitaal pesten? volgens jou precies is (digitaal pesten)? Verschil tussen pesten en cyberpesten?
  - Noem eens voorbeelden van cyberpesten?
  - is dit ook pesten via mobiel/internet?
  - hoe ziet digitaal pesten er via mobiel/internet eruit dan?
  - is dat via sms/mms/bellen of msn/hyves/e-mail? Wat zit er dan in zo'n smsje?
  - indien ze aangeven alleen textueel: ook via stem/plaatjes/emoticons/geluiden/liedjes?
  - kan je hier voorbeelden van geven?
- Is er volgens jou verschil tussen digitaal pesten en asociaal gedrag? Leg eens uit?
- Heb je het zelf wel eens meegemaakt, digitaal pesten? Of kan je een voorbeeld noemen van een geval van cyberpesten?
  - Wat gebeurde er toen? Wie waren er bij?
- Heb je zelf wel eens iets gedaan waarvan anderen zouden zeggen dat het eigenlijk digitaal pesten is?
  - Wat deed je dan precies? Bij wie? Was je alleen?
- Wat zou jij de meest vervelende manier vinden waarop mensen jou kunnen cyberpesten? Op welke manier zou iemand jou het meest kunnen kwetsen?
  - Wat vind jij de meest vervelende manier via mobiele telefoon?
  - Wat vind jij de meest vervelende manier via msn/hyves/e-mail?

4) Wat is de reden dat scholieren zich asociaal gedragen? Wat is hun motivatie voor dit gedrag?

- leg een uit?
- Kunnen andere mensen jongeren aanzetten tot asociaal gedrag?
  - Wie zouden dit kunnen zijn?
  - Ouders/leraren/vrienden/ dan?
  - Hoe doen zij dat dan?
  - Hoe kunnen mensen er voor zorgen dat iemand zich asociaal gaat gedragen via zijn of haar mobiele telefoon?
  - En hoe kunnen deze mensen er voor zorgen dat iemand zich asociaal gaat gedragen op MSN/hyves/e-mail?
- Denk je dat middelbare scholieren ook AG kunnen vertonen vanuit zichzelf, dus zonder de invloed van anderen (docenten/ouders/vrienden)?
  - Welke redenen kunnen ze hier dan voor hebben?

5) *We hebben de negatieve invloed door mensen gehad, we gaan nu kijken naar de positieve invloed van mensen, dat asociaal gedrag kan verminderen.*

- Wat voor invloed kunnen docenten hebben op het asociale gedrag van middelbare scholieren?
- Hebben vrienden diezelfde invloed, of gaat dit anders?
- En ouders dan?
- Hoe hebben ouders dan invloed op het AG van hun kind?
- Wat zou het effect kunnen zijn van deze invloed door docenten/ouders/vrienden?
-
- Wie heeft het meeste invloed denk je, ouders/docenten/vrienden?
- hoezo?

- Wie is er verantwoordelijk voor het gedrag dat middelbare scholieren via msn/hyves/e-mail of mobiel vertonen?
- En waarom?
- Hoe kan volgens jou asociaal gedrag het best worden aangepakt?
- Hoe kan digitaal pesten aangepakt worden? Verschil me

- 6) - Wat vind jij belangrijk in omgang met andere mensen? Docenten/ouders/vrienden/anderen omgangswaarden? (waarden)
- Hoe vind jij dat mensen met elkaar om zouden moeten gaan? Omgangsnorm? (normen)
  - Vind jij dat de gewone omgangsvormen ook gelden voor omgang met mensen op hyves/msn/e-mail en via mobiel? Of ga je hier anders met elkaar om?
  - Past asociaal gedrag hier ook bij, zoniet, waarom wijkt asociaal gedrag hiervan af?
  - Denken de mensen in het algemeen hier ook zo over?
    - Hoe weet jij dit? Hoe kom jij aan die informatie?

Zijn er nog andere dingen die je kwijt wil of wil vertellen?

Bijlage 3 - Uitwerking interviews – codeboek met frequenties

Sectie 1

Beschrijving Normen en waarden

Eigen omgangswaarden

Item	N
Elkaar kunnen vertrouwen	12
Elkaar respecteren	10
Je probleem kwijt kunnen	6
Lachen met elkaar	5
Leuk gesprek voeren	5
Aardig doen tegen elkaar	5
Normaal doen tegen elkaar	4
Acceptatie wie je bent	4
Gezelligheid	3
Klaar staan voor elkaar	3
Eerlijkheid	3
Niet meteen schelden	2
Op je gemak voelen	2
Dat ouders er voor je zijn	2
Eerst nadenken voor je iets doet	2
Duidelijkheid tegenover elkaar	2
Niet meteen slaan	1
Beleefd blijven, ondanks oneens	1
Vrienden zijn allemaal gelijk	1
Respect voor de ouders en docenten	1
Elkaar op het rechte pad houden	1
Spontaan doen	1
Niet veroordelen op huidskleur of geloof	1
Niet veroordelen op gedrag	1
Niet egoïstisch zijn	1
Los kunnen zijn bij familie	1
Respect voor docenten	1

Mening omgangsnormen

Item	N
Digitaal gelden geen andere omgangsnormen	11
Asociaal gedrag staat recht tegenover mijn normen en waarden	6
Respect	5
Niemand buitensluiten	3
Normaal doen	2
Vriendelijk doen	2
Bedenken wat de gevolgen van een actie kunnen zijn voor je het uitvoert	2
Mensen in hun waarde laten	2
Beleefd zijn tegen je docenten, met meer respect	2
Niet discrimineren	2
Netjes blijven	2
Digitale contacten zijn minder persoonlijk/hebben minder diepgang	2
Netjes voorstellen	1
Niet kauwgom kauwen	1
Aankijken tijdens praten	1
Digitaal zou respect ook moeten gelden, maar wordt niet nageleefd	1
Gelijkwaardigheid	1
Liefdevol	1
Wachten tot iedereen klaar is met eten of daarmee kan beginnen	1
Voorkom ruzie	1
Met respect met elkaar omgaan	1
Leraren moeten niemand voortrekken	1
Niet roddelen	1
Empathie	1
Bepaalde dingen/onderwerpen bespreek je alleen in het echt met een ander	1

Beleving maatschappelijke normen

Item	N
Respect	7
Ik hoop hetzelfde, maar doet niet iedereen	6
Hetzelfde als ik doe	5
Verschilt niet veel van wat ik vind	4
Iedereen bepaalt zijn eigen normen en waarden	3
Normaal met elkaar omgaan	2
Tolerantie	1
Nadenken voor je wat doet	1
Asociaal gedrag wordt afgekeurd	1
Je moet iemand behandelen zoals je zelf ook behandeld wilt worden	1

Informatiebron voor normen en waarden

Item	N
Opvoeding	17
Leren door te kijken/ervaren	17
Media	8
In de les	8
Via tv, dmv negatieve voorbeelden	5
Overal wel	3
Sociaal economische achtergrond	1
In de krant, dmv de negatieve voorbeelden	1
Internet	1
Van de klas	1
School, als je wat uitvreet en je krijgt straf	1
TV, dmv voorbeelden van hoe het wel moet	1
Professionele instanties	1

Sectie 2**Asociaal gedrag***Definitie van asociaal gedrag*

Item	N
Verbaal geweld	12
Respectloosheid	7
Vernielen /vandalisme	7
Gedrag dat niet wordt geaccepteerd in de maatschappij	6
Onvriendelijk	5
Onbeleefd	5
Weinig rekening houden met andere mensen	5
Lichamelijk geweld, zoals schoppen, slaan	4
Egoïsme	4
Tegenover gestelde van sociaal	3
Mensen kwetsen	3
Te aanwezig zijn wanneer en waar het niet gepast is	3
Milieu vervuiling	3
Tegen sociale en wettelijke regels	3
Brutaal zijn	2
Stelen	2
Pesten	2
Bedreigen	2
Vreselijke kleding	2
Grote mond tegen volwassenen	2
Regels van docenten negeren	2
Vervelend doen tegen andere mensen	2
Geluidsoverlast	2
Bellen in de trein	1
Gedrag dat ten koste gaat van iemand anders	1
Ringetje door de oren	1
Haardracht	1
Arrogant kijken	1
Ruzie op internet	1

Definitie sociaal

Item	N
Aardig doen tegen mensen	2
Netjes gedragen bij onbekenden	1
Netjes voorstellen	1
Aanpassen aan anderen	1
Aan de regels houden	1

Eigen ervaringen

Item	N
Regels verstoren van de docent in de klas	6
Gevechten en lomp gedrag tijdens uitgaan	5
Grote mond tegen docenten	3
Tijdens voetbalwedstrijd verbaal geweld en vernielingen	2
Schelden en duwen van vreemde mensen in de stad	2
Asociaal gedrag in verkeer	1
Lichamelijk geweld op school	1
Vernielingen tijdens het uitgaan	1
Brutaal gedrag tegen volwassenen	1
Jongeren die elkaar uitdagen bij een fastfood restaurant	1
Jongens die langs een bospad uit de struiken springen, schelden en dreigen en om je portemonnee vragen	1
Harde muziek 's ochtends in de bus naar school	1
Een jongen werd bedreigd door andere jongens op MSN en Hyves	1
Orde verstoren in de klas tijdens proefwerk	1
Een jongen werd bedreigd en geschopt, en werd achterna gezeten met een keukenmes op het schoolplein	1
Meisje bedreigd en fiets kapot gemaakt bij jongerencentrum	1

Wie vertonen er asociaal gedrag?

Item	N
Scholieren/jongeren	13
Dronken jongeren	4
Buitenlanders	4
Groepen tegen groepen	3
Een tegen een	2
Volwassenen	1
Kampers	1
Gabbers	1
Voetbalhooligans	1

Wanneer vertonen mensen asociaal gedrag?

Item	N
Ontstaat bij irritatie	4
Ontstaat door gebrekkige opvoeding	3
Als mensen dronken zijn	2
Ruzie met één en daarna springt de hele groep bij	1
Ouderen één op één	1
Mensen hebben een kort lontje	1
Als je iemand niet aardig vind	1
Als ze zich vervelen	1
Als mensen onder druk staan van andere mensen	1

Waar doen mensen asociaal

Item	N
In de stad/ op straat	14
Uitgaansgelegenheden	11
Op school	10
Kan overal zijn	5
Openbare gelegenheden	4
In het stadion	3
Bij/in de supermarkt	3
Thuis	3
Station	3
In het park	2
Op Hyves	1
In het bos	1
In een restaurant	1

Hoe doen mensen asociaal?

Item	N
Verbaal geweld	5
Schelden als je langsloopt	4
Vernielingen	4
Ruzie zoeken	3
Orde verstoren	3
Spugen op straat	3
Overval, stelen	2
Belachelijk maken	2
Vervuilen	2
Lawaai maken	1
Beledigen	1
Negeren bij een verzoek	1

Asociaal gedrag via digitale technologieën

	N
Is wel mogelijk via digitale technologieën	7
Bedreigingen	6
Uitschelden	6
Mensen durven meer vanwege indirect contact	4
Een telefoongesprek beginnen als je met een ander in gesprek bent	2
Pesten via internet	2
Makkelijker vanwege indirect contact	2
Digitaal komt minder hard aan dan asociaal gedrag in het echt, vanwege gebrek van lichamelijk geweld en fysiek contact.	2
Uitschelden op internet	1
Het hangt af van hoe mensen het opvatten of het asociaal is of niet	1
Beledigen	1
Anders voordoen dan je bent	1

Asociaal gedrag via MSN

Item	N
uitschelden	5
voorzichtig zijn met wat je zegt	1
verkeerde interpretatie van boodschap	1
iemand negeren	1

Asociaal gedrag via mobiele telefoon

Item	N
rare sms'jes sturen	5
anoniem	5
bellen en dan rare dingen zeggen	4
uitschelden via sms	3
gebeurt niet zo veel, maar kan wel	1
kan wel	1
hardop bellen in openbare ruimten	1
bot doen aan de telefoon	1
asociaal doen op internet via mobiel	1
Voordoen alsof je iemand anders bent en dan leugens verspreiden	1
haat sms'jes	1

Asociaal gedrag via Hyves

Item	N
uitschelden	4
rare krabbels	3
lullige dingen op internet zetten	1
iemand negeren	1
rare foto's sturen	1
op foto's reageren	1

Asociaal gedrag via e-mail

Item	N
iemand uitschelden	3
lullige dingen naar iemand e-mailen	2
dreig mailtjes	1
iemand negeren	1

Sectie 3**Digitaal pesten***Definitie pesten*

Item	N
Beledigende opmerkingen maken over iemands uiterlijk of persoonlijkheid	9
iemand uitschelden	8
Herhaaldelijk	7
Kwetsende handelingen verrichten	6
Kwetsende opmerkingen maken	5
Lichamelijk geweld	4
Zwart maken	3
Tegen iemands wil	2
Erger als plagen	2
iemand buitensluiten	2
Negatief gedrag door een kleine afwijking	2
Kleineren	2
Spullen afpakken	2
Treiteren	2
iemand kapot maken	1
Doen alsof iemand minder is dan een ander	1
Onvriendelijk doen	1
Vijandig doen	1
Om je eigen zwakte te verbergen	1
Irriteren	1
Spullen kapot maken van iemand	1
Andere mensen daar getuige van laten zijn	1

Definitie digitaal pesten

Item	N
Uitschelden	8
Mobiel stalken	6
Beledigende opmerkingen maken om iemands uiterlijk of persoonlijkheid	5
Vervelende reacties bij foto's op Hyves	4
Foto's via mms	4
Kwetsen via digitale middelen	4
Via SMS	4
Sms'jes met bedreigingen	3
Bedreigen via MSN	3
Uitschelden via Hyves	3
Kwetsen via SMS	3
Bedreigen via Hyves	3
Bedreigingen via internet	2
Anoniem iemand kapot maken	2
Iemand belachelijk maken	2
Nare dingen zeggen	2
Iemands account hacken	2
Vervelende opmerkingen via MSN	2
Persoonlijke informatie op internet zetten	1
Beledigen	1
Leugens verspreiden op internet	1
Doen alsof je een ander bent	1
Iemand buiten sluiten	1
Anoniem bellen	1
Bewerkte foto's sturen	1
Verleiden tot seksuele handelingen	1
Hyves aanmaken gericht tegen iemand	1

Middelen/vormen van cyberpesten

Item	N
Tekstberichten	29
Foto's/plaatjes	18
Filmpjes	15
Liedjes	7
Emoticons ondersteunen je boodschap	6
Boze smileys sturen, negatieve smileys	5
Geluiden	4
Emoticons, maar dan moet je ze zelf maken, niet de standaard emoticons	2

Pesten versus Digitaal pesten

Item	N
Gewoon pesten komt harder aan	7
Directe confrontatie heeft meer emotie	5
Geen verschil	5
Digitaal pesten is makkelijker	5
Digitaal pesten is laffer	5
Digitaal durf je meer	4
Pesten is niet anoniem, digitaal pesten vaak wel	3
Bij beide kan er sprake zijn van meerdere getuigen	2
Directe confrontatie vergroot kans op getuigen	2
Bij digitaal pesten kan je verder gaan, want je ziet de directe gevolgen niet	2
Digitaal pesten is makkelijker voor het slachtoffer, je kan het wegglikken of verwijderen	1
Digitaal pesten heeft meer impact	1
Digitaal pesten is meer openbaar	1
Digitaal pesten is bedreigender, je kan niet direct wat terugdoen	1

Eigen ervaringen met pesten

	N
Meisje gepest met wat andere samen, vanwege een actie van haar in het verleden	1
Werd bedreigd door oudere kinderen op de basisschool via MSN	1
Meisje gepest door in een dagboek vervelende dingen te schrijven, wordt nu zelf gepest vanwege die actie, dmv nawijzen en naam roepen door de gang door leeftijdsgenootjes en reacties bij foto's plaatsen op Hyves	1
Meisje gepest omdat ze oorbellen jatte van iemand anders	1
Werd gepest vanwege autistische stoornis en uiterlijke kenmerken door klasgenoten	1
Werd uitgescholden via MSN door een jongen, die zelf eigenlijk heel onzeker was	1
Werd gepest vanwege bril op de basisschool	1

Ervaringen met anderen die werden gepest

Item	N
Meisje gepest via Hyves met bedreigingen, vanwege jaloers meisje	2
Een jongen werd door twee andere jongens uitgedaagd, waarvan één verkleed was als meisje, en zijn gefilmde seksuele handelingen werden vervolgens via internet verspreid	2
Klasgenoten die zich voordoen als een ander op MSN en dan met geheimen van een ander te koop lopen	1
Met zijn allen in een MSN gesprek één persoon pesten	1
Meisje werd gebeld door een jongen die zich voor deed als een ander	1
Meisje werd gepest om de gebruiken in haar dorp, vaak op MSN	1
Meisje werd gepest door iemand die zich voordeed als een ander, via MSN	1
Jongen word gepest omdat hij een beetje op de achtergrond staat, door jaargenoten	1
Meisje werd uitgescholden omdat ze dik was vanwege medicijnen voor haar donorhart	1
Meisje werd op Hyves uitgescholden via krabbels, nadat ze was vreemdgegaan	1

Meest vervelende pestvorm

Item	N
Bellen/stalken via mobiele telefoon	9
Bellen en schelden	5
Een vervelend tekstbericht	5
Pesten via MSN	4
Anoniem beledigende dingen zeggen over familie via internet	3
Bedreigingen	3
Anoniem schelden via telefoon	3
Rare krabbels sturen op Hyves	3
Herhaaldelijk foto's negatief becommentariëren op Hyves	2
Rondsturen van beschamende foto's	2
Beschamende foto's via telefoon sturen	2
Beschamende foto's via Hyves versturen	2
Recht in mijn gezicht nare dingen zeggen	2
Over iets waar je niets aan kan doen	2
Met iemands gevoelens sollen	2
Mijn account hacken, en dan berichten gaan versturen	2
Schoppen en slaan	2
Beschamende foto's per e-mail versturen	1
In het openbaar van iets beschuldigd worden	1
Beschamende video's maken met telefoon	1
Verspreiden van beschamende filmpjes	1
Schelden via e-mail	1
Beledigen via telefoon	1
Leugens verspreiden	1
Bedreigen op internet	1
Bedreigen via mail	1
Met een grote groep mij uitschelden in het openbaar	1

Digitaal pesten versus asociaal gedrag

Item	N
Asociaal gedrag is algemener, digitaal pesten is een vorm van	9
Digitaal pesten is gericht op één persoon	4
Asociaal gedrag is niet per definitie pesten	3
Bij asociaal gedrag is er sprake van fysiek geweld	3
Weinig verschil	2
Digitaal pesten is niet in het openbaar	1
Asociaal gedrag is erger dan digitaal pesten	1
Asociaal gedrag is meestal niet herhaaldelijk	1
Digitaal pesten is minder direct	1
Het gaat bij beide om asociale mensen	1
Asociaal gedrag is meer onbewust, pesten is bewust	1

Sectie 3**Ouders, docenten en peers****3.1 Algemeen oordeel over invloed door sociale omgeving***Personen met meeste invloed op jongere*

Item	N
Ouders	11
Vrienden, daar luisteren jongeren het meeste naar	8
Verschilt per persoon	3
Vrienden, die zitten vaak in dezelfde levenssituatie	3
In de pubertijd luisteren jongeren niet naar hun ouders, maar naar vrienden	3
Volwassenen	2
Jongeren denken dat ze het beter weten dan ouders	1
Vrienden, maar dan moeten ze er wel op af stappen	1
Mensen die een jongere goed kent	1
Docenten	1

Verantwoordelijkheid

Item	N
De jongere zelf	16
Ouders vanwege opvoeding	10
Jongere zelf, iedereen weet dat het fout is	7
Afhankelijk waar je bent, je ouders of je docenten	5
Ouders, die moeten toezicht houden op wat hun kind doet	4
De jongere zelf, maar ouders en docenten zijn medeverantwoordelijk	3
Docenten	1

3.2 Positieve invloed ouders, docenten en peers*Invloed andere mensen voor stoppen asociaal gedrag*

Item	N
Vrienden wijzen je op je gedrag	21
Docenten/school kan aanspreken op gedrag	15
Docenten kunnen straffen	12
Ouders moeten praten met het kind	12
Ouders kunnen straffen	8
Goede voorbeelden in de opvoeding	5
Mensen rustig benaderen en wijzen op fouten	4
Professional laten praten met het kind	4
Docenten moeten positief gedrag stimuleren	3
Vrienden moeten positief gedrag stimuleren	3
Vrienden moeten je niet dwingen tot bepaald negatief gedrag	2
Familie kan aanspreken op gedrag	2
Docenten op de basisschool kunnen helpen vormen	2
Goed gedrag belonen	2
Vrienden moeten je in je waarde laten	1

Postbus 51 spotjes	1
Bewust laten worden van negatief gedrag door ouders	1
Terugpakken	1
Ouders moeten minder ruzie maken met het kind	1
Ouders moeten thuissituatie verbeteren	1
Docenten moeten voorlichtingsfilm laten zien	1
Vrienden gedragen zich vaak hetzelfde als jij	1
Politie moet strenger straffen	1
Ouders moeten controleren wat hun kind doet	1
De school moet minder vrije uren creëren	1

Aanpak asociaal gedrag

Item	N
Straffen	7
Gesprekken voeren	6
Mensen aanspreken op hun gedrag	5
Informatie geven over gevolgen en wat je er aan kan doen, preventief	4
Spitten naar de oorzaak	2
Streng zijn op school	2
Streng zijn en dan tegelijk helpen	2
Bespreekbaar maken van het onderwerp	2
Voorlichting geven aan groep 7 en 8	1
Goed opletten op de kinderen	1
Meer politie	1
Preventie van gedrag	1
Motiveren tot sociaal gedrag	1
Goed gedrag belonen	1

3.3 Negatieve invloed ouders, docenten en peers

Aanzetten tot asociaal gedrag

Item	N
Groepsdruk	23
Overname van gedrag van volwassen persoon	15
Door middel van opvoeding	12
Er bij willen horen	7
Angst om afgewezen te worden	4
Als reactie op wat een docent zegt	3
Docenten laten regels verslonzen	2
Iedereen kan wel iemand asociaal laten doen	1
Op laten leggen door volwassenen	1

Aanzetten tot asociaal gedrag via mobiel

Item	N
Door vrienden die opdracht geven bepaalde informatie te sturen	12
Gedwongen worden	4
Door ruzie te maken en dan asociale reacties te krijgen via mobiel	2
Geen idee hoe dat moet	1
Opdracht krijgen van iemand waar je tegenop kijkt	1

Aanzetten tot asociaal gedrag via internet

Item	N
Van vrienden opdracht krijgen om te doen	13
Sneeuwbaaleffect, jij doet wat, dus ik reageer	2
Gedwongen worden om te doen	2
Opdracht krijgen van iemand waar je tegenop kijkt	1
Iemand imiteren omdat je tegen hem opkijkt	1

Sectie 4

Motivatie voor asociaal gedrag

Motivatie voor asociaal gedrag

Item	N
Stoerdoenerij	19
Er bij horen	8
Waardering krijgen van anderen	7
Beïnvloeding door anderen	7
Frustratie door strakke regels	5
Onzekerheid	3
Frustratie door negatieve thuissituatie	3
Verveling	2
Hormonen	2
Kick	2
Vooraf jongens doen dat	1
Trauma van vroeger	1
Pesten om niet gepest te worden	1
Grenzen opzoeken	1
Vroeger zelf gepest, nu anderen pesten	1
Lage sociaal economische achtergrond	1
Zit in je karakter	1
Macht krijgen over anderen	1

Eigen motivatie voor asociaal gedrag

Item	N
Het heeft meestal wel een aanleiding	7
Door opvoeding weet je niet beter	5
Is mogelijk, maar hoe weet ik niet precies	4
Dat zit in je aard/genen	3
Uiten van frustraties	3
Je ziet voorbeelden en denkt dat het goed is wat je doet	2
Gebeurt niet zo veel	1
Indruk maken op meisje	1
Trauma	1
Geeft een kick	1
De regels zijn te streng	1
Iemand die is gepest gaat later zelf ook pesten	1

Bijlage 4 - Vragenlijst voor pretest

Introductie

Dit onderzoek gaat over jongeren en asociaal gedrag. Graag zou ik de mening en ervaringen van jongeren willen weten wat betreft asociaal gedrag. Het gaat om asociaal gedrag wat je in het echt tegenover iemand kan vertonen, of asociaal gedrag via digitale technologieën, zoals via Hyves of MSN of via een sms-je. Voor je ligt een vragenlijst die je mag gaan invullen. Lees goed bij elke vraag wat de bedoeling is. Wees zo eerlijk mogelijk en zo volledig mogelijk. Als er onduidelijkheden zijn, vraag dan aan de onderzoeker wat je niet snapt. Je zult anoniem blijven, niemand kan achterhalen wie deze vragenlijst heeft ingevuld. Controleer aan het einde goed of je alles wel hebt ingevuld.

1) Wat vindt jij asociaal?

Bij deze vraag mag je per regel aangeven wat volgens jou asociaal gedrag is. Er zijn twee tabellen, de eerste is voor asociaal gedrag wat in het echt tegenover iemand kan gebeuren, en de tabel daaronder voor asociaal gedrag via digitale technologieën. Je mag één kruisje zetten per regel.

Soort gedrag	Helemaal niet asociaal	Niet asociaal	Niet zo asociaal	Neutraal	Een beetje asociaal	Erg asociaal	Heel erg asociaal
Lichamelijk geweld (schoppen, slaan, tackelen, enz.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Crimineel gedrag (stelen, vervuilen, vandalisme)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Verbaal geweld (schelden, belachelijk maken, schreeuwen, grote mond)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kapotte of onverzorgde kleding dragen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Arrogante of onverschillige houding	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Regels van docenten verstoren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iemand bedreigen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geen rekening houden met andere mensen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geluidsoverlast	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Openbare orde verstoren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Spugen op straat	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Leugens verspreiden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Andere mensen buitensluiten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anoniem nare dingen over iemand zeggen of vervelende dingen doen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Je voordoen als iemand anders en dan nare dingen over iemand zeggen of vervelende dingen doen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hardop bellen op openbare plekken zoals in de winkel of in de trein	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Beginnen met bellen terwijl je al met iemand aan het praten bent die tegenover je staat.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2) Stellingen over asociaal gedrag

Geef bij de volgende stellingen je mening door een kruisje te zetten. Zet één kruisje per stelling

Stelling	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Niet echt mee eens	Neutraal	Een beetje mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
Asociaal gedrag kan alleen in het echt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Asociaal gedrag kan alleen digitaal	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Asociaal gedrag kan zowel in het echt als digitaal	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

3) Waar kunnen mensen asociaal doen?

Hieronder zie je een aantal locaties waar jongeren asociaal zouden kunnen doen. Geef met een kruisje aan of je het daar mee eens bent of niet.

Locaties	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Een beetje mee oneens	Neutraal	Een beetje mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
Op school	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In de stad	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Thuis	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In of bij uitgaansgelegenheden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In of bij de supermarkt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In of bij een stadion	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In het openbaar vervoer	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bij vrienden thuis	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In het park	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In de bioscoop	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Op het station	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Op de sportclub	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ergens anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ergens anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

4) Wanneer doen mensen asociaal?

Hieronder staan een aantal situaties beschreven, waarin jongeren asociaal kunnen doen. Geef met een kruisje aan of je het daar mee eens bent of niet.

Situaties	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Een beetje mee oneens	Neutraal	Een beetje mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
Als mensen dronken zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Als mensen onder invloed zijn van drugs	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Als mensen ruzie hebben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Als mensen geïrriteerd zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Als er te strakke regels zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Als er een negatieve thuissituatie is	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Als er een verkeerde opvoeding is	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Als reactie op iemand die asociaal doet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

5) Daders

Bij deze vraag mag jij aangeven met een kruisje welke mensen er asociaal doen in het 'echte' leven, en welke mensen er asociaal doen via digitale technologieën. Er zijn twee aparte tabellen hiervoor. Zet één kruisje per regel.

Asociaal gedrag gebeurt door	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Een beetje mee oneens	Neutraal	Een beetje mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
... jongeren van de bovenbouw	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... jongeren van de onderbouw	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... volwassenen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... bejaarde mensen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...dronken mensen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... mensen die onder invloed zijn van drugs	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... hooligans	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... hangjongeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... groepjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... mensen alleen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... jongens vaker dan door meisjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... jongens net zo vaak als door meisjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... anders, nl:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

6) Slachtoffers

Wie zijn er slachtoffers van asociaal gedrag? Geef je mening door een kruisje te zetten. Er zijn twee tabellen, een voor asociaal gedrag in het 'echte' leven, en een voor digitaal asociaal gedrag. Zet per regel één kruisje

Slachtoffers van asociaal gedrag zijn:	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Een beetje mee oneens	Neutraal	Een beetje mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
Vaker meisjes dan jongens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Net zo vaak meisjes als jongens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vaker jongeren van de onderbouw dan van de bovenbouw	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Net zo vaak jongeren van de onderbouw als de bovenbouw	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Volwassenen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bejaarde mensen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen die de dader helemaal niet kennen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bekenden van de dader	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen die sociaal niet zo sterk zijn	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen die er net even wat anders uit zien dan de rest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

7) Pesten

Deze vraag gaat over pesten. Pesten kan je op verschillende manieren doen. Hieronder zie je een aantal manieren staan. Kruis aan of je die manier vindt passen bij pesten dat in het echt bij iemand gebeurt, bij pesten via een telefoongesprek, bij pesten via een sms, Hyves, MSN of e-mail. Je mag meerdere kruisjes zetten per manier.

Voorbeeld: Je vindt dat 'schelden' een manier is van pesten, en je vindt dat je dit in het echt bij iemand kan doen, en via een sms. Dan zet je bij 'Tegen iemand in het echt' en bij 'per sms' en een kruisje.

Manier	Tegen iemand in het echt	In een telefoon gesprek	Per sms	Op Hyves	Op MSN	In een e-mail
Kleineren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Belachelijk maken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Schelden	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Buitensluiten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Treiteren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Beledigen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kwetsen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bedreigen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bewerkte foto's naar het slachtoffer sturen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bewerkte foto's verspreiden onder andere mensen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bewerkte plaatjes naar het slachtoffer sturen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bewerkte plaatjes verspreiden onder andere mensen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Negatief commentaar op foto's geven	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Negatief commentaar op plaatjes geven	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Filmpjes over het slachtoffer naar het slachtoffer sturen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Filmpjes over het slachtoffer verspreiden onder andere mensen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vervelende tekstberichten sturen naar het slachtoffer	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Emoticons of smileys sturen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hacken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Doen of je iemand anders bent en dan berichten/foto's versturen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Stalken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iemand lastig vallen met berichtjes over seks	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iemand lastig vallen met seksueel getinte plaatjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iemand lastig vallen met seksueel getinte filmpjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐

8) Anonimiteit bij pesten

Soms pesten mensen anoniem. Hier onder staan een aantal stellingen over anonimiteit en daar mag je je mening over geven. Zet één kruisje per regel.

Verschil	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Een beetje mee oneens	Neutraal	Een beetje mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
Anoniem pesten is laf	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het is vervelender als je een anonieme dader hebt dan dat je weet wie de dader is	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het is eng als je niet weet wie jou pest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het is lastig als je niet weet wie je pest, omdat je geen stappen kunt ondernemen tegen de dader.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anoniem pesten is makkelijk voor de dader	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Van anonieme pesters wordt je onzeker	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Meisjes pesten vaker anoniem dan jongens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Meisjes en jongens pesten even vaak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anoniem pesten is echt iets voor scholieren van de onderbouw	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

9) Emoticons en smileys

Iedereen kent ze wel, die gezichtjes en figuurtjes die je kan versturen op onder andere Hyves, in MSN, in e-mail en ook in sms'jes. Hier onder staan een aantal stellingen waarop je je mening mag geven. Zet een kruisje als antwoord.

Stellingen	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Een beetje mee oneens	Neutraal	Een beetje mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
Met emoticons en smileys kun je iemand pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Je kunt allerlei verschillende stijlen emoticons en smileys gebruiken om te pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Je kunt boze of negatieve emoticons en smileys gebruiken om iemand te pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Je kunt iemand pesten als je de emoticons of smileys zelf maakt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

10) Eigen motivatie of beïnvloeding door anderen

De reden die jongeren hebben om asociaal te doen, kunnen vanuit zichzelf komen, maar kunnen ook worden opgelegd door andere mensen. Ik wil graag van jou weten welke manier van motivatie het best past bij verbaal geweld (met woorden), lichamelijk geweld (schoppen, slaan, enz.) en bij psychisch geweld (buitensluiten of treiteren bijv.) en materieel geweld (vernielen). Je mag per reden meerdere kruisjes zetten.

Voorbeeld: jij denkt dat de reden voor verbaal geweld is dat iemand bang is om aan de kant te worden gezet door andere mensen. Dan zet je één kruisje in de kolom bij Verbaal geweld.

Reden	Verbaal geweld	Lichamelijk geweld	Psychisch geweld	Materieel geweld
Ouders of vrienden zeggen dat een jongere dit moet doen, zodat deze mensen hem belonen met bijvoorbeeld vriendschap. Als iemand niet doet wat die ouders of vrienden zeggen, wordt deze gestraft	☐	☐	☐	☐
Een jongere doet dit omdat hij of zij graag wil dat andere mensen trots op hem of haar zijn, en bang is om aan de kant te worden gezet door andere mensen.	☐	☐	☐	☐
Omdat een jongere het belangrijk vindt om zo te doen, hij of zij hecht er waarde aan om zich zo te gedragen en vindt dat dit gedrag best door de beugel kan.	☐	☐	☐	☐
Omdat de jongere het helemaal oké vindt om dit gedrag te vertonen. Het geeft hem of haar een goed gevoel. Dit gedrag komt overeen met de normen en waarden die de jongere er op na houdt. Deze jongere doet dit met volledige overtuiging.	☐	☐	☐	☐
Omdat de jongere niets beters te doen heeft.	☐	☐	☐	☐

11) Verschillen tussen 'gewoon' pesten en digitaal pesten

Bij deze vraag staan stellingen over het verschil tussen 'gewoon' pesten en digitaal pesten. Geef je mening door bij elke stelling een kruisje te zetten

Verskil	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Een beetje mee oneens	Neutraal	Een beetje mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
Er is geen verschil tussen digitaal pesten en 'gewoon' pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
'Gewoon' pesten komt harder aan omdat je de gezichtsuitdrukkingen en emoties kan zien van de dader	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
'Gewoon' pesten komt harder aan omdat je als slachtoffer vaak niet meteen weet hoe je moet reageren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten komt minder hard aan omdat je even kan bedenken hoe je wilt reageren of dat je het bericht negeert.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten is bedreigender, omdat als je veilig thuis zit ze je alsnog weten te vinden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten is makkelijker voor de dader, die durft meer dan in het echt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten is laffer, omdat je het niet recht in het gezicht van je slachtoffer wil zeggen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
'Gewoon' pesten is vervelender, omdat dan veel mensen getuige kunnen zijn van wat er gebeurt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bij zowel digitaal pesten als bij 'gewoon' pesten kunnen mensen getuige zijn.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten is vervelender, omdat andere mensen de berichtjes en foto's soms eerder kunnen zien dan het slachtoffer	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten is vervelender, omdat de mogelijke getuigen vrijwel allemaal mensen zijn die het slachtoffer kent, zoals op Hyves en op MSN	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jongens pesten vaker digitaal dan meisjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Scholieren van de bovenbouw pesten vaker digitaal dan scholieren van de onderbouw	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
'Gewoon' pesten gebeurt door stoere mensen, digitaal pesten door meer verlegen mensen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten gebeurt vaker door mensen van de havo en vwo, en 'gewoon' pesten vaker door mensen van vmbo	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

12) Toezicht thuis en op school

Jongeren brengen normaal gesproken het grootste deel van hun tijd door op school en thuis, waar ouders en leraren over het algemeen de baas zijn. Op beide locaties beschikken leerlingen meestal over een computer en ook over een mobiele telefoon. Ik ben benieuwd naar jullie mening over het toezicht van ouders, leraren en vrienden op het gebruik van internet en mobiele telefoons door leerlingen.

Hieronder staan een aantal stellingen. Jij mag per stelling aangeven of je het hier mee eens bent of niet. Omcirkel het cijfer wat past bij jouw mening. Let op!! Kijk goed wat de cijfers betekenen!

1= Helemaal niet mee eens, 2= niet mee eens, 3= niet zo mee eens, 4= neutraal, 5= een beetje mee eens, 6= mee eens, 7= helemaal mee eens.

Stelling	Mening						
De computer in mijn huis waarop ik het meest op internet zit, staat in een ruimte waar de kans groot is dat er iemand mee kan kijken	1	2	3	4	5	6	7
De plek van de computer in het huis kan een rol spelen in het vertonen van asociaal gedrag door een jongere	1	2	3	4	5	6	7
De computers op school staan in een ruimte waar de kans groot is dat er iemand mee kan kijken	1	2	3	4	5	6	7
De plek van een computer op school kan een rol spelen in het vertonen van asociaal gedrag door een jongere	1	2	3	4	5	6	7
Ik gebruik mijn telefoon op school vaak zo, dat andere mensen op school niet kunnen zien wat ik precies sms en dat ze niet horen wat er gezegd wordt in een telefoongesprek.	1	2	3	4	5	6	7
Ik gebruik mijn telefoon thuis vaak zo, dat andere mensen in huis niet kunnen zien wat ik precies sms en dat ze niet horen wat er gezegd wordt in een telefoongesprek	1	2	3	4	5	6	7
Thuis wordt er veel op mij gelet als ik op internet zit	1	2	3	4	5	6	7
Op school wordt er veel op mij gelet als ik op internet zit	1	2	3	4	5	6	7
Het gebruik van mijn mobiele telefoon wordt in de gaten gehouden op school	1	2	3	4	5	6	7
Het gebruik van mijn mobiele telefoon wordt thuis in de gaten gehouden	1	2	3	4	5	6	7
Mijn vrienden weten wat ik op internet doe	1	2	3	4	5	6	7
Mijn vrienden weten wat ik met mijn mobiel doe	1	2	3	4	5	6	7
Als ouders meer toezicht hebben op het internetgedrag van hun kind, dan neemt het asociale gedrag van dat kind op internet af	1	2	3	4	5	6	7
Als ouders meer toezicht hebben op het sms gedrag van hun kind, dan neemt het asociale gedrag van dat kind via mobiele telefoon af	1	2	3	4	5	6	7
Toezicht van docenten op het internetgedrag van leerlingen zorgt er voor dat asociaal gedrag via internet afneemt	1	2	3	4	5	6	7
Toezicht van docenten op het mobiele gedrag van leerlingen zorgt ervoor dat asociaal gedrag via mobiele telefoon afneemt.	1	2	3	4	5	6	7
Als vrienden meer zicht hebben op wat hun vriend of vriendin op internet doet, dan neemt het asociale gedrag van die jongere via internet af	1	2	3	4	5	6	7
Als vrienden meer zicht hebben op wat hun vriend of vriendin met zijn of haar mobiel doet, dan neemt het asociale gedrag van die jongere via mobiele telefoon af.	1	2	3	4	5	6	7

13) Verantwoordelijkheid

Er is altijd iemand verantwoordelijk voor het gedrag wat een jongere uitvoert. Hieronder worden een aantal situaties beschreven, en jij mag aangeven wie er in die situatie verantwoordelijk is. .

Situatie	Ouders	Vrienden	Docenten	Politie	Professionele instanties	De jongere zelf	Iemand anders, namelijk
Een jongen van 13 steelt tijdens een schoolexcursie het fototoestel van een klasgenootje	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een meisje van 17 scheurt tijdens de les het schrift van haar achterbuurvrouw aan flarden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Tijdens het uitgaan slaat een jongen een klasgenoot in het gezicht	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een meisje steekt een fietsenhok bij het jeugdhonk in brand	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een jongen van 16 scheldt een andere jongen uit via MSN	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een meisje van 12 krabbelt naar een ander meisje dat ze haar in elkaar wil slaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een jongen stuurt een heel vervelende foto van een meisje rond via de e-mail	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een meisje van 18 stalkt haar ex-vriendje om hem terug te pakken nadat hij een ander zoende, door hem midden in de nacht te bellen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een jongen van 14 stuurt dreig sms-jes naar een klasgenoot, na schooltijd.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een meisje belt anoniem naar een ander meisje om haar vervolgens bang te maken.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....

Nu nog even wat gegevens om de antwoorden in categorieën te kunnen plaatsen. Deze gegevens blijven verder geheim!

Geslacht: ☐ Jongen ☐ Meisje

Leeftijd: ..... jaar

Je bent geboren in: .....

Mijn vader is geboren in: .....

Mijn moeder is geboren in:.....

Woonachtig in: ☐ Dorp ☐ Stad

Geloofsovertuiging: .....

Opleiding: ☐ vwo ☐ havo ☐ Mavo ☐ vmbo ..... (bijv. kader of GL)

Controleer of je alles hebt ingevuld!

Heel erg bedankt!

Bijlage 5 - Vragenlijst na pretest

Introductie

Dit onderzoek gaat over jongeren en asociaal gedrag. Graag zou ik de mening en ervaringen van jongeren willen weten wat betreft asociaal gedrag. Het gaat om asociaal gedrag wat je in het echt tegenover iemand kan vertonen, of asociaal gedrag via digitale technologieën, zoals via Hyves of MSN of via een sms-je. Voor je ligt een vragenlijst die je mag gaan invullen. **Lees goed bij elke vraag wat de bedoeling is.** Wees zo eerlijk mogelijk en zo volledig mogelijk. Als er onduidelijkheden zijn, vraag dan aan je leraar wat je niet snapt. Je zult anoniem blijven, niemand kan achterhalen wie deze vragenlijst heeft ingevuld. Controleer aan het einde goed of je alles wel hebt ingevuld.

1) Wat vindt jij asociaal?

Bij deze vraag mag je per regel aangeven of je iets asociaal vindt of niet. Je mag één kruisje zetten per regel.

Soort gedrag	Helemaal niet asociaal	Niet asociaal	Niet zo asociaal	Neutraal	Een beetje asociaal	Erg asociaal	Heel erg asociaal
Lichamelijk geweld (schoppen, slaan, tackelen, enz.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Crimineel gedrag (stelen, vervuilen, vandalisme)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Verbaal geweld (schelden, belachelijk maken, schreeuwen, grote mond)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kapotte of onverzorgde kleding dragen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Arrogante of onverschillige houding	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Regels van docenten verstoren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iemand bedreigen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geen rekening houden met andere mensen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Geluidsoverlast	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Openbare orde verstoren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Spugen op straat	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Leugens verspreiden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Andere mensen buitensluiten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anoniem nare dingen over iemand zeggen of vervelende dingen doen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Je voordoen als iemand anders en dan nare dingen over iemand zeggen of vervelende dingen doen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hardop bellen op openbare plekken zoals in de winkel of in de trein	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Beginnen met bellen terwijl je al met iemand aan het praten bent die tegenover je staat.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2) Stellingen over asociaal gedrag

Geef bij de volgende stellingen je mening door een kruisje te zetten. Zet één kruisje per stelling

Stelling	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Niet echt mee eens	Neutraal	Een beetje mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
Asociaal gedrag kan alleen in het echt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Asociaal gedrag kan alleen digitaal	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Asociaal gedrag kan zowel in het echt als digitaal	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

3) Daders

Bij deze vraag mag jij aangeven met een kruisje welke mensen er asociaal doen. Zet één kruisje per regel.

Asociaal gedrag gebeurt door	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Een beetje mee oneens	Neutraal	Een beetje mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
... jongeren van de bovenbouw	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... jongeren van de onderbouw	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... volwassenen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... bejaarde mensen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...dronken mensen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... mensen die onder invloed zijn van drugs	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... hooligans	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... hangjongeren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... groepjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... mensen in hun eentje	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... jongens vaker dan door meisjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... jongens net zo vaak als door meisjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... anders, nl:	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

4) Pesten

Deze vraag gaat over pesten. Pesten kan je op verschillende manieren doen. Hieronder zie je een aantal manieren staan. Kruis aan per manier wat volgens jou het meest voor komt. Of het in het echt bij iemand gebeurt, bij pesten via een telefoongesprek, bij pesten via een sms, Hyves, MSN of e-mail. Je zet dus slechts één kruisje per regel

Voorbeeld: Je vindt dat 'schelden' het meest voorkomt via sms. Dan zet je bij "Per sms" een kruisje.

Manier	Tegen iemand in het echt	In een telefoon gesprek	Per sms	Op Hyves	Op MSN	In een e-mail
Kleineren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Belachelijk maken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Schelden	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Buitensluiten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Treiteren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Beledigen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kwetsen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bedreigen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bewerkte foto's of plaatjes naar het slachtoffer sturen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bewerkte foto's of plaatjes verspreiden onder andere mensen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Negatief commentaar op foto's en plaatjes geven	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Filmpjes over het slachtoffer naar het slachtoffer sturen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Filmpjes over het slachtoffer verspreiden onder andere mensen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vervelende tekstberichten sturen naar het slachtoffer	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Emoticons of smileys sturen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hacken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Doen of je iemand anders bent en dan berichten/foto's versturen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Stalken	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iemand lastig vallen met berichtjes over seks	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iemand lastig vallen met seksueel getinte plaatjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iemand lastig vallen met seksueel getinte filmpjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐

5) Anonimiteit bij pesten

Soms pesten mensen anoniem. Hier onder staan een aantal stellingen over anonimiteit en daar mag je je mening over geven. Zet één kruisje per regel.

Verschil	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Een beetje mee oneens	Neutraal	Een beetje mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
Anoniem pesten is laf	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het is vervelender als je een anonieme dader hebt dan dat je weet wie de dader is	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het is eng als je niet weet wie jou pest	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het is lastig als je niet weet wie je pest, omdat je er nu niets tegen kan doen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anoniem pesten is makkelijk voor de dader	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Van anonieme pesters wordt je onzeker	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Meisjes pesten vaker anoniem dan jongens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jongens pesten vaker anoniem dan meisjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anoniem pesten gebeurt vaker door jongeren van de onderbouw	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anoniem pesten gebeurt vaker door jongeren van de bovenbouw	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

6) Emoticons en smileys

Iedereen kent ze wel, die gezichtjes en figuurtjes die je kan versturen op onder andere Hyves, in MSN, in e-mail en ook in sms'jes. Hier onder staan een aantal stellingen waarop je je mening mag geven. Zet een kruisje als antwoord.

Stellingen	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Een beetje mee oneens	Neutraal	Een beetje mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
Met emoticons/smileys kun je iemand pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Je kunt allerlei verschillende stijlen emoticons en smileys gebruiken om te pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Je kunt boze of negatieve emoticons en smileys gebruiken om iemand te pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Je kunt iemand pesten als je de emoticons of smileys zelf maakt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

7) Eigen motivatie of beïnvloeding door anderen

De reden die jongeren hebben om asociaal te doen, kunnen vanuit zichzelf komen, maar kunnen ook worden opgelegd door andere mensen. Ik wil graag van jou weten welke manier van motivatie het best past bij verbaal geweld (met woorden), lichamelijk geweld (schoppen, slaan, enz.) en bij psychisch geweld (buitensluiten of treiteren bijv.) en materieel geweld (vernielen). Je mag per **kolom** slechts één kruisje zetten, er is dus maar één reden mogelijk per kolom.

Voorbeeld: jij denkt dat de reden voor verbaal geweld is dat iemand bang is om aan de kant te worden gezet door andere mensen. Dan zet je één kruisje in de kolom Verbaal geweld bij "Een jongere doet dit omdat hij of zij graag wil dat andere mensen trots op hem of haar zijn, en bang is om aan de kant te worden gezet door andere mensen".

Reden	Verbaal geweld	Lichamelijk geweld	Psychisch geweld	Materieel geweld
Ouders of vrienden zeggen dat een jongere dit moet doen, zodat deze mensen hem belonen met bijvoorbeeld vriendschap. Als iemand niet doet wat die ouders of vrienden zeggen, wordt deze gestraft	☐	☐	☐	☐
Een jongere doet dit omdat hij of zij graag wil dat andere mensen trots op hem of haar zijn, en bang is om aan de kant te worden gezet door andere mensen.	☐	☐	☐	☐
Omdat een jongere het belangrijk vindt om zo te doen, hij of zij hecht er waarde aan om zich zo te gedragen en vindt dat dit gedrag best door de beugel kan.	☐	☐	☐	☐
Omdat de jongere het helemaal oké vindt om dit gedrag te vertonen. Het geeft hem of haar een goed gevoel. Dit gedrag komt overeen met de normen en waarden die de jongere er op na houdt. Deze jongere doet dit met volledige overtuiging.	☐	☐	☐	☐
Omdat de jongere niets beters te doen heeft.	☐	☐	☐	☐

8) Verschillen tussen 'gewoon' pesten en digitaal pesten

Bij deze vraag staan stellingen over het verschil tussen 'gewoon' pesten en digitaal pesten. Geef je mening door bij elke stelling een kruisje te zetten

Verschil	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Een beetje mee oneens	Neutraal	Een beetje mee eens	Mee eens	Helemaal mee eens
Er is geen verschil tussen digitaal pesten en 'gewoon' pesten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
'Gewoon' pesten komt harder aan omdat je de gezichtsuitdrukkingen en emoties kan zien van de dader	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
'Gewoon' pesten komt harder aan omdat je als slachtoffer vaak niet meteen weet hoe je moet reageren	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten komt minder hard aan omdat je even kan bedenken hoe je wilt reageren of dat je het bericht negeert.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten is bedreigender, omdat als je veilig thuis zit ze je alsnog weten te vinden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten is makkelijker voor de dader, die durft meer dan in het echt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten is laffer, omdat je het niet recht in het gezicht van je slachtoffer wil zeggen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
'Gewoon' pesten is vervelender, omdat dan veel mensen getuige kunnen zijn van wat er gebeurt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bij zowel digitaal pesten als bij 'gewoon' pesten kunnen mensen getuige zijn.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten is vervelender, omdat andere mensen de berichtjes en foto's soms eerder kunnen zien dan het slachtoffer	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten is vervelender, omdat de mogelijke getuigen vrijwel allemaal mensen zijn die het slachtoffer kent, zoals op Hyves en op MSN	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jongens pesten vaker digitaal dan meisjes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Meisjes pesten vaker digitaal dan jongens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Scholieren van de bovenbouw pesten vaker digitaal dan scholieren van de onderbouw	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Scholieren van de onderbouw pesten vaker digitaal dan scholieren van de bovenbouw	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten gebeurt vaker door mensen van de havo en vwo	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Digitaal pesten gebeurt vaker door mensen van vmbo	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

9) Toezicht thuis en op school

Jongeren brengen normaal gesproken het grootste deel van hun tijd door op school en thuis, waar ouders en leraren over het algemeen de baas zijn. Op beide locaties beschikken leerlingen meestal over een computer en ook over een mobiele telefoon. Ik ben benieuwd naar jullie mening over het toezicht van ouders, leraren en vrienden op het gebruik van internet en mobiele telefoons door leerlingen.

Hieronder staan een aantal stellingen. Jij mag per stelling aangeven of je het hier mee eens bent of niet. Omcirkel het cijfer wat past bij jouw mening. Let op!! Kijk goed wat de cijfers betekenen!

1= Helemaal niet mee eens, 2= niet mee eens, 3= niet zo mee eens, 4= neutraal, 5= een beetje mee eens, 6= mee eens, 7= helemaal mee eens.

Stelling	Mening						
De computer in mijn huis waarop ik het meest op internet zit, staat in een ruimte waar de kans groot is dat er iemand mee kan kijken	1	2	3	4	5	6	7
De plek van de computer in het huis kan een rol spelen in het vertonen van asociaal gedrag door een jongere	1	2	3	4	5	6	7
De computers op school staan in een ruimte waar de kans groot is dat er iemand mee kan kijken	1	2	3	4	5	6	7
De plek van een computer op school kan een rol spelen in het vertonen van asociaal gedrag door een jongere	1	2	3	4	5	6	7
Ik gebruik mijn telefoon op school vaak zo, dat andere mensen op school niet kunnen zien wat ik precies sms en dat ze niet horen wat er gezegd wordt in een telefoongesprek.	1	2	3	4	5	6	7
Ik gebruik mijn telefoon thuis vaak zo, dat andere mensen in huis niet kunnen zien wat ik precies sms en dat ze niet horen wat er gezegd wordt in een telefoongesprek	1	2	3	4	5	6	7
Thuis wordt er veel op mij gelet als ik op internet zit	1	2	3	4	5	6	7
Op school wordt er veel op mij gelet als ik op internet zit	1	2	3	4	5	6	7
Het gebruik van mijn mobiele telefoon wordt in de gaten gehouden op school	1	2	3	4	5	6	7
Het gebruik van mijn mobiele telefoon wordt thuis in de gaten gehouden	1	2	3	4	5	6	7
Mijn vrienden weten wat ik op internet doe	1	2	3	4	5	6	7
Mijn vrienden weten wat ik met mijn mobiel doe	1	2	3	4	5	6	7
Als ouders meer toezicht hebben op het internetgedrag van hun kind, dan neemt het risico op asociaal gedrag van dat kind op internet af	1	2	3	4	5	6	7
Als ouders meer toezicht hebben op het sms gedrag van hun kind, dan neemt het risico op asociaal gedrag van dat kind via mobiele telefoon af	1	2	3	4	5	6	7
Toezicht van docenten op het internetgedrag van leerlingen zorgt er voor dat het risico op asociaal gedrag via internet afneemt	1	2	3	4	5	6	7
Toezicht van docenten op het mobiele gedrag van leerlingen zorgt ervoor dat het risico op asociaal gedrag via mobiele telefoon afneemt.	1	2	3	4	5	6	7
Als vrienden meer zicht hebben op wat hun vriend of vriendin op internet doet, dan neemt het risico op asociaal gedrag van die jongere via internet af	1	2	3	4	5	6	7
Als vrienden meer zicht hebben op wat hun vriend of vriendin met zijn of haar mobiel doet, dan neemt het risico op asociaal gedrag van die jongere via mobiele telefoon af.	1	2	3	4	5	6	7

10) Verantwoordelijkheid

Er is altijd iemand verantwoordelijk voor het gedrag wat een jongere uitvoert. Hieronder worden een aantal situaties beschreven, en jij mag aangeven wie er in die situatie het meest verantwoordelijk is. Zet één kruisje per regel.

Situatie	Ouders	Vrienden	Docenten	Politie	Professionele instanties	De jongere zelf	Iemand anders, namelijk
Een jongen van 13 steelt tijdens een schoolexcursie het fototoestel van een klasgenootje	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een meisje van 17 scheurt tijdens de les het schrift van haar achterbuurvrouw aan flarden	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Tijdens het uitgaan slaat een jongen een klasgenoot in het gezicht	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een meisje steekt een fietsenhok bij het jeugdhonk in brand	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een jongen van 16 scheldt een andere jongen uit via MSN	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een meisje van 12 krabbelt naar een ander meisje dat ze haar in elkaar wil slaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een jongen stuurt een heel vervelende foto van een meisje rond via de e-mail	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een meisje van 18 stalkt haar ex-vriendje om hem terug te pakken nadat hij een ander zoende, door hem midden in de nacht te bellen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een jongen van 14 stuurt dreig sms-jes naar een klasgenoot, na schooltijd.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....
Een meisje belt anoniem naar een ander meisje om haar vervolgens bang te maken.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	.....

Nu nog even wat gegevens om de antwoorden in categorieën te kunnen plaatsen. Deze gegevens blijven verder geheim!

Geslacht: ☐ Jongen ☐ Meisje

Leeftijd: ..... Jaar

Je bent geboren in dit land: .....

Mijn vader is geboren in dit land: .....

Mijn moeder is geboren in dit land: .....

Woonachtig in: ☐ Dorp ☐ Stad

Geloofsovertuiging: .....

Opleiding: ☐ vwo ☐ havo ☐ Mavo ☐ vmbo ..... (bijv. kader of GL)

Controleer of je alles hebt ingevuld!

Heel erg bedankt!